

Szőlővessződségeim

Dobos Marianne beszélgetése Lengyel Alfonzzal

Dobos Marianne: 2004 őszén Amszterdamban, a hollandiai Mikes Kelemen Kör Tanulmányi Napjain nagyszerű előadást tartott Dr Lengyel Alfonz amerikai egyetemi tanár Kína-élményéről. Ezt követően beszélgetéseink során egy nagyívű tudósi pálya és egy következetesen felvállalt magatartásképlet rajzolódott ki előttem. Felfigyeltem történeteire, és megkértem, beszéljen nekem életéről.

prof. Dr. Lengyel Alfonz akadémikus életútjának szőlővessződségeiről beszélgetett Dobos Marianne-al 2007. október 15-én az iskola aulájában. A felvételek az előadáson készültek.

A kép forrása: Fráter György Katolikus Gimnázium és Kollégium

Lengyel Alfonz: Tizenöt éves koromban édesapám a miskolci Minoriták Internátusába iratott be egy évre. Azt akarta, hogy követelményekkel találkozzam, hogy megtanuljak egy magasabb mércéhez igazodni, hogy megtaláljam önmagam, ahhoz tanuljam meg odaadni és elveszíteni önmagam. Megtanítsanak a szeretetre, az odaadásra, a lemondásra, hogy ne legyek követelőző, aki minden tettében csak a saját érdekeit, hasznát előtérbe helyezve él,

D.M.: Szóval, hogy tanuljon a katolikum nagyságáról, a gondolkodás szabadságáról, a megbékélésről, az irgalomról.

L.A.: Talán még egyszerübben mondanám: Mivel a szőlő is csak akkor terem gyümölcsöt, ha megmetszik, mert egyébként csupán leveleket hajt, gondolta édesapám, jó lesz ha miközben „némi metszésen” átesem, megtanulom önmagam

életre szóló állandó „metszés”-ét is.

D.M.: Amihez bátorság, és szakértelem szükséges. Ezt a saját „tapasztalatom”-ból tudom. Mint első éves mérnökhallgatókat elvittek bennünket „építő”-táborba, egy „alanynevelőbe”, ahol szőlőt kellett az első napokban „kacsolni”, azaz metszeni. Lelkesedésünkben mindaddig nem volt hiány, míg a tábla szélénél megálló öreg parasztember sóhaját meg nem hallottuk: „Amit nem vitt el a jég, azt most elviszi a Kisz”. Talán, mert én sohasem voltam a Kisz szervezetnek a tagja, így gyorsan beláttam, igaza lehet, amikor a mi minden szakértelem nélkül végzett munkánkat, mellyel a „szocialista mezőgazdaságot” kellett támogatnunk, így értékelte. Néhány nap múlva, a borivók szerencséjére, már más munkát, facsemete kapálást bíztak ránk. Ott, ha a gyökereket valahogyan, balszerencsésen, el nem metszettük, kárt nem igen tehattünk.

Mert, „Jót, s jól, ebben áll a nagy titok, ezt, ha nem érted, szánts és vess, s hagyjad másra az áldozatot.”

L.A.: Mire beszélgetésünk végére érünk, talán kiderül, hogyan sikerült ez a drága atyáknak, akik nagy hittel, szeretettel, és természetesen nagy szakértelemmel fáradoztak nevelésünkkel a Kelemen Didák (1683-1744) által alapított konviktusban.

Igaza van ugyanis, és valóban rávilágított a hasonlaltal, hogy mindent meg kell próbálni megtanulni az életben. Ahhoz, hogy bárhová sodródva, helyt tudjunk állni, jó gyökerekre, és vadhajtásoktól szakszerűen megtisztogatott, ágakra van szükségünk.

Rákos Balázs Raymund Atya volt az előljárom. Tudta, mennyire szeretek futóversenyre és magasugró versenyre járni, egyszer büntetésként megtiltotta nekem, hogy elmenjek az egyik versenyre. Valami miatt azonban ki kellett mennie a „silentium” alatt, amikor mindannyiunknak a tanteremben, csendben tanulnunk kellett, másik atya jött be helyette. Odamentem hozzá és azt mondtam neki, hogy most el kell mennem egy iskolák közötti versenyre. Biztos vagyok abban, hogy meg fogom nyerni, majd sietek vissza, és folytatom a tanulást. Az atya, a tilalmamról nem tudva, még sok sikert is kívánt. Megígérte, hogy imádkozik értem.

Másnap azután Péter Rákos Raymund felháborodottan kiabált velem, amiért megszegtem parancsát, sőt még becsaptam a helyettesítő atyát is, visszaélve jószándékú szeretetével.

Megtiltotta ezért, azt hitte, súlyos büntetés lesz ez számomra, hogy évvégéig, bármilyen sportversenyen részt vegyek. Elkezdtem mosolyogni, majd kacagtam. Mit röhögsz? – kérdezte csodálkozva. Nem mondhatom meg atyám – feleltem -- mert biztos, hogy ezért meg fog verni. Nem bántalak fiam! Csak

bátran! Biztatására meg is mondtam, hogy azért nevettem, mert az atya „*most azt hiszi, hogy jól megijesztett, pedig már elértem, amit szerettem volna. Megnyertem a versenyt, és ebben az évben ez volt az utolsó.*

Erre azután valóban, bármit is ígért előtte, jól össze-vissza pofozott. Azt hittem, soha nem áll meg, soha sem fárad el az ütlegetésben.

Eltelt három évtized, amikor is, ásatást vezettem Olaszországban. Ha tehettem, ilyenkor mindig elmentem a Vatikánba dr. Csertő Sándor pápai prelátus urat meglátogatni, aki akkor a Vatikáni Aula igazgatója volt. Amikor bementem a Szent Péter Bazilikába imádkozni, valaki egy pálcával a fejemre ütött. Hátranéztem. Megláttam Rákos atyát egy hosszú, vékony pálcával a kezében. Nagy nehézkesen éppen az egyik gyóntatószékből lépett ki. Sírva öleltük át egymást.

Akkor apostoli magyar gyóntató volt. Kimentünk egy pizzériába, és emlékezésekkel, többek között a magasugró versenyemet is felemlgetve, kezdtük a beszélgetésünket. Megköszönte, hogy nem féltem tőle, bevallottam neki az igazat, valamint azt is, hogy nem voltam hajlandó, még a verés ellenére sem eltérni a kitűzött céloimtól. Elmondta, hogy találkozott olyanokkal, akik együtt voltak velem a kommunisták börtönében, és így azt is tudja, hogy mennyire kitartottam ott a sok keserves kínzás, megaláztatás, szenvedés, hosszú magánzárka ellenére nemzeti felfogásom és keresztény hitem mellett.

Elmeséltem az egyik börtön „élményemet”, az összességében talán három évet is kitevő, magánzárkában töltött napjaim egyikének emlékezetes epizódját. Sokáig megtiltották azt is, hogy felfelé nézzek, csak lehajthattam a fejemet. Amikor éppen nyújtózkodtam, az őr pont bekukucskált az ajtón lévő kis lyukon. Meglátta, mit tettem, ezért a lábamra kötelet kötött, és azzal húzott a börtönparancsnok elé.

-- Ez a rab azért nézett felfelé, kezdte mondandóját, mert az amerikai pilóták érkezését várja.

-- Nem igaz, csak nyújtózkodnom kellett, mert a nyakam már nagyon fáj az állandó lefelé nézés következtében, -- helysbíttam az állítását.

A „jóságos hóhérelkű” börtönparancsnok erre kijelentette, hogy nem nekem hisz, hanem az örömnék. Büntetésem pedig gúzsbakötés legyen, azzal súlyosbítva, hogy negyedóránként dobjanak a számig érő hideg vízbe.

Rettenetes kínzás volt ez, de még a harmadik vízbedugás után is mosolyogtam. Reméltem legalább is, hogy sikerült mosolyognom. Sikerülhetett, mert az őr észrevette és rám ordított:

-- Maga meg mit röhög?

-- Nem röhögök, csak mosolygok, miközben a maga jövőjét képzelem el.

Ezek után rettenetesen össze-visszatört, de ehhez legalább ki kellett húznia a vizes zárkából, ha nem akarta magát is összefröcsköltni.

Láttam az atya arcán, hogy megvonaglott, amikor ezt a „röhögős” újabb kalandomat elmondtam neki, pedig nekem nem az volt a célom, hogy párhuzamot vonjak a két történet között, hiszen tudtam, hogy azok a miskolci pofonok vitathatatlan jószándékkal, a fejlődésemet kívánták segíteni.

Beszélgetésünket követően elbúcsúztunk, megyünk tovább ki-ki a maga útján. Megáldott, és adott egy dedikált példányt az akkoriban megjelent könyvéből. Miskolcon született, ő is, itt járt a „klastromba” elemistaként, és a középiskolai tanulmányait a szerzetesrend által alapított gimnáziumban végezte. Gyermekkorától úgy növekedhetett, hogy arra tanították, az önismeret felette áll minden tudásnak.” A több tudományok felfújnak és kevélyé tesznek, de a magunk ismerése megfojtja a kevélység mérgét, belénk oltja az isteni félelemnek mennyei bölcsességét, az alázatosságnak tökéletességét”-ahogy ezt a szentség hírében elhunyt P. Kelemen Didák fogalmazta. Raymund atya tudományos munkásságában az ő életével foglalkozott. Sajtó alá rendezte 1714-1743 írott leveleit, illetve 1985-ben műveiből adott ki összeállítást. A későbbiek során is, írásait olvasgatva, szívemet külön megérintett az egyik kötetelőszó alatt a dátum, amire talán, nem sok olvasó figyel fel, Róma, 1977 október 23. A hit tövéből fakad a hazafiság is! Azóta Rákos atya Istenünkhöz távozott, én pedig amíg élek, Mindenszentek ünnepén imádkozom lelki üdvéért. Ő, aki pofonjaival sikertelenül akart engem alázatra szorítani, megalázta magát, találkozásunk alkalmával. Persze akkorra már én is jobban tudtam a leckét, amit Jézus nemcsak feladott nekünk, de hogy bemutassa azt, hogyha nehéz is, teljesíthető, élénk is élt. Ami Márk evangéliumában, így olvasható: ”...aki nagyobb akar lenni, legyen szolgátok, és aki első akar lenni, legyen mindenkinek a cselédje.”

D.M.: Diogenész Laertiosz, a harmadik században élt görög filozófus, életrajzírónál olvashatjuk:”Amikor Arisztipposzt megkérdezték, hogy mit kell tanulniuk a jóra való gyerekeknek, így válaszolt:’Azt, aminek majd hasznát veszik, ha férfiak lesznek.’ ”

A gyermekkor meghatározó élményeiből melyik az, amit még fontosnak tartana elmondani, mert felnőttként hasznát vette, és így segítette abban, hogy olyan emberré váljon, aki jelmondatának tekinti: *Légy humánus és becsülettel tedd meg a kötelességedet!*

L.A.: Csenevész kisgyermek voltam, 13 éves koromban még nyújtózkodva sem értem el a hálószoza kilincsét. (Így legalább váratlan feltűnésemmel nem okozhattam semmiféle meglepetést.)

Tizenöt éves koromban Miskolcon a Gyermekoperában szopránt énekeltem, amikor az iskolatársaim már kappanhangon mutáltak. Nevezetes emlékem a *Csipkerózsika* előadása. Én, a herceg, betörtem a túskevárba, kiszabadítani az alvó Rózsikát. Átölelve a kis gyönyörűséget, megéreztem felbuggyanó kis mellét. Gyors mozdulattal megsimogattam a fenekét, és hamar szájon is akartam csókolni. A kislány dühbe jött, ellökött magától. Az előadás után, a szerepeinket betanító tanár megkérdezte, hogy mi történt? Mit is csináltunk? Sem én, sem a leányka nem akarta megmondani, mert zavarban voltunk mindketten. Később a tanár úr csak annyit mondott nekem, hogy minden nőt meg lehet csókolni, de nem mindenkinek.

Nyáron cserkész táborban voltunk. „Miki Egérnek” hívtak itt engem, mert kicsike is voltam, meg többek szerint „aranyos” is. Nem szerettem a konyha szagát, és a főzés körüli munkákat. Így, az ezzel kapcsolatosan rámeső teendőimet, elcsenveltem az éjjeli táborzászló őrzéssel. Egy ízben a sok ide-oda szaladgálástól, fára mászástól, tóban úszástól annyira kifáradtam, hogy a zászló őrzése helyett elaludtam. De meglátta ezt a táborparancsnok. Miközben én édesdeden alukáltam, ő ellopatta a zászlót. Csak reggel, a kürtszóra ébredtem fel. Megdörzsöltem a szememet, álmosan körülnéztem, hol is vagyok. Hirtelen rájöttem, hogy őrzői kötelességemet elmulasztottam, és hagytam, hogy ellopják a zászlót. Ezért a „bűnömért” egy óras zászlórúdhoz-kötésre ítélték. Ebéd helyett, forró délben, tizenkettő és egy óra között, a napon szárítottak, mint ahogy faluhelyen a vörös paprikát szokták.

A konyháról finom ebéd illata áradt, de ez nem izgatott, mert általában, mint a rosszevő gyermekek, nem azért ettem, mert éhes voltam, vagy élveztem az ételt, hanem, hogy életben maradjak. Talán ezért is később, amikor a kommunisták börtönében voltam, ott is jól bírtam a koplalást. Igyekeztem nem a hasamra gondolni, hanem elfoglaltam magamat valamilyen agymunkával, észbeli tevékenységgel. Gondolkoztam mindenfélén. Nehéz matematikai feladatokat oldottam meg fejben. Azok, akik állandóan siránkoztak, vagy az éhség gyötrelmei töltötték ki gondolataikat vagy megőrültek, vagy bele is haltak ebbe. Nem ehettünk pompás ételeket, amikről álmodoztak, sőt alig kaptunk enni, táplálékunk íze pedig valószínűleg leginkább a moslékéhoz volt hasonlítható.

Elgondolkodtam a koplalások közepette azon az erénygyakorlaton is, melyet a római bölcselők végeztek a tanítványaikkal.

D.M.: Arra gondol, hogy kimerítő, éhgyomorral végzett séták után ínycsiklandozóan, roskadásig minden jóval megterített asztalhoz ültették őket, ahol csak nézhették azt, mi „szem szájnak ingere”. Aszkézisűknek egyetlen jutalma pedig, a gőgös önelégültség lehetővé?

L.A.: Ilyesmik jutottak eszembe, és az, hogy mennyivel több ennél a mi keresztény erénygyakorlatunk. Áldozatot vállalni az Isten és az embertárs iránti

szeretetből. Mégha a középkorban talán -- és ezen mosolyognom kellett -- egyes, egymást az „erénygyakorlásban” mint „versenysportban” túllícitálni kívánó szerzetesek, szinte moslékká keverték levest-főzeléket összeöntve eledelüket, ezzel kívánták szolgálni, még jobban az Istent. Rabtartóink megadták számunkra az önfegyelemezés minden lehetőségét.

D.M.: Maradjunk még a cserkész táborban!

L.A.: Valóban, mert a zászlórúdhhoz kikötés igen nagy nevelő hatással volt rám. Ettől fogva egész életemben céltudatosan vigyáztam arra, hogy teljesítsem kötelességeimet. Ezzel a szellemmel felvértezve léptem ki a Ludovika Akadémiáról is. Amikor mint menekültnek, el kellett hagynom az országot, új hazát kellett keresnem, bárhová is állított az élet, igyekeztem mindenkiben csak szép és maradandó emléket hagyni, akivel csak találkoztam.

Kaliforniában kezdetben esténként iskolát takarítottam, hogy megkeressem a további tanulásom költségeit. Bár, mint említettem, érzékeny szaglással utáltam a konyha szagát is, mégis elvállaltam egy iskola konyhájának sőt, mellékhelyiségeinek takarítását is. Két évig, a Master Degree megszerzéséig, hogy Párizsba mehessenek doktorálni, szószerint klozetet is pucoltam. Mosolyt fakasztó a történet, amely évekkel később következett, amikor profeszorom visszahívott Párizsból Kaliforniába, hogy helyettesítsem, mert megkapta a Rome Prix-et, és ezért, két évre Rómába költözött. Mivel a Master Degree-sek „advisora” is volt, így helyettesítőjeként, én láttam el ezt a feladatot. Tagja lettem helyette, Kalifornia államban, a Federális Kormány Fulbright Ösztöndíjakat elbíráló bizottságának is. Az egyik nap beállított az irodámba egy elegáns hölgy. Ijedten nézett rám, mert megismert, és rádöbbsent arra, hogy abban az iskolában, amelyben ő tanít, valamikor én voltam az éjjeli takarító. Akkoriban Kaliforniában minden tanárnak és tanárnőnek, akiket korábban csak Bachelor Degree-vel neveztek ki, meg kellett szereznie az esti oktatásban a Master Degree-t is. Kétségbeesetten kérdezte, nálam hogy kell majd tanulnia? A válaszom egyszerű volt:

-- Asszonyom, legalább olyan lelkiismeretesen, ahogy én pucoltam az önök klozetjét. Büszke vagyok az önöknél végzett munkámra, mert annakidején, amikor abban az iskolában esti takarító voltam, emlékszik, azt mondták: „Amióta ez a menekült magyar itt van, minden tisztább, mint bármikor azelőtt volt”.

Nekem meg, amikor ezt vagy hasoló mondatokat hallottam, a zászlólopás utáni megszégyenítésem jutott mindig az eszembe. A fülemben csengett a táborparancsnok hangja, miközben kikötött a zászlórúdhhoz, és megkérdezte, mit gondolok, miért kellett, hogy így megbüntessen. Zavaromban, akkor még, nem tudtam neki válaszolni. Keményen nézett a szemembe, és azt mondta:

-- Ne hidd, hogy azért, mert elaludtál. Az megeshetik mindenkivel, hogy a napi lótas-futásban elfárad. Azért szégyenítelek meg, mert nem teljesítetted a kötelességedet.

Ebből, és egy másik esetből, sokat tanultam. Azt is elmondom, mert tanulsága a kötelességteljesítés, becsületesség és emberszeretet együttes példája.

Édesapám mindig azt mondta, amikor nem ettem meg a vacsorát, hogy Afrikában emberek éheznek, te pedig elherdálod a finom falatokat. Ami a tányérodon van, azt már senki nem eszi meg utánad, ki kell dobni. Erre azután, a későbbiekben, ki is nyaltam a tányéromat. Apám ezért is megszidott, természetesen:

-- Az effajta étkezési módszer a mi házukban nem megengedett! Felhagytam hát a tányér kinyalásával, inkább körülnéztem az osztályban, ki olyan szegény, hogy nem jut neki tízórai. Egyik ilyen pajtásommal rendszeresen megosztottam az uzsonnámat.

Egyszer, amikor tanulmányi kirándulásra mentünk az állatkertbe, ahová a kedvezményes belépődíjat nekünk kellett befizetnünk. „kenyerespajtásom” azt mondta, hogy erre a napra ő beteget jelent, mert nekik nincs pénzük. Amikor hazamentem, este hízelegni kezdtem édesapámnak. Gyanakodva kérdezett:

-- Mit szeretnél fiam? Miért hízelegsz annyit? Nem vagy macska! Nem lehetett alakoskodni, arra nevelt, hogy ha akarok valamit, akkor mondjam meg szemtől szembe, de ne dörgölődjek, mint a kiscica. Őszintén el is mondtam hát, hogy pénzre volna szükségem. Apám megkérdezte, mire kéne nekem? Elmondtam a tízóraim megosztását, valamint, hogy be akarom fizetni ennek a fiúnak az állatkerti belépőjét, hadd örüljön az egész osztállyal.

Apám megdicsért. Boldog volt, hogy, mint mondta, nemesen gondolkozó kisiút nevel belőlem. Azt mondta, hogy a havi zsebpénzemből nem akarja levonni a belépőjegyére előlegezett összeget, de annak „nem látom akadályát, -- folytatta -- hogy ne adjak valami pótlást a pénzedhez, amiért neked azonban, meg kell dolgoznod”. Levette a cipőjét, arra kért, tisztítsam meg. Olyan tiszta volt az, hogy a napsugár is elcsúszhatott volna rajta. Nem csak szakácsnőnk, de szobalányunk is volt, aki minden este jól kifényesítette a cipőket. Ezzel engem, arra akart megtanítani, hogy becsüljem meg a pénzt. Ne fogadjak el senkitől, még tőle, az apámtól sem, azon kívül semmit, ami jár nekem. Dolgozzak meg mindenért, olyan valamit, ami csak becstelenséggel szerezhető meg soha ne akarjak magamnak, és soha ne fogadjak el.

Ez is az eszembe jutott, amikor a kommunisták börtönében egyszer azt szerették volna kiverni belőlem, hogy hazudjam, miszerint Mindszenty József

hercegprímás úr rajtam, a főnökömön, dr. Kardos Lászlón, és az akkori belügyminiszteren, Kádár Jánoson keresztül szervezett összeesküvést Sztálin ellen. (Kádár ekkorra már, elvtársai börtönében ült.) Ígérték az ÁVO-sok, ha azt, amit kérnek, aláírom, én leszek a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. Megkérdeztem erre, mi lesz a mostani főigazgatóval? A válasz az volt, hogy akkor helyet cserélnek, ő jön majd a maga zárkájába, maga pedig, kiszabadul.

A súlyos kínzások ellenére sem voltam képes ilyen, vagy más becstelenségre. A kínzások alatt mindig eszembe jutott, amikor édesapám nemcsak a cipőjét tisztította ki velem, hanem megmagyarázta, hogy ne tegyek olyat soha az életemben, amit csak becstelenséggel és nem becsületes munkával lehet elérni. Ezért nézek olyan ferde szemmel azokra a volt politikai börtöntársaimra, akik aláírták, sőt szabadulván is, betartották, hogy a III/III-nak dolgoznak.

D.M.: A gyermekkori tapasztalatai után térjünk az ifjúságára, arra kérem, meséljen arról, hogyan választott továbbtanulást, milyen hivatásra készült?

L.A: Amikor 14 éves voltam, akkorában a gyerekeknek már ilyen idősen gondolkozni kellett azon, hogy mik is szeretnének lenni, ha majd nagyok lesznek? A „mi leszel, ha nagy leszel?” kérdését végig kellett komolyan gondolnunk, megtervezve leendő hivatásunkat. Körvonalaiiban. Ez volt felnőtté válásunk kezdete. Hozzáteszem ehhez mostani amerikai tapasztalataimat, amelyek ezzel ellentétesek. A gyermekkor itt, igen sokaknak, talán csak húsz éves korukban végződik. Az egyetemek (kollégiumok) hallgatói többségének, az első két évében, még fogalma sincs arról, hogy miért ment arra az egyetemre és mit szeretne életpályájaként választani. Így az első két évben ugyanazt tanulják az egyetemeken, amit a világ összes középiskoláiban a tizenöt és tizennyolc év közöttiek. Magyarországon ezt gimnáziumnak hívják, de Amerikában, ha ezt a nevet hallják, akkor arra gondolnak, hogy valamiféle tornateremről beszélünk.

Amikor tehát tizennégy éves lettem, az apám leültetett, és majdnem ceremoniálisan közölte velem, hogy megvette az első hosszúnadrágomat. Most pedig, beszéljünk arról, hogy mi is szeretnél lenni? Mondtam neki, hogy érdekel Ázsia, ezzel kapcsolatosan készítsük el a tanulmányi programomat. Azt ajánlotta, hogy lépjek katonai diplomáciai pályára. Legyek attasé Kínában. Javasolta, végezzek katonai és jogi akadémiát. Mondtam, hogy inkább az ázsiai művészettel szeretnék foglalkozni. Az volt az ötlete erre, hogy, ha majd doktorálok a jogi karon, akkor válasszak a szakdolgozatomnak művészeti, múzeumi és a műemlékekkel kapcsolatos jog körébe tartozó témát. Ilyen témáról úgysem írt még senki sem értekezést. Meg is egyeztünk hát ebben. Elkezdtem a gimnáziumi tárgyaimon kívül, magánúton, a nyugati és távol keleti művészetről is tanulni. Később, mint menekült jól tudtam ez irányú érdeklődésemet kamatoztatni, amikor Párizsban doktoráltam és múzeumi gyakorlaton az Ecole du Louvre-ban voltam.

Leérettségiztem. Majd egyéves csapatszolgálatra mentem a miskolci VII. Légvédelmi Tüzér Osztályhoz. Soha nem értettem meg, hogy nekünk miért van lovassági kardunk, amikor motoros légvédelmi tüzérek vagyunk. Mivel szerettem lovagolni, néha-néha átjártam a kimenőm alatt a tábori tüzérek laktanyájába. Örültek ennek, mert több lóra nem jutott senki, aki rendszeresen „lelovagolja”. Akkoriban a tábori tüzérek, viccből, „benzinszagú jampeceknek” hívtak bennünket, mi meg őket „lószagú jampecoknak”.

Mint minden munka, a lovaglás is megteremte a gyümölcsét később. A Ludovika Akadémián, ahová a csapatszolgálat után vezényeltek. Nem lehettem légvédelmi tüzér, sajnos. Az országnak nem volt annyi ütege, hogy nekem is jusson ott hely, áttettek a gyalogsághoz. Nagyon el voltam keseredve. Ezen már változtatni nem lehetett. Később, amikor a solti hídfőben megsebesültem, mint hadirokkantat visszatettek kérésemre a légvédelmi tüzérséghez.

D.M: Maradjunk a Ludovikánál előbb!

L.A.: Mivel igen jó lovas voltam, így a huszárok előtt megnyertem a lovas ugrató versenyt. A huszárok parancsnoka vérvörösen ordította:

-- Szégyen, hogy egy „szaros baka” győzött!

Egy hónapra megvonta a kimenőjüket. Nagyon boldog voltam, hogy az első sikeremet elértem, annak eredményeként, hogy szorgalmasan lovagoltam, minden lehetőséget kihasználva. A lovat persze meg is kellett csutakolnom, és ez volt az, amit az elkényeztetett „szalonfiúk”, a huszárok, nem nagyon szerettek.

Elméleti tanulmányok mellett igen kemény szoktató gyakorlataink is voltak. Reggelenként, két órával hamarabb keltem fel, mint a többiek. Lovagolni mentem, majd úsztam néhány hosszat, azután futottam egy-két kilométert. Megreggeliztem. 8 óra előtt 5 perccel, pedig bent ültem a tanteremben, a becsengetést várva.

A napi futóedzés eredményeképpen 1944. március 17-én megnyertem a tíz kilométeres mezei futó bajnokságot. Nem sokkal ezután kaptuk a riadót, hogy a németek meg akarják szállni az országot. A mezei futóbajnoki címmel engem jelöltek ki az összekötő járőrparancsnoknak a Ludovika Akadémia és Horthy Miklós kormányzó úr között. Mi készen voltunk arra, hogy csatlakozzunk a várat védő testőrséghez, de amikor megérkeztünk a tüzelőállásba, megkaptuk a parancsot: „Riadó lefújva”. Vissza kell mennünk a Ludovikára.

Egyszer sivatagi gyakorlatot tartottunk a Duna Tisza közén, amelyen mindannyian betetvesedtünk. A homoktól használhatatlanná lett a fegyverünk. A fertőtlenítőintézetben, mielőtt a vízcsap alá állhattunk volna, kíváncsi női

alkalmazottak borotválták le a hajunkat, és a szőrzetünket is. Akik szerették mutogatni férfiasságukat, igen élvezték ezt. Én nagyon kényelmetlenül éreztem magamat. Az engem kopasztó hölgy, bár nagyon sietett a hajamat leborotválni, de az alsóbb, a derekam alatti részhez érve lelassult, még remegett is a keze. Mondtam neki:

-- Mély lélegzet, és véletlenül se vágja le azt, amit olyan mereven bámull!

Máskor, hegyi kihelyezésünkkor, Rahón kislovakkal cipeltettük a géppuskát hegyen fel és hegyen le. A kislovak nagyon akaratos állatok. Többet rúgtak oldalra, mint ezt a nagy lovak valaha is tették velem. Egyszer egyik nagy emelkedésnél a kislovam megmakacsolta magát és végképp meg akarta tagadni a felmenést. Voltak a zsebemben forró krumplik, ezek tartották a köpenyemben a meleget. Kivettem egyet. Betettem a ló farka alá. Úgy ment ettől a kis jószág, mint a villám. Elsőnek értem a hegytetőre. A többieknek, akik szintén megakadtak, gúnyosan mondtam, hogy vegyék vállukra a paripát és vigyék fel a hegytetőre.

Ezt az esetet Amerikában, már, mint a Kaliforniai Állami Egyetem diákja egy aranyos kislánynak, akivel mindig szívesen beszélgettem, elmeséltem. Az ifjú hölgy felugrott. Kannibálnak titulált. Elrohant. A „találmányom”-on borzasztóan felháborodott, hogy hogyan lehet egy kislovat ilyen kegyetlen módon győzni meg arról, hogy teljesítenie kell azt, amit sehogy sem akar. Ezután került a velem való találkozást. Később megtudtam, hogy a kis gyönyörűség vegetárius, és tagja az egyetemi állatvédő szervezetnek.

A rádiós gyakorlatunk alatt, melynek egy részét a tanteremben végeztük, ráállítottam a rövidhullámú rádiómat a BBC-re. Persze azért tudtam, hogy a biztonsági szervek ellenőriznek minket, mi az, amit a megengedett hullámon felül, ahol egymással értekezünk, még hallgatunk. Kigyakoroltam, hogy hogyan lehet egy másodperc alatt visszaugranom a megengedett hullámsávra. Egyik ilyen gyakorlati délutánon felpattan az ajtó. Beordítanak:

-- Felállni!

Mindenkihez odamentek és megnézték, hogy a rádiója, hová van beállítva. Néhányat közülünk elkaptak, főleg olyanokat, akik az ajtó közelében ültek. Kivitték azokat, akiket rajtakaptak. Amikor őket visszaküldték, azt mondta az egyik, hogy ő mielőtt valaki bármit is szólhatott volna, harsányan azt kiáltotta, hogy a harcászati órán azt tanulták, hogy meg kell tudni, az ellenség mit mond, és mit akar tenni. Ő csak meg akarta hallgatni az ellenség hangját. Megmondták nekik, hogy a gyakorlatot végre kell hajtani és nem a harcászati gyakorlatot folytatni a rádióoktatási órán. Így az órát békével befejeztük. Azonban megtudtuk, hogy a németeket verik ki a Szovjetunióból, már elérték a szovjet csapatok az északi Kárpátok túloldalát.

Augusztus 20-án vitéz nagybányai Horthy Miklós, akit viccesen „Lovas Tengerésznek” neveztek, felavatott minket hadnagynak. Vagyis ahogy Sáska ezredes úr hívott minket, „*vas hadnagynak*”. Az avatásunk előtti éles gyakorlaton többen meghaltak. Az anyák sírva mentek az irodájába tiltakozni ezért. Összehívott minket a Ludovika azon részébe, ahol minden évben, 1944 kivételével, az új hadnagyokat avatták. Ott álltunk előtte, aki fehér lován ide-oda vágtázva ordította, hogy mi „szaros leányintézet” vagyunk, és ha valami bajunk van, akkor szaladunk anyánk szoknyájához. Gondoltam, ez rám azért sem vonatkozhat, mert az én édesanyám meghalt, amikor én hétéves voltam, így bár ha rohantam is szoknyák után, de nem az anyám szoknyájához bújtam. Hangsúlyozta, „*vas hadnagyokat*” kíván nevelni, nem anyámasszony katonáit.

(Valóban, meg is neveltek minket. Talán ez is segített nekem abban, hogy amikor a börtönbe kerültem, inkább az esetleges halált választottam, minthogy aláírjam azt, amire rá akartak kényszeríteni.)

Az avatásunk nem a Ludovika épületében történt, félő volt ugyanis, hogy légítámadást kap az intézetünk. Budára mentünk, ahol a légierők, a Ludovika és a Műszaki Egyetemek hallgatóit egyszerre avatták. A csendőrök megtartották az avatásukat a Ludovikán.

Mikor az avatásról hazafelé mentem, az autóbuzsmegállóban egy veréb ráfröccsentett a jobb vállamra. A nővérem, akinek háztartásiskolai tanári oklevele volt, otthon tisztogatni kezdte a kissé salétromos nyomokat. Mivel sok jóskönyvet olvasott kíváncsiságból, azt is megjegyezte, hogy legyek boldog, mert ez annak a jele, hogy ott fogok megsebesülni. Ne féljek, nem halálosan, túlélem.

Az avatás után néhány nappal a solti Duna-híd védelmére küldtek. A „Solt Első Század” parancsnoka lettem. Egyik unokatestvérem, Lengyel Endre volt, a híradós század parancsnoka. Mindig összekeverték minket. A neki szóló parancsokat néha hozzám küldték, és az enyéimet hozzá. A feladatunk az volt, hogy állítsuk meg a szovjet páncélosok átkelését a Dunán. Lőjünk ki minél többet közülük a „Pancer Faust”-okkal, annyit, amennyit csak lehet. Amikor a hídfőbe érkeztem, nekem is hasonló dilemmám volt, mint a többi, magyar érzésű tisztársamnak. Nem szeretjük a német nácikat, de mi itt a hídfőben nem őket védjük, hanem hazánkat a beözönlő szovjet hadsereg ellen. Nem felszabadítani jöttek minket, ezt már jól láttuk abból is, hogy asszonyainkat és leányainkat megbecstelenítették mindenütt, ahol mint emberi sáskahad átvonultak. Az angolok, félrevezettek, ügynökeik által megígérték a balkáni partraszállást, de mégsem ott, hanem a francia partokon szálltak partra. Ezt a részt pedig, Jugoszlávia kivételével Sztálinnak ajándékozták.

Beástuk magunkat a földbe, ahonnan az áthaladó páncélosokat fel tudtuk robbantani. Viszonzásul persze elárasztottak minket a Sztálin-orgona lövedékeinek repeszeivel.

Mivel már a Ludovikán beiratkoztam úgynevezett „mezei jogásznak”, ezért tanulnom kellett a vizsgákra, anélkül, hogy előadásokat hallgattam volna. A hátizsákomból kihúztam hát tűzszünetben a jegyzeteket, és tanultam. Az egyik szakaszparancsnok zászlósom rám kiabált:

-- Miért tanulsz te még most is, amikor bármelyik percben meghalhatsz?

A válaszom a kedves biztatásra az volt:

-- Ha pedig nem halok meg, amit szívből remélek, akkor mennem kell vizsgázni.

Amikor a szovjet páncélosok egy kissé hátrébb mentek és így egy darabig csend volt körülöttünk, kibújtunk a lyukakból és a szállásainkra tértünk. Egyik napon egy SS tiszt keresett meg, Veszprémből jött, és páncéloklöket követelt tőlem, de megtagadtam ezt a követelését. Másnap néhány öregebb asszony és fiatalabb leány jött át a védő állásunkon. A segítségünket kérték ahhoz, hogy nyugatra szökhessenek. Férjeiket a román vasgárda kivégezte, ők megmenekültek. Szeretnének a Duna-híd másik oldalára jutni, de az SS-ek nem engedik, hogy a hídról lejuthassanak. Egy gyönyörű tekintetű, húsz év körüli leány félrehúzott, és azt is bevallotta, hogy valójában erdélyi zsidók. Nekem ekkor eszembe jutott az SS „Pancer Faust-kérése. Átüzentem a híd túlsó oldalára:

-- Meggondoltam magam. Azonnal átszállítom Veszprémbe a korábbi kívánságuk szerint a hadianyagot, teherautóval. A szerencsétlen nők beszálltak. Kitűztem a lőszerszállítási zászlót, és átrohantam a hídon. Csak annyit kiabáltak utánam:

-- Schnell, schnell!

Meg sem nézték a szállítmányomat. Nyitották a sorompót. Teljes gázzal, nagy sebességgel, boldogan, vittem az így kiszabadított nőket az akkori veszprémi püspök, Mindszenty József palotájába. Mivel az egyik kéz nem tudta, hogy a másik mit tesz, szerencsésen, minden baj nélkül értem vissza a hídfőbe.

Néhány nap múlva, óriási támadás ért minket. A Sztálin-orgonákból egy szilánk valóban abba a vállamba fúródott, amire a veréb üritett. Eszembe jutott a nővérem jóslata. Reméltem hát, hogy nem fogok meghalni. A szilánk a mai napig is a lapockámban van, de sem ideget, sem a tudómet nem sértette. Szerencsésen ki tudtak menteni a hídfőből, és a veszprémi hadikórházba vittek. Azelőtt sebesültem meg tehát, még éppen jó időpontban, Istennek legyen hála, mielőtt a szovjet páncélosok Kalocsánál átmentek a Duna-hídon és a solti hídfő másik oldalára értek. Így bezárult a gyűrű, és hosszú hónapig tartó élethalál küzdelem kezdődött, amelyben a harcolókat, majdnem mindenkit, kiirtottak.

A hadikórházban Mindszenty József püspök úr jött, és az utolsó kenetet feladta nekem. Mellettem egy gyönyörű fiatal apáca virrasztott. A fehér ápolónői köntöse alól kidomborodott szépen ívelt testének ülésre szolgáló része. Azon melengettem tekintetemet, míg lassan, békésen elaludtam. Az orvos kijelentette, nem élem meg a reggelt. Szakvéleményére alaposan rácáfolva, viccesen mondhatnám, hogy a gondos orvosi kezelés dacára mégis életben maradtam. Amikor pedig felébredtem, a pillantásomat gyönyörű ápolómnak ugyanazon testrészére vettem, mint mikor elaludtam. A szépséges kis apáca ülve szundított mellettem. Feje az ölébe csuklott. Nem bírtam megállni, hogy a formás popsiját meg ne simogassam. Felriadt erre, és nem nagyon örült. Mégis, mosolyogva mondta, hogy nagyon boldog, mert hiszen lámcsak, az imái ezért a rossz fiúért meghallgatásra találtak, hogy most már ilyen jó állapotban van. Rögtön ki is hívták mellőlem, valószínű, súlyosabb beteget bízva rá. Nem is láttam többé.

D.M.: Sebesülten esett fogságba?

L.A.: Igen. Az amerikaiak minket, honvédtiszteket, akiket a nácik lefegyverezve és Ausztriában elkülönítve tartottak, hazaküldtek. Építsük a hazánkat, egy boldog és szabad Magyarországot. Azt, hogy mennyire szabad, a határon átérve már megtapasztaltuk. A szerelvényünkből a Kelenföldi Pályaudvaron kettőnket, férfiakat, valamint a nőket kidobták. Engem azért, mert a karom még béna volt. Sorstársam a kardvívás olimpiai bajnoka, Piller György volt.

A magyar királyi tiszteknek igazoló eljáráson kellett átesniük. Az igazolóbizottságra menve, az utcán véletlenül összetalálkoztam az általam megmentett egyik zsidó leánnyal. Jött is velem, azonnal, az igazolóbizottságra. A társai nevében is eskü alatt tanúsította, hogyan szabadítottam ki őket. Így minden további nélkül igazoltak. Ezt követően viszont B-listára tettek. Egydarabig kaptam még a hadnagyi fizetésemet, így folytathattam a jogi vizsgáimat. De nemsokára a pénzt is megvonták. Nem adtam fel a tanulmányaimat mégsem. Nem visszavonulásra neveltek a Ludovikán. Katonai attaséi becsvágyamból azonban semmi nem lett. Csak harminchat évvel később, mint kiküldött amerikai állampolgár érkeztem Kínába, hogy segítsek visszaépíteni a Kulturális Forradalom alatt lerombolt múzeumokat. Megalapítottam a Sino-American Field School of Archaeology-t. Amikor Antall József megtudta, hogy a munkám mellett a magyar kérdéstről is beszéltem azokkal a kínai kollégákkal, akik a Mao utáni kínai kormány tanácsadói lettek, „önkéntes követnek” nevezett. Valahogy tehát mégis beteljesedett ifjúi tervem, ha nem is úgy, ahogy apámmal elgondoltuk, de legalább „önkéntes diplomata” lettem Kínában.

D.M.: Hogyan alakult a sorsa a háború befejezése után?

L.A.: Ezután életem sinusgörbéje következett 1945-től 1950-ig. Ott álltam a katonaságtól megmaradt bőrnadrágomban, és – mint mondtam – folytatni próbáltam jogi tanulmányaimat. Munkát kellett keresnem. Találtam is kezdetben alkalmi munkákat, majd géptisztítói állást a Magyar Cérnagyárban, amit előtte Angol-Magyar Cérnagyárnak neveztek, és a mostohaanyám volt az egyik igazgatója, míg nyugdíjba nem ment. A munkások emlékeztek rá, ezért szeretettel fogadtak engem is.

Egyik nap a villamosra vártunk munkatársaimmal. Katonai járőr jött, és ordítva akarta letépni rólam a bőrnadrágot. Visszaordítottam:

-- Ez az enyém. Nem a katonai raktárból loptam. Honvédtiszt vagyok.

Megmutattam az ideiglenesen szolgálaton kívül helyezett tiszti igazolványomat is. Erre a járőrparancsnok „vigyázz”-ba állította azokat, akik már kezdték rólam lehúzni a nadrágot, majd nagy tisztelegéssel és bocsánatkéréssel elvonultak.

A baj most kezdődött azonban igazán. Akik velem voltak, nem jól hallották a párbeszédünket. Azt látták csak, hogy milyen keményen tisztelegtek és oldalogtak el. Azt hitték, valami beépített alak vagyok a gyárban, ha ilyen nagyon megtisztelnék. Volt egy aranyos asszonyka, egy munkásnő, akinek a gépét mindig különleges szeretettel tisztogattam. Megsúgta, hogy mit beszélnek a hátam mögött az emberek. Megmagyaráztam neki, hogy magyar királyi honvéd hadnagy voltam, de B-listáztak, ami annyit jelent, hogy visszahívhatnak bármikor, ha szükség lesz rám, mert politikailag igazolták, hogy nem voltam náci. Megmutattam neki az igazolványaimat. Megdolgozta azután a hangadókat. Ismét nagy szeretet, talán még nagyobb, mint korábban, vett körül a munkahelyemen ezután.

Miközben továbbra is tanultam a jogi vizsgáimra, beiratkoztam párhuzamosan az érettségizettek számára indított egy éves textiltechnológiai tanfolyamra is. Miután ezt befejeztem, előléptettek segédművezetővé. Akkorában olvasztották be a Miskolci Jogakadémiát a Budapesti Egyetem Jogi Karába. Az utolsó vizsgáimat már a fővárosban tettem le. 1948. júniusában megkaptam a jogi és államtudományi abszolutóriumot, mely a jogi doktorátus elvégzésére tett jogosulttá.

Közben még 1947-ben megválasztották a görög katolikus egyetemisták Vasváry Pál Köre világi elnökévé. Az egyházi elnök Timkó Imre görög katolikus pap lett, akit később, amikor én már a kommunisták börtönében voltam, a hajdúdorogi egyházmegye görög katolikus püspökévé szenteltek. Egyik vasárnapon a mise után, amikor értekezletünket szoktuk tartani, civil ruhás ávosok özönlöttek a terembe. Követelték, hogy azonnal írjunk alá egy nyilatkozatot, a körünk nevében, hogy mi, a görög katolikus egyetemi ifjúság, a moszkvai pátriárkához akarunk tartozni. Valószínű a magyar görög katolikusok többen is követik majd példánkat.

Timkó atya igen megijedt és odaszólt nekem:

-- Alfonz, te vagy a jogász, válaszolj!

Nagy szemfogatva azt mondtam nekik:

-- Megértem az új idők szavát, de a kérésüket a jelenlegi jogi helyzetünkben mégsem áll módunkban teljesíteni. Amikor a körünket engedték továbbra is dolgozni, működési engedélyünket azzal a kikötéssel adták meg, hogy minden politikai vagy egyéb fontos kérdésben nyilatkozatot csak belügyminiszteri jóváhagyással tehetünk. Kértem ezért, hogy jöjjenek vissza tehát a következő vasárnap, addig az ügyet megtárgyalom a Belügyminisztérium illetékes osztályával.

Nagy boldogan mentek el, mert olyan mindegynek látszott, hogy a főnökük által kapott feladatot már ma, vagy csak egy héttel később hajtják végre. Másnap reggel Timkó atyával bementünk a Belügyminisztérium illetékes osztályára. Közöltük, hogy mert megértjük a nagy idők szavát, nem akarunk versenyezni a kommunista egyetemi ifjúsági szervezetekkel. Kérjük a Vasváry Pál Kör azonnali feloszlását. Olyan örömmel egyeztek ebbe bele, hogy még a lifthez is kikísértek.

Következő vasárnapon azután jöttek az ÁVO megbízottai, az aláírt nyilatkozatért. Megkérdeztem:

-- Milyen nyilatkozatról is van szó?

Idegesen rám ordítottak, majd megismételték, hogy miről van szó.

Most alázatos hangra váltottam:

-- A héten a körünket feloszlatták. Nem létező görög katolikus egyetemi szervezet nevében tehát jogerősen nem írhatok alá semmilyen nyilatkozatot.

Őrületes szitkozódással rohantak ki a teremből. Ezt nem felejtették el nekem. Amikor 1950-ben letartóztattak, megemlegették ezt az ügyet is, újabb hasbarúgások kíséretében, további különböző kínzásoknak alávetve ezért is.

D.M.: De még nem tartunk a börtönéveknél!

L.A.: Valóban. Visszahívtak a hadseregbe 1948-ban, de nem akartam a kommunisták alatt szolgálni. Szerencsémre dr. Ruttkai Miklós görög katolikus pap és Mindszenty hercegprímás segítségével a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium átkért dolgozni mint hadirokkantat. Így a Honvédelmi Minisztérium végleg szolgálaton kívüli státuszba helyezett.

A Kultuszminisztériumban a Tudományos Osztályra kerültem először előadónak, majd főelőadónak. A múzeumok, könyvtárak, levéltárak és tudományos intézetek tartoztak hozzánk. Ösztöndíjakat is javasoltam miniszteri aláírásra. Mivel már az egyetemen is nagyon sokat foglalkoztam ezen intézmények jogi helyzetével, elhatároztam, hogy beiratkozom a bölcsészkaron a muzeológia szakra, esti tagozatos hallgatónak. A muzeológia mellett művészettörténetet, régészetet és néprajzot is tanultunk. A jogi egyetemi végzettségemből beszámítottak valamennyit, ezért különbözőzeti vizsgákkal már a harmadéven kezdhettem.

A minisztériumban a főosztályvezetőm a NÉKOSZ igazgatója, dr. Kardos László néprajzos volt. Nagy lelkesedéssel dolgoztam vele a falumúzeumok létrehozásán. Amikor lementem a néprajzos professzor Ortutay Gyula irodájába a miniszterünkhöz bemutatkozni, az iroda előtt megláttam egy Klebelsberg Kunónak adományozott, számára gyártott, Zsolnay porcelánból készült ülő Madonna szobrot. Kidobva. A gyors bemutatkozás után, kifelé jöttömben megkérdeztem a titkárnőjét, aki kiváló költőnk, Radnóti Miklós özvegye volt, hogy elvihetném-e ezt a szobrot? Örült, hogy nem kell a szemétkébe dobni az igen értékes, fél életnagyságú szobrot. Rám mosolygott:

-- Ha tetszik, akkor az öné!

Mondanom sem kell, mennyire örültem, hogy magaménak mondhattam és betehettem az irodámba. Kértem egy kis asztalt, ráhelyeztem. Mécsest is állítottam elé.

Egyik napon mellénk ültettek szobáinkba úgynevezett „munkáskádereket”, akiket valami gyorstalpaló tanfolyam elvégzése után, minden iskolai végzettség nélkül miniszteri előadókká neveztek ki. Kaptam egy ilyen „szobatársat” én is. Csendes fiú volt, de azért azonnal megkérdezte tőlem, hogy mit keres a mi irodánkban ez a szobor. Megmagyaráztam neki:

-- Ez nem a „mi” irodánk, de az „én” irodám. Azt teszek ide, amit akarok. Különben is, miért hívnak minket Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, ha nem lehet vallási szimbólumot tartani a hivatalunkban. Egyet nyelt, azt mondta, hogy meggyőztem.

Későbbben, egy reggel, amikor a csillagvizsgáló igazgatójával együtt léptem be az irodába, látom, hogy a szobor pozdorjává törve hever a földön. A munkáskáder, kérdés nélkül, rögtön azt mondta, valószínűleg a takarító lökhette le az asztalkáról. Káromkodva szidtam a kommunistákat. Feleltem, milyen gazemberek. Gyávák, mert félnek még egy szobortól is. Azt hazudják, hogy csak véletlenül tört el. Mert ha amit mond, igaz lenne, és csak véletlenül esett volna le, nem diribdarabra törik, hanem két-három részre. A földön heverő cserepeken látható, hogy valaki dühvel minden darabkáját még tovább törte. Az Isten meg fogja verni azt, aki ezt tette. Erre azt válaszolta:

-- Valóban lehet, hogy így történt. Az érvelésem, bár igen hangos, de igen logikus. – Majd hozzátette: azt nem hiszi azonban, hogy van Isten, de ha lenne is, akkor sem büntetné meg őt, mert semmi köze sincs a szobor elpusztításához.

Egy azóta már meghalt amerikai festő, művésztanár barátomnak, Ronald Frederick Lindennek elmeséltem ezt az esetet sok évvel később. A politikai fogolyként töltött börtön-életéről is beszéltem neki. Egyik kiállításán feltűnt nekem egyik képe: a *Madonna gyermekével*. Ötezer dollár volt az ára. Miközben elhaladtam mellette, megjegyeztem, hogy a Madonnának milyen magyaros pártája van. A kiállítás lebontása után beállított hozzám egy nagy csomaggal, amelyben a Madonna volt. Nekem ajándékozta. Most már tüzetesen megnéztem. Észrevettem, hogy úgy festette azt, mint egy Zsolnai porcelán utánzatot. A Madonna ölébe pedig az én, az ávósok által olyan sokszor véraláfutásosra, kékre-zöldre, dagadtra vert képemet festette. A kép előtt szoktam esténként imát mondani mindazokért, akik az emberiség történelmében, önkényuralkodó diktátoroktól szenvedve, veszítették el életüket.

Térjünk vissza a minisztériumi életemre! Nemsokára Ortutay Gyula miniszter urat, hiába hajította ki irodájából a *Madonna és gyermeke* szobrot, leváltották, és a minisztérium nevét is, Darvas József miniszter vezetésével, Kulturális Minisztériumra változtatták át. Ortutay Gyula összehívta a minisztérium valamennyi alkalmazottját egy közeli filmszínházba. Itt kiállt a pódiumra és közölte velünk, hogy mindenki mondja azt, hogy Mindszenty Józsefet Rákosi Mátyás tartóztatta le. Ez nem volt igaz, mert ő kérte a hercegprímás letartóztatását. Ezután megkérdezte, hogy ki van ez ellen. Ketten álltunk fel. Egy számvevőségi főigazgató, aki a minisztérium számvevőségének főnöke volt, és én, Lengyel Alfonz, főelőadó.

Ezután még semmi különös nem történt. A számvevőségi főigazgató szívszélhűdésben hirtelen meghalt. Engem pedig a főnökömmel, dr. Kardos Lászlóval, olyan címen, hogy szabotáltuk a tankönyvek kiadását, kidobtak. Olyan gyorsan, hogy még azt sem engedték meg, hogy a fiókomból a személyes dolgaimat kivegyem.

Kardos Lászlóval együtt megfellebbeztük ezt a döntést, és bebizonyítottuk, hogy semmi közünk sem volt a tankönyvekhez, mert mi falumúzeumokat, Múzeumi Központot és Könyvtári Központot szerveztünk 1948 és 1950 között. Mivel látták, hogy bakot lóttek, Kardos Lászlót kinevezték a Néprajzi Múzeum főigazgatójának, engem meg gazdasági igazgatónak a tihanyi halbiológiai intézethez. Fizetést csak akkor kaptunk újra, amikor ilyen módon visszavettek. Az alatt az idő alatt, amíg nem kerestem, többen, a minisztérium és tudományos intézeteink munkatársai, szeretetsomagokat hoztak a lakásomra, hogy legyen mit ennem.

Alighogy elfoglaltam a helyemet Tihanyban, a csodálatosan szép balatoni tóparton levő kutatóállomáson, jött is hozzám az ÁVO. Közölte, hogy valakinek a védelmében velük kell mennem. Szivarral is megkínáltak az autóban. Amikor azután az Andrássy út 60-ba megérkeztünk, hátrafesztették a kezeimet és a fejemre fekete csuklyát húztak, amit csak a zárkában vettek le rólam. Elvették az arany keretű szemüvegemet és az édesanyámtól örökölt nyakláncomat, valamint a Ludovika gyűrűmet. Így indult 1950. november 4-én a hat évig tartó kálváriám.

D.M.: Innentől kezdve, tehát 1950-1956 között börtönben volt?

L.A.: Igen. A történet messze visszavezethető. Amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Tudományos Főosztályán dolgoztam mint főelőadó, a Hopp Ferenc Ázsiai Múzeum is hozzám tartozott. Jelen voltam akkor is, amikor arról beszélt Ortutay Gyula miniszter, hogy dr. Baktay Ervint ki kell dobni a múzeumból, hogy megtakarítsák a fizetését. Bár lényegében csak akkor kezdtem el dolgozni a minisztériumban, mégis megszólaltam, és felháborodva a következőket mondtam:

-- Baktay Ervin nemcsak arról híres, hogy lefordította a *Káma Szutrát* magyarra, hanem Nehru rokona is. Hogy lehet ezek után valakit kidobni, csupán azért, hogy pénzt spóroljunk meg. Még az unokahúga, Amrita Sher-Gil is híresség, India egyik legsikeresebb 19. század végi festőművésznője volt.

Ortutay Gyula csak azt válaszolta, hogy köszöni, hogy felvilágosítottam, majd gondolkozik.

Amikor beiratkoztam a muzeológia szakra, Baktay Ervinnél is tanultam. Az órákat a Hopp Ferenc Múzeumban tartotta. Amikor meglátott, az első napon, odajött hozzám és azt mondta, hogy én vagyok az ő megmentője, és ezért indiai szokás szerint engem az élete végéig segítenie kell. Elhívott a lakására, ahol elmondta egy látomását. Láttá azt, hogy harcoltam érte, de azt is látta, hogy nemsokára le fognak tartóztatni, de túlélem a börtönt. Majd hozzátette, hogy kétszer megyek át egy óceánon, míg nagyon sikeres leszek.

Nem egészen egy hónap múlva jóslata első része be is teljesedett. Tényleg letartóztatott az ÁVO. A kínzások alatt mindig arra gondoltam, amit Baktay jósolt nekem. Amikor pedig hat év múlva, 1956. szeptember elsején feltételesen szabadlábra helyeztek, bár lekéstem a vonatot, de ő ott várt a Nyugati Pályaudvaron. Azt mondta, megérezte, hogy ezzel a másik vonattal fogok érkezni. Az állomáson akart fogadni.

D.M.: Sebesülten esett fogságba?

L.A.: Igen. Az amerikaiak minket, honvédtiszteket, akiket a nácik lefegyverezve és Ausztriában elkülönítve tartottak, hazaküldtek. Építsük a

hazánkat, egy boldog és szabad Magyarországot. Azt, hogy mennyire szabad, a határon átérve már megtapasztaltuk. A szerelvényünkből a Kelenföldi Pályaudvaron kettőnket, férfiakat, valamint a nőket kidobták. Engem azért, mert a karom még béna volt. Sorstársam a kardvívás olimpiai bajnoka, Piller György volt.

A magyar királyi tiszteknek igazoló eljárásom kellett átesniük. Az igazolóbizottságra menve, az utcán véletlenül összetalálkoztam az általam megmentett egyik zsidó leánnyal. Jött is velem, azonnal, az igazolóbizottságra. A társai nevében is eskü alatt tanúsította, hogyan szabadítottam ki őket. Így minden további nélkül igazoltak. Ezt követően viszont B-listára tettem. Egydarabig kaptam még a hadnagyi fizetésemet, így folytathattam a jogi vizsgáimat. De nemsokára a pénzt is megvonták. Nem adtam fel a tanulmányaimat mégsem. Nem visszavonulásra neveltek a Ludovikán. Katonai attaséi becsvágamból azonban semmi nem lett. Csak harminchat évvel később, mint kiküldött amerikai állampolgár érkeztem Kínába, hogy segítsek visszaépíteni a Kulturális Forradalom alatt lerombolt múzeumokat. Megalapítottam a Sino-American Field School of Archaeology-t. Amikor Antall József megtudta, hogy a munkám mellett a magyar kérdéssel is beszéltem azokkal a kínai kollégákkal, akik a Mao utáni kínai kormány tanácsadói lettek, „önkéntes követnek” nevezett. Valahogy tehát mégis beteljesedett ifjúim teremtés, ha nem is úgy, ahogy apámmal elgondoltuk, de legalább „önkéntes diplomata” lettem Kínában.

D.M.: Hogyan alakult a sorsa a háború befejezése után?

L.A.: Ezután életem sinusgörbéje következett 1945-től 1950-ig. Ott álltam a katonaságtól megmaradt bőrnadrágomban, és – mint mondtam – folytatni próbáltam jogi tanulmányaimat. Munkát kellett keresnem. Találtam is kezdetben alkalmi munkákat, majd géptisztítói állást a Magyar Cérnagyárban, amit előtte Angol-Magyar Cérnagyárnak neveztek, és a mostohaanyám volt az egyik igazgatója, míg nyugdíjba nem ment. A munkások emlékeztek rá, ezért szeretettel fogadtak engem is.

Egyik nap a villamosra vártunk munkatársaimmal. Katonai járőr jött, és ordítva akarta letépni rólam a bőrnadrágot. Visszaordítottam:

-- Ez az enyém. Nem a katonai raktárból loptam. Honvédtiszt vagyok.

Megmutattam az ideiglenesen szolgálaton kívül helyezett tiszti igazolványomat is. Erre a járőrparancsnok „vigyázz”-ba állította azokat, akik már kezdték rólam lehúzni a nadrágot, majd nagy tisztelgéssel és bocsánatkéréssel elvonultak.

A baj most kezdődött azonban igazán. Akik velem voltak, nem jól hallották a párbeszédünket. Azt látták csak, hogy milyen keményen tisztelgetek és oldalogtak el. Azt hitték, valami beépített alak vagyok a gyárban, ha ilyen

nagyon megtisztelnek. Volt egy aranyos asszonyka, egy munkásnő, akinek a gépét mindig különleges szeretettel tisztogattam. Megsúgta, hogy mit beszélnek a hátam mögött az emberek. Megmagyaráztam neki, hogy magyar királyi honvéd hadnagy voltam, de B-listáztak, ami annyit jelent, hogy visszahívhatnak bármikor, ha szükség lesz rám, mert politikailag igazolták, hogy nem voltam náci. Megmutattam neki az igazolványaimat. Megdolgozta azután a hangadókat. Ismét nagy szeretet, talán még nagyobb, mint korábban, vett körül a munkahelyemen ezután.

Miközben továbbra is tanultam a jogi vizsgáimra, beiratkoztam párhuzamosan az érettségizettek számára indított egy éves textiltechnológiai tanfolyamra is. Miután ezt befejeztem, előléptettek segédművezetővé. Akkorában olvasztották be a Miskolci Jogakadémiát a Budapesti Egyetem Jogi Karába. Az utolsó vizsgáimat már a fővárosban tettem le. 1948. júniusában megkaptam a jogi és államtudományi abszolutóriumot, mely a jogi doktorátus elvégzésére tett jogosulttá.

Közben még 1947-ben megválasztották a görög katolikus egyetemisták Vasváry Pál Köre világi elnökévé. Az egyházi elnök Timkó Imre görög katolikus pap lett, akit később, amikor én már a kommunisták börtönében voltam, a hajdúdorogi egyházmegye görög katolikus püspökévé szenteltek. Egyik vasárnapon a mise után, amikor értekezletünket szoktuk tartani, civil ruhás ávosok özönlöttek a terembe. Követelték, hogy azonnal írjunk alá egy nyilatkozatot, a körünk nevében, hogy mi, a görög katolikus egyetemi ifjúság, a moszkvai pátriárkához akarunk tartozni. Valószínű a magyar görög katolikusok többen is követik majd példánkat.

Timkó atya igen megijedt és odaszólt nekem:

-- Alfonz, te vagy a jogász, válaszolj!

Nagy szemforgatva azt mondtam nekik:

-- Megértem az új idők szavát, de a kérésüket a jelenlegi jogi helyzetünkben mégsem áll módunkban teljesíteni. Amikor a körünket engedték továbbra is dolgozni, működési engedélyünket azzal a kikötéssel adták meg, hogy minden politikai vagy egyéb fontos kérdésben nyilatkozatot csak belügyminiszteri jóváhagyással tehetünk. Kértem ezért, hogy jöjjenek vissza tehát a következő vasárnap, addig az ügyet megtárgyalom a Belügyminisztérium illetékes osztályával.

Nagy boldogan mentek el, mert olyan mindegynek látszott, hogy a főnökük által kapott feladatot már ma, vagy csak egy héttel később hajtják végre. Másnap reggel Timkó atyával bementünk a Belügyminisztérium illetékes osztályára. Közöltük, hogy mert megértjük a nagy idők szavát, nem akarunk versenyezni a kommunista egyetemi ifjúsági szervezetekkel. Kérjük a

Vasváry Pál Kör azonnali feloszlátását. Olyan örömmel egyeztek ebbe bele, hogy még a lifthez is kikísértek.

Következő vasárnapon azután jöttek az ÁVO megbízottai, az aláírt nyilatkozatért. Megkérdeztem:

-- Milyen nyilatkozatról is van szó?

Idegesen rám ordítottak, majd megismételték, hogy miről van szó.

Most alázatos hangra váltottam:

-- A héten a körünket feloszlatták. Nem létező görög katolikus egyetemi szervezet nevében tehát jogerősen nem írhatok alá semmilyen nyilatkozatot.

Őrületes szitkozódással rohantak ki a teremből. Ezt nem felejtették el nekem. Amikor 1950-ben letartóztattak, megemlegették ezt az ügyet is, újabb hasbarúgások kíséretében, további különböző kínzásoknak alávetve ezért is.

D.M.: De még nem tartunk a börtönéveknél!

L.A.: Valóban. Visszahívtak a hadseregbe 1948-ban, de nem akartam a kommunisták alatt szolgálni. Szerencsémre dr. Ruttkai Miklós görög katolikus pap és Mindszenty hercegprímás segítségével a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium átkért dolgozni mint hadirokkantat. Így a Honvédelmi Minisztérium végleg szolgálaton kívüli státuszba helyezett.

A Kultuszminisztériumban a Tudományos Osztályra kerültem először előadónak, majd főelőadónak. A múzeumok, könyvtárak, levéltárak és tudományos intézetek tartoztak hozzánk. Ösztöndíjakat is javasoltam miniszteri aláírásra. Mivel már az egyetemen is nagyon sokat foglalkoztam ezen intézmények jogi helyzetével, elhatároztam, hogy beiratkozom a bölcsészkaron a muzeológia szakra, esti tagozatos hallgatónak. A muzeológia mellett művészettörténetet, régészetet és néprajzot is tanultunk. A jogi egyetemi végzettségemből beszámítottak valamennyit, ezért különbözeti vizsgákkal már a harmadéven kezdhettem.

A minisztériumban a főosztályvezetőm a NÉKOSZ igazgatója, dr. Kardos László néprajzos volt. Nagy lelkesedéssel dolgoztam vele a falumúzeumok létrehozásán. Amikor lementem a néprajzos professzor Ortutay Gyula irodájába a miniszterünkhöz bemutatkozni, az iroda előtt megláttam egy Klebelsberg Kunónak adományozott, számára gyártott, Zsolnay porcelánból készült ülő Madonna szobrot. Kidobva. A gyors bemutatkozás után, kifelé jöttömben megkérdeztem a titkárnőjét, aki kiváló költőnk, Radnóti Miklós özvegye volt, hogy elvihetném-e ezt a szobrot? Örült, hogy nem kell a szemétkébe dobni az igen értékes, fél életnagyságú szobrot. Rám mosolygott:

-- Ha tetszik, akkor az öné!

Mondanom sem kell, mennyire örültem, hogy magaménak mondhattam és betehettem az irodámba. Kértem egy kis asztalt, ráhelyeztem. Mécsest is állítottam elé.

Egyik napon mellénk ültettek szobáinkba úgynevezett „munkáskádereket”, akiket valami gyorstalpaló tanfolyam elvégzése után, minden iskolai végzettség nélkül miniszteri előadókká neveztek ki. Kaptam egy ilyen „szobatársat” én is. Csendes fiú volt, de azért azonnal megkérdezte tőlem, hogy mit keres a mi irodánkban ez a szobor. Megmagyaráztam neki:

-- Ez nem a „mi” irodánk, de az „én” irodám. Azt teszek ide, amit akarok. Különbösen is, miért hívnak minket Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, ha nem lehet vallási szimbólumot tartani a hivatalunkban. Egyet nyelt, azt mondta, hogy meggyőztem.

Későbbben, egy reggel, amikor a csillagvizsgáló igazgatójával együtt léptem be az irodába, látom, hogy a szobor pozdorjává törve hever a földön. A munkáskáder, kérdés nélkül, rögtön azt mondta, valószínűleg a takarító lökhette le az asztalkáról. Káromkodva szidtam a kommunistákat. Felelgettem, milyen gazemberek. Gyávák, mert félnek még egy szobortól is. Azt hazudják, hogy csak véletlenül tört el. Mert ha amit mond, igaz lenne, és csak véletlenül esett volna le, nem diribdarabra törik, hanem két-három részre. A földön heverő cserepeken látható, hogy valaki dühvel minden darabkáját még tovább törte. Az Isten meg fogja verni azt, aki ezt tette. Erre azt válaszolta:

-- Valóban lehet, hogy így történt. Az érvelésem, bár igen hangos, de igen logikus. – Majd hozzátette: azt nem hiszi azonban, hogy van Isten, de ha lenne is, akkor sem büntetné meg őt, mert semmi köze sincs a szobor elpusztításához.

Egy azóta már meghalt amerikai festő, művésztanár barátomnak, Ronald Frederick Lindennek elmeséltem ezt az esetet sok évvel később. A politikai fogolyként töltött börtön-életemről is beszéltem neki. Egyik kiállításán feltűnt nekem egyik képe: a *Madonna gyermekével*. Ötezer dollár volt az ára. Miközben elhaladtam mellette, megjegyeztem, hogy a Madonnának milyen magyaros pártája van. A kiállítás lebontása után beállított hozzám egy nagy csomaggal, amelyben a Madonna volt. Nekem ajándékozta. Most már tüzetesen megnéztem. Észrevettem, hogy úgy festette azt, mint egy Zsolnai porcelán utánzatot. A Madonna ölébe pedig az én, az ávósok által olyan sokszor véraláfutásosra, kékre-zöldre, dagadtra vert képemet festette. A kép előtt szoktam esténként imát mondani mindazokért, akik az emberiség történelmében, önkényuralkodó diktátoroktól szenvedve, veszítették el életüket.

Térjünk vissza a minisztériumi életemre! Nemsokára Ortutay Gyula miniszter urat, hiába hajította ki irodájából a *Madonna és gyermeke* szobrot, leváltották, és a minisztérium nevét is, Darvas József miniszter vezetésével, Kulturális Minisztériumra változtatták át. Ortutay Gyula összehívta a minisztérium valamennyi alkalmazottját egy közeli filmszínházba. Itt kiállt a pódiumra és közölte velünk, hogy mindenki mondja azt, hogy Mindszenty Józsefet Rákosi Mátyás tartóztatta le. Ez nem volt igaz, mert ő kérte a hercegprímás letartóztatását. Ezután megkérdezte, hogy ki van ez ellen. Ketten álltunk fel. Egy számvevőségi főigazgató, aki a minisztérium számvevőségének főnöke volt, és én, Lengyel Alfonz, főelőadó.

Ezután még semmi különös nem történt. A számvevőségi főigazgató szívszélhűdésben hirtelen meghalt. Engem pedig a főnökömmel, dr. Kardos Lászlóval, olyan címen, hogy szabotáltuk a tankönyvek kiadását, kidobtak. Olyan gyorsan, hogy még azt sem engedték meg, hogy a fiókomból a személyes dolgaimat kivegyem.

Kardos Lászlóval együtt megfellebbeztük ezt a döntést, és bebizonyítottuk, hogy semmi közünk sem volt a tankönyvekhez, mert mi falumúzeumokat, Múzeumi Központot és Könyvtári Központot szerveztünk 1948 és 1950 között. Mivel látták, hogy bakot lóttek, Kardos Lászlót kinevezték a Néprajzi Múzeum főigazgatójának, engem meg gazdasági igazgatónak a tihanyi halbiológiai intézethez. Fizetést csak akkor kaptunk újra, amikor ilyen módon visszavettek. Az alatt az idő alatt, amíg nem kerestem, többen, a minisztérium és tudományos intézeteink munkatársai, szeretetsomagokat hoztak a lakásomra, hogy legyen mit ennem.

Alighogy elfoglaltam a helyemet Tihanyban, a csodálatosan szép balatoni tóparton levő kutatóállomáson, jött is hozzám az ÁVO. Közölte, hogy valakinek a védelmében velük kell mennem. Szivarral is megkínáltak az autóban. Amikor azután az Andrássy út 60-ba megérkeztünk, hátrafeszítették a kezeimet és a fejemre fekete csuklyát húztak, amit csak a zárkában vettek le rólam. Elvették az arany keretű szemüvegemet és az édesanyámtól örökölt nyakláncomat, valamint a Ludovika gyűrűmet. Így indult 1950. november 4-én a hat évig tartó kálváriám.

D.M.: Innentől kezdve, tehát 1950-1956 között börtönben volt?

L.A.: Igen. A történet messze visszavezethető. Amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Tudományos Főosztályán dolgoztam mint főelőadó, a Hopp Ferenc Ázsiai Múzeum is hozzám tartozott. Jelen voltam akkor is, amikor arról beszélt Ortutay Gyula miniszter, hogy dr. Baktay Ervint ki kell dobni a múzeumból, hogy megtakarítsák a fizetését. Bár lényegében csak akkor kezdtem el dolgozni a minisztériumban, mégis megszólaltam, és felháborodva a következőket mondtam:

-- Baktay Ervin nemcsak arról híres, hogy lefordította a *Káma Szutrát* magyarra, hanem Nehru rokona is. Hogy lehet ezek után valakit kidobni, csupán azért, hogy pénzt spóroljunk meg. Még az unokahúga, Amrita Sher-Gil is híresség, India egyik legsikeresebb 19. század végi festőművésznője volt.

Ortutay Gyula csak azt válaszolta, hogy köszöni, hogy felvilágosítottam, majd gondolkodik.

Amikor beiratkoztam a muzeológia szakra, Baktay Ervinnél is tanultam. Az órákat a Hopp Ferenc Múzeumban tartotta. Amikor meglátott, az első napon, odajött hozzám és azt mondta, hogy én vagyok az ő megmentője, és ezért indiai szokás szerint engem az élete végéig segítenie kell. Elhívott a lakására, ahol elmondta egy látomását. Láta azt, hogy harcoltam érte, de azt is látta, hogy nemsokára le fognak tartóztatni, de túléltem a börtönt. Majd hozzátette, hogy kétszer megyek át egy óceánon, míg nagyon sikeres leszek.

Nem egészen egy hónap múlva jóslata első része be is teljesedett. Tényleg letartóztatott az ÁVO. A kínzások alatt mindig arra gondoltam, amit Baktay jósolt nekem. Amikor pedig hat év múlva, 1956. szeptember elsején feltételelesen szabadlábra helyeztek, bár lekéstem a vonatot, de ő ott várt a Nyugati Pályaudvaron. Azt mondta, megérezte, hogy ezzel a másik vonattal fogok érkezni. Az állomáson akart fogadni.

D.M.: Milyenek voltak a börtönévek?

L.A.: Nekem nem célom az, hogy börtönéveim szenvedéseinek ecsetelésével gyűlöletet szítsak bárki ellen is. Azokat a dolgokat mondom el inkább, amelyekben egy kis humor is van.

Az Andrássy út 60-ban először, mint említettem, azért is „kedveskedtek” nekem, mert, mint a Görögkatolikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Vasváry Pál Körének világi elnöke, átráztam őket. Majd azért ütöttek, hogy a falumúzeumokat azért szerveztem, hogy a bárók és grófok vagyona a múzeumokban összegyűjtve hiánytalanul átadhassuk majd amikor a „népnyúzó” arisztokraták, a kommunizmus általunk megálmodott bukása után hazajönnek.

Megkísértem megvédeni magamat valahogy úgy, hogy mi a falumúzeumokkal a magyar népünk kulturális szintjét akartuk előmozdítani. Következtetésük tehát nem igaz. Maga hazugnak hív minket -- volt a válasz erre -- miközben nagyokat rugdaltak a gyomromba. Még a keresztnememért is ütöttek, mert szerintük Alfonz arisztokrata név.

Péter Gábor irodájában is „megfordultam”. Azt mondta, hogy a szíve vérzik, mert meg kell kínoztatnia, ha nem vallok be mindent. Azt válaszoltam:

-- Nincsen mit bevallanom.

Mire ő azt, hogy van idejük addig kínozni, amíg mégis mindent be fogok vallani. Ők ugyan tudnak mindent, de ezt nekem is be kell ismernem és alá is írnom. Sajnálja, de ha csökönyös leszek, akkor az anyámat is behozzák és megkínozzák a szemem láttára őt is. Ezzel mosolyogva, hogy most van lehetőségem gondolkodni, átadott a pribékjeinek. Dolgozzanak meg jó alaposan.

Visszaérve a zárkamba ismét közölték velem, hogy ha nem vallok, akkor most már valóban behozzák az anyámat, és levágják a mellét. A válaszom az volt, hogy tegyenek vele, amit akarnak. Úgy sem fog már szoptatni, miért kellene neki akkor a melle? Rettenetesen összeverték ezért is. Megérdemli az olyan szemét, aki a szülőanyját sem tiszteli.

Másnap azután, diadallal közölték velem, hogy már be is hozták az anyámat. A mellettem lévő zárkában fogják levágni a mellét.

Egy nő ordított is torkaszakadtából a szomszéd zárkában:

-- Fiam valljál!

Az ávós pribékek, akik engem kínoztak, minden üvöltésére alaposan hasba rúgtak, és tarkón vágta. Mondták, hogy a melle után a fülét is le fogják vágni majd. Én pedig, mindig a legnyugodtabb hangon, belegeyeztem abba, hogy fenyegetéseiket beteljesítsék.

-- Vágják csak le nyugodtan mindkét mellét, mindkét fülét, sőt amit még a kedvük tart, azt is vagdossák csak le nyugodtan.

Egyszer azután arra gondoltam, hogy jobb, ha nem rúgatom magamat többet hasba, vagy kapom az újabb pofonokat, alázatosan és nyugodt hangon a következőt mondtam:

-- Tudom, hogy Micsurin sikeresen keresztelte a bolhát a dinnyével, azóta a magok abból maguktól ugrálnak ki. Itt, a börtönben pedig, azt hiszem, ugyan nem Micsurin által kitenyésztett, de valószínű elefánttal házasított, hatalmas bolhák szívják vérünket. Azt is hallottam, hogy Davidov visszafelé tudta folytatni a Volgát. -- A továbbiakat már felnevetve mondtam: -- Azt még eddig azonban nem tudtam, hogy az ÁVO fel tudta támasztani az anyámat. Az én több mint húsz éve halott anyámat.

Nem hiszem, hogy részleteznem kell azt, amit kaptam a „szovjet és ávós tudomány” diadalához való gratulációmért.

Mindent kipróbáltak rajtam. Villanyozást, ívlámpával a szemembe világítást, kábítószeret adagoltak belém, melytől elájultam, nem tudtak velem semmi olyat tenni, amivel rá tudtak volna venni arra, hogy megtörjek a kezeik között.

Egyéves puhítás után, melyet részben az Andrássy út 60-ban és részben a váci börtön ÁVO elkülönített részében magánzárkában töltöttem, átvittek a hírhedt gyűjtőfogházba. Igen jeles emberekkel voltam összezárva itt. Az egyikük a zsidó Pick bácsi volt. Elvették a gyárát, de üzleti okokból a legfontosabb terméket, természetesen, továbbra is Pick szaláminak hívták. Szegény öreg a börtönben halt meg. Nagyon szeretett engem. Gondolom, a nagy orrom miatt is, hiába mondtam, hogy én, mint Ludovikát végzett magyar királyi tiszt, nem vagyok zsidó, mert fel sem vettek volna. A válasza erre az volt, hogy nekem fiam, te, akkor is, az vagy. A mai napig is könnyezek olyankor, ha rá gondolok. Az ő erős és kemény jelleme tartotta bennem a lelket, az életet, az után, hogy egy évig, mielőtt a gyűjtőfogházba kerültem volna, a legkülönbözőbb módon kínoztak.

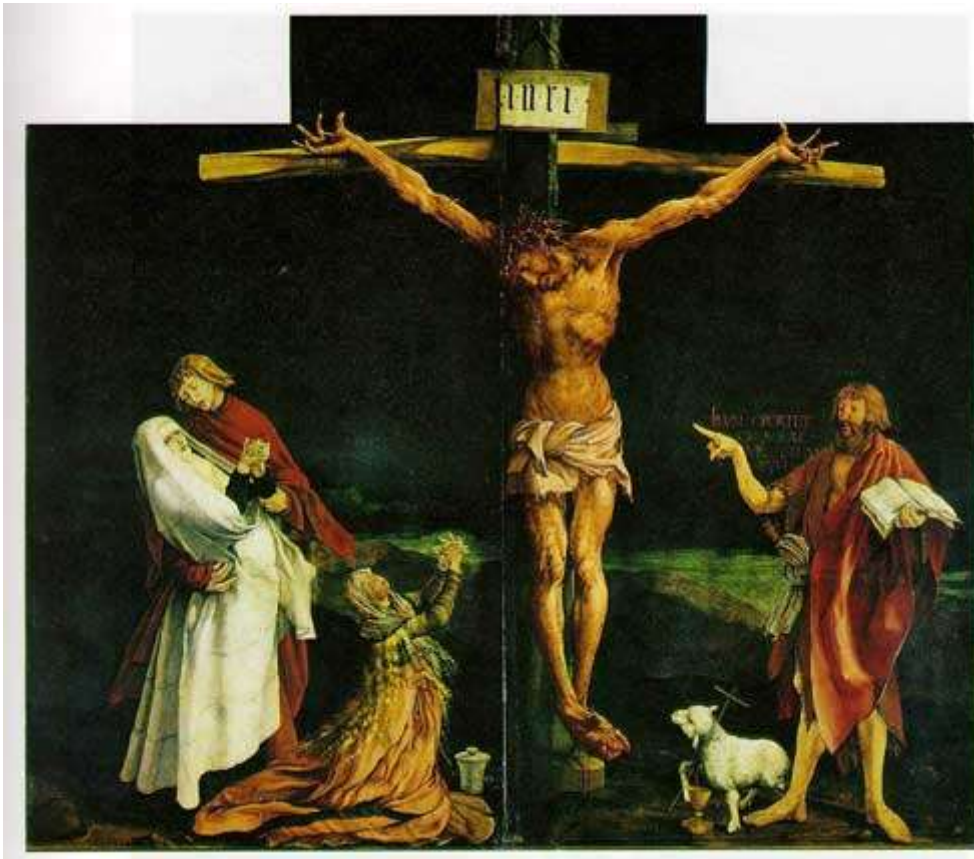
Egyik napon bevittek Alapi László főügyészhez kihallgatásra. Megkérdeztem tőle, hogy mi a vád ellenem? Azt mondta, hogy még nem tudja, de inkább akasszanak fel ezer ártatlant, minthogy egy kapitalistát kiengedjenek. Megmagyarázta nekem, hogy én itt már csak egy tárgy vagyok, nem ember. A nevemet is elvették. Köteleztek arra, hogy amikor kérdezik, hogy hívnak, akkor a számomat mondjam. Mindig bajom volt a számok megjegyzésével. A saját telefonszámomat is gyakran összekevertem. Így azt a hosszú számot, hogy 924921, bizony nehezen tartottam észben, bár a vége 921, a születésem évszáma.

Mint jogász, elkezdtem vitatkozni Alapival és megkérdeztem, hogy nem gondolja-e, hogy ártatlan emberek kivégzése: gyilkosság, amit a törvény tilt. Harsányan nevetett ezen. Láthatólag élvezte velem való vitáját. Közölte, hogy én az emberiség fekélye vagyok. A fekélyt pedig nem tartják az ember testében, de kivágják. Nem tesznek velem sem mást, mint, ha úgy látják jónak, akkor, kivágnak az emberiség testéből. Nem tudott meggyőzni gennyes fekély voltomról, de ez őt nem is nagyon bántotta.

Néhány nap múlva az Olty tanács elé citáltak tizenhat másik rabtársammal együtt. Akkor láttam őket életemben először. Ez volt a Grösz József érsek elleni per, egyik mellékperének Papp Ervin csoportja. A pert a Mindszenty hercegprímás úr perének folytatásáért az ÁVH szorgalmazta. Papp Ervint és Romvári Istvánt, ebből a csoportból felakasztották, a többieket pedig hosszabb-rövidebb börtönre ítélték. Az 1956-os megtorlások során pedig még két életfogytos rabot végeztek ki ebből a csoportból. Akkor én sem tudtam még, hogy engem hány évre ítélték, mert azt addig nem mondták meg nekem. Végül csak akkor tudtam meg, amikor feltételesen szabadlábra helyeztek. Az ítéletem nyolc év volt, hat év letöltése után szabadultam.

Egyik nap Bogár, a hóhér jött a zárkába. Magához hívott. Azt mondta, nagyon sovány nyakam és kis fejem van, így meg kell engem mérickskéznie ahhoz, hogy ne hogy kiessek majd a hurokból. Az én felkötésemet is tisztességesen akarja végezni. Nem éreztem, hogy meg kell köszönnöm ezt a gondosságát, de magamban szét tudtam volna taposni, mint egy poloskát.

Erről jut eszembe, hogy az Andrássy út 60-ban valaki, egy itt szenvedő elődöm, poloskavérrel festett a zárkám falára egy olyan keresztet, ami bennem a német reneszánsz mester, Grünewald Isenheim oltárképét idézte fel. A sok elektromos sokkolás és injekciózás után, készen voltam arra, hogy inkább öngyilkos legyek. Úgy gondoltam, hogy a priccsem széléről fejfel nekiesek a falnak és ez a zúzódás a nyakcsigolyámat eltöri és ebbe majd belehalok. Amikor nézegettem a falat, hogy hova is fogom a fejemet beütni, a falra poloskavérrel festett és körömmel belevakart, már fakuló keresztben állt meg a tekintetem.

Grünewald, Matthias - Isenheim-i oltár 1515

Igen jól emlékeztem, amikor professzor Vayer Lajos tanított az egyetemen, erről az oltárképről a következőt magyarázta nekünk:

-- Grünewald Jézus keresztre feszítéséről szóló képét egy isenheimi kórház kápolnájának festette. Ebben a kórházban borzalmasan szenvedő betegek végóráikat élték. Abban a korban még nem voltak fájdalomcsillapítók,

így a betegek rettenetes kínok között, mint Krisztus a kereszten, szenvedve haltak meg.

A festő azt akarta ezzel a képpel elérni, hogy a betegek a képet látván azt érezzék, hogy a Messiás még többet szenvedett megváltásunkért. Vayer Lajos professzorom elbeszélésére a falon lévő kép láttára emlékeztem vissza, és ez adott erőt arra, hogy tovább kínlódjak, ne futamodjak meg. Egyszer ezt az esetet elmeséltem a hetvenes évek elején Cincinnatiban (Ohio) egy református templomban, ahol felkértek, hogy szentbeszédet (sermon) mondjak. A hallgatóim egyike, egy idősebb asszony, ájultan esett le a padról. A padsor szélén ült.

Az elítélés után a márianosztrai szigorított fegyházba kerültem a legfelső emeletre, magánzárkába. Egyszer belépett egy őr a zárkamba és kérdezte.

-- Hadnagy úr, hogy került ide? Hiszen maga igen jó ember!

-- Talán, éppen ezért. Ha nyilas lettem volna, most vörös zászlóval a kezemben ordítóznék: -- Le a bárókkal, grófokkal, a nemesekkel és a zsidó kapitalistákkal, a népek vérszopóival. A zöld (nyilas) Csepelből is így lett vörös (kommunista) Csepel. A személyek nem változtak, csak az ideológia.

Elmondta, hogy nem ávos akart lenni, hanem határőr. Idetették fegyőrnek. Ahol tud, csak segít. Kérdezte: mit tehetne értem?

Nem nagyon bíztam benne, hiszen az ávos fegyőrök uniformisát viselte. Az óvatosságomat az is alátámasztotta, hogy többször tettek valakit a zárkamba, ahol pedig legtöbbször egyedül voltam. Mézédes módon akarta megtudni az ilyen cellatárs, hogy mit is tettem, ami miatt idehoztak, mi az, amit az ávos pribékek nem tudtak belőlem kiverni. Amikor látta, hogy én nem vagyok hajlandó beszélni, akkor a saját „bűneit” mondta el nekem, hogy ezzel nálam is beindítsa az őszinteségi rohamot. Az egyik ilyen kísérletezőnek mondtam, hogy én nem követtem el semmit, nem közösültem sem az anyámmal sem a leánytestvéremmel, de még a kutyával sem, amit más közbűntényesek elmondtak már nekem magukról, amikor néhány napra a zárkamba tették őket. Dolgoztam keményen, tanultam, falumúzeumokat építettem a népünk kultúrájának fejlesztésére. Az igaz, hogy hívő de nem vakbuzgó vagyok, és eltűröm, ha valaki körülöttem nem vallásos, sőt még azt is, ha kommunista, csak engem ne akarjanak a hitemtől eltéríteni, vagy bevonni a kommunisták hálózatába.

A minisztériumban, a főnököm is, dr. Kardos László kommunista volt, és mégis jól együttműködtünk a népünk tudományos életét biztosító, jövő egyetemistáinak ellátásáért és kutatóink szükségleteinek előállításáért.

Egy napon arra ébredtem, hogy egy nagy madár ül a mellemen és csőrével megütve a homlokomat, kimeredt szemekkel néz rám. Arra visszaemlékeztem, hogy belém szúrtak egy injekciót, de hogy mi történt aztán velem és mennyi idő múlt el, hogy azt a struccmadár nagyságú, sasorrú szörnyeteget a mellemen láttam, nem tudom. Kinyílt az ajtó és hordágyon hosszan, lépcsőn le, lépcsőn fel vittek. Beraktak egy szobába, ahol a falon Sztálin és Berija képe ragyogott. Bejött egy igen jó fenekű nő NKVD egyenruhában és magyarul megszólított. Mondta, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a folyosón látott, de én mindig elrohantam mellette és soha észre nem vettem, pedig akkor nem egyenruhában volt. Kérte, hogy mindent valljak be, garantálja, hogy én leszek a Szépművészeti Múzeum főigazgatója. Kérdeztem, hogy ki most a főigazgató. Azt válaszolta, hogy Vayer Lajos. Professzorom volt, nagyon szerettem, és nagyra becsültem. Mi lesz ővele, ha én azt vallom, amit önök akarnak? Hát ő meg idejön, maga helyett, volt a válasza. Én ezt a hetvenes években, mikor, mint amerikai professzor, Németországban vettem részt egy nemzetközi művészettörténeti kongresszuson a kiküldött magyar delegáció akkori vezetőjének, Vayer Lajosnak el is mondtam.

Azt akarták velem aláíratni, hogy mivel engem Mindszenty József segített be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba előadónak, tehát rajtam keresztül tartott kapcsolatot a jól ismert titoista, vagyis nemzeti kommunista irányú dr. Kardos Lászlóval. Mi pedig a falumúzeumokat azért szerveztük, hogy az akkor még belügyminiszter Kádár Jánossal ezen ürügy alatt tudjunk gyanútlanul találkozni és összeesküvést szervezni Titoval, Sztálin ellen. Csodák csodájára néhány évvel előtte az Andrássy út 60-ban ezt még nem akarták bizonyítani, csak azt, hogy Kardos meg én a bárók, grófok vagyonát akartuk átmenteni a falumúzeum szervezések címén.

A válaszom az volt, hogy az én lelki atyám, Mindszenty hercegprímás úr nekem egyszer azt mondta, hogy ha a kisujjatokat adjátok oda a kommunistáknak, az nekik nem elég, mert ők egész testeteket és lelketeket akarják. Tehát Mindszenty soha szóba nem állt a kommunistákkal még Tito-féle változatban sem, így az ő összeesküvési meséjük nem ér egy fabatkát sem. Meg kell még említenem, hogy akkor már Kádár és Mindszenty is a börtönben voltak. Mivel nem sok új nagy dolog történt, hogy ne építsék le az ÁVO-nak egy részét, így kitaláltak ilyen meséket, hogy magukat fontosnak találva az állásukban megtartsák.

Azt nem tudom megmondani, hogy hány napig voltam azon a helyen, ahol a Sztálin és Berija képét láttam, de meg mernék esküdni arra, hogy Moszkvában volt. Máshol nem is lehetett. Ismét nagyon legyengültem a sok ütlegetés után, megint a régi helyemen kötöttem ki, Márianosztrán.

Majd tüdőgyulladást kaptam. A börtönorvos bejött a zárkamba, rám nézett, ez volt a vizsgálat. Azt mondta, hogy mi nem azért vagyunk itt, hogy

magukat meggyógyítsuk, hanem hogy szenvedőképessé tegyük. Azt feleltem erre, hogy maga sem vette valami komolyan az orvosi esküjét. Amikor én ezt mondtam neki, akkor már az ajtóban volt, az én volt katonám tartotta neki azt nyitva. Visszanézett, tekintetével ölni tudott volna, de nem szólt egy szót sem. Kiment, és nagy dübörgéssel rám zárták a cellát.

Éreztem, hogy már nem sok van hátra az életemből. Nagyon lázas voltam. A véget vártam. Felpattant a zárkám ajtaja ekkor, és a volt katonám ordítva, szitkozódva rúgta a zárka falát, mintha engem rugdosott volna, majd odarohant hozzám és beadott egy injekciót. Majd tovább káromkodott, tovább rúgta a falat, hogy megjátssza, engem ver valami miatt. Hasonló zajjal naponként szúrta belém a drága gyógyszert. Megtudtam, hogy egy, hercegnek aki szintén itt raboskodott, is tüdőgyulladásra volt. Megengedték neki, hogy Amerikából hozassa az akkor még nagyon hatásos gyógyszert, a penicillint. Tudták, hogy amikor megjön, a őt már régen gödörbe dobják, és elfekethetik az orvosságot. Így is történt. Az én katonám vette meg, hogy nekem titokban beadja. Felgyógyított, de többet nem találkoztam vele. Áthelyezték, vagy lebukott, mert, hallottam, valóban másokon is segített. Egyesek szerint kivégezték. De ezt soha sem tudhatjuk meg már biztosan.

Egyik napon, ahogy jobban lettem, az egyik szemét őr bejött a zárkamba, ledobott egy tüt, majd felvette. Azzal gyanúsított, hogy én rejtettem el, hogy amikor az őr benéz a kis lyukon, a „kutya etetőn”, akkor kiszúrjam vele a szemét. Hiába mondtam, hogy én soha nem láttam azt a tüt és nem tudok varrni. Nem törődtek ezzel, de vasba vertek. Széken ülve, egy nagy vasgolyót kellett tartanom, éjjel-nappal. Az ágyban is, a hátamra fekve, a golyót a hasamra helyezve kellett volna aludnom. Alvás közben legurult rólam, és a padlóra rántott. Nem volt kényelmes így az alvás. Ez 1953-ban volt. Berohantak egyszer a zárkamba és levették rólam a vasat. A munkát az őr jelenlétében egy köztörvényes bűnözővel végeztették el, aki ezalatt, a fülembe súgta, hogy Sztálin meghalt, Nagy Imre lett a miniszterelnök. Az őrk is rögtön kedvesebbek lettek hozzánk ezután. Nem tudták, hogy mi várható. Persze nem lett semmi. Nagy Imrét félreállították. Rákosi bandája, most már nem olyan vadul, kormányozta ismét az országot. Mi, a márianosztrai haláltáborból élve jöttünk ki. Onnan, ahová alumínium dobozokba állítva, fejünket fekete csuklyával letakarva szállítottak be. Itt meztelenre vetkőztettek, a börtönparancsnok pedig azt mondta:

-- Olyan mindegy, hány évet kaptak maguk, senki innen öt éven belül ki nem megy. Biztosíthatom magukat arról is, hogy mindannyian itt fognak megdöglenni.

Igen kellemetlen volt, amikor ott meztelenül sorban állva női ávosok gumibottal ütöttek a rabok hímveszőjére és heréjére. Persze csak úgy meglegyintették a gumibotot, de az is nagyon fájdalmas és megalázó volt. Nem tudom, minek köszönhettem, hogy előttem egy nagydarab ávosnő megállt,

sokáig nézegette, a gumibotjával még meg is piszkálgatta, de nem ütötte meg az enyémet.

A kommunista vezetők belátták, hogy jobb, ha nem ölik meg a megmaradt politikai rabokat, hanem jobb koszttal felerősítik őket egy kicsit, és kiviszik dolgozni. Először tévedésből elvittek a Miskolci Egyetemet építeni. Cziffra Gyurkával dolgoztam együtt. Lapátoltam a talicskájába a maltert és a cementet, amit ő feltolt az emeletekre. Egy nappal azelőtt, mielőtt rájöttek arra, hogy engem tévedésből vittek a Dudujkára, szabadult. Az örök hoztak neki valahonnan egy zongorát, búcsúzóul eljátszotta Liszt *Magyar rapszodiáját*. Az ócska zongorán előcsalt hangok is felségesek voltak, mindenki sírt. Olyan tomboló tapsvihart kapott a raboktól, amit, mint nemzetközi világklasszis, a későbbi hangversenyein soha sem.

Zárójelben elmondom, hogy amikor Kaliforniában már, mint egyetemi tanár tanítottam, Cziffra György a Hollywood Bowl-ban egy hangversenyen, amin én is ott voltam, eljátszotta ugyanezt a rapszodiát. Az előadása után bementem az öltözőjébe. Átöleltem, mint volt politikai rabtársamat:

-- Gyurkám, ez ragyogó előadás volt, de Dudujkán a szívedet is beleadtad. Most ezt nem éreztem. Nem a lelked mélyéről játszottál, hanem csak a pénzért.

D.M.: Hová került Miskolcra?

L.A: Ezután visszavittek Márianosztrára, ahonnan pedig a várpalotai szénbányába kerültem. Felettünk égett a bánya, és nekünk alá kellett mennünk menteni, amit csak lehet még a szénből. Választani lehetett, hogy akarok-e vājárvizsgát tenni, vagy mint csilléket felhuzó gépkezelő dolgozzam. A vājárvizsgát választottam.

Egyik alkalommal a bánya mélyén találtam egy kis patkányt. Magamhoz vettem, etettem és megszelídítettem. Úgy járt utánam, mint egy kiskutya. Az ő egyszer megkérdezte, „maga úgy látom, szereti a patkányokat”. A válaszom az volt, hogy a szürkéket igen, de a vörösöket nem. Nagyon jól tudta, mire gondolok. Mégsem mert semmit sem szólni. Nálam csákány volt, az örök fegyvertelenül jöttek a bányába le velünk.

Egyik napon, amikor a munkát befejeztük, a liftből kiszállva, már a szálláshelyünk közelében, hallottuk a szirénázást. Akkor szokott ez megszólalni, ha valahol a bányában gázömlés van. Felkiáltottam:

-- Gyerünk vissza a mélybe, megmenteni a rabtársainkat!

Az örök ellenálltak, de mi lefegyvereztük őket. Lementünk menteni. A fegyverüket a csillékbe dobtuk, és a felvonón felküldtük a „napra”, ahogy a bánya felszínét hívtuk.

A Ludovikán megtanultam, hogy vizes ruhát kell az orromra tenni, ha gáz van a levegőben, mert az egy bizonyos időre megóv a mérgezéstől. Mindenki, aki velem jött, megfogott egy már félig halott rabtársat. Láttam, ott hörgött, az a bivaly állat őr, aki annyi bajt okozott nekünk. Mindenki ordított, hogy rúgj bele egy nagyot, dögöljön meg az a gazember. Nem törődtem ezzel a „bízattással”, és mivel nagyon nehéz volt, a lábainál fogtam meg, húztam, vonszoltam kifelé a lifthez.

Mindannyian, akik a mentési munkában részt vettünk, megbetegedtünk. Az örök riadóztatták a bánya felett állomásozó tankezredet. Kihallgattak bennünket, és nem engedték meg, hogy azért, amiért lefegyvereztük az öröket, megtizedeljenek, azaz minden tizedikünket lelőjék. Az az őr is, akit kihúztam, felépült, és ettől kezdve megváltozott. Ha mód adódott, még meg is védett minket. Ezért is kegyelmeztek meg nekünk. A továbbiakban „jóságos apánk” lett.

Egyszer egy úgynevezett falfejtésnél, ahol a vájatban egymás mellett többen dolgoztunk, baleset történt. A fejtés bal oldalán voltam. Egyszer csak látom, a kis patkányom hanyatt-homlok rohan a keresztvágatba. Ösztönösen futottam utána. Abban a pillanatban a bánya azon része, ahol az előbb még mi is dolgoztunk, leszakadt. Így a patkány mentett meg engem.

A bányász életem idején egy napon igen nagy vágyam támadt szentáldozáshoz járulni. Húsvét volt, így elhatároztam, hogy ha agyonvernek is, akkor is megpróbálom. Megbeszéltem néhány politikai rabtársammal, hogy valahogy csempéztessük be a szent ostya színe alatt is, a börtönben hitünk szerint velünk együtt szenvedő Jézust, és gyónjunk meg, áldoztassuk meg egymást. Akkor még nem volt a második Vatikáni Zsinat, amely ezt engedélyezte volna. Akkor még a szent ostyát csak a pap érinthette meg, és ezt a szentséget kiszolgáltató is csak felszentelt papnak, szerzetesnek volt szabad. Nem törődve a pápai szabályokkal, kértem az egyik civil bányászt, akivel együtt dolgoztam (mert természetesen minket nem engedtek robbantani, csak szemet fejteni, már a robbantás után, és azt belapátolni a csillékbe, meg a fejünk felett ácsolva bebiztosítani a bányát), hogy hozzon be nekem szent ostyát.

Volt köztünk két pap. Nem akarom a nevüket említeni. Már mindketten halottak. Az egyik azt mondta nekünk, hogy nem tudja, melyik egyházmegyéhez tartozik ez a hely, ahol mi most bányászunk, így azt sem tudja, hogy van-e ide jurisdikciója. Jó kifogás soha sem rossz, ha valaki gyáva. A másik pap, elvállalta. Én meg megbeszéltem a civil bányással, hogy a nyelve alatt zsírpapírba csomagolva próbáljon meg szent ostyát becsempészni. Ott

volt a legnagyobb biztonságban, mert a nyelvét, amikor átvizsgálták, ki kellett nyújtania, de alá nem néztek. Bár sokszor még a fenekébe is belenyúltak, hogy nem rejteget-e ott valamit.

Most jött a probléma: hol áldozhassunk. Erre megindult a szokott vita, miért nem itt vagy miért nem ott. Az örök mindenhová benézhetnek. Elvágтам a gordiusi csomót. A reterát felé sem mennek az örök, merthogy ott rettenetes a bűz. Így azt javasoltam, ahogy az Evangéliumban is olvastam hogy Jézus azt mondta, ahol ketten-hárman összejönnek az én nevemben, ott én is ott vagyok.

Letolt nadrággal, sorban ülve azon a rúdon, ami az emésztőgödör felett volt, átszellemülve és hitünkben megerősödve, elvégeztük az áldozást. A pap egy kis megemlékezést mondott a húsvéti ünnepről, melyet nagypéntektől a föltámadásig ünnepeltünk. Kiállítottunk egy rabot, hogy ha véletlenül arra jönne az őr, mondja neki azt, hogy úgy látszik ezeknek hasmenésük van, mert már régóta bent vannak. Lényegében azért is ültünk letolt nadrággal, hogy ha benézne az őr, akkor gyorsan eloldalogjon. De erre nem került sor.

Egy alkalommal a csille tetejére volt egy platform téve, amit a napra akartak kiszállítani. Én nagyon közel álltam a sötétben a robogó csilléhez, és a platform összetörte a jobb oldalam minden bordáját. Beszállítottak a budapesti rabkórházba. Egy kórteremben voltam Hoffman Sanyi bácsival, Magyarország utolsó, Németországba akkreditált nagykövetével, aki néhány nap múlva meghalt. Egyik éjjel nagy nyöszörgést hallottam, nem messze tőlem. Odamentem rabtársamhoz, hogy mit tudok segíteni neki, bár én sem voltam nagyon rózsás állapotban. Azért vitték oda a rabokat, hogy meghaljanak, és nem hogy túléljék a betegségüket. Az illető magát „igazi kommunista”-nak mondta. Azt mondta nekem, hogy ő a Horthy kormányzása alatt huszonöt évet ült börtönben. Amikor Rákosi megérkezett a szovjet hadsereggel, őt is megkeresték, és ismét visszadugták a börtönbe. Rákosi bandáját a kommunizmus árulójának nevezte. Mielőtt meghalt, arra kért, hogyha szabadulok, mondjam el, hogy találkoztam egy hős, igazi kommunistával, aki emberek iránti szeretetből lett kommunista. A válaszom az volt, hogy ezt elhiszem neki, hisz már közel van a halálához, ezért biztosan nem hazudik, de biztos vagyok abban is, hogy ő az egyedüli a világon, aki ezt elmondhatja magáról, mert a többiek valódi tömeggyilkosok.

Várpalotáról azután áttettek Tatabányára, majd onnan az orosz lányi bányába kerültem, és innen 1956. szeptember elején feltételelesen szabadlábra helyeztek. Beosztottak dr. Kardos László mellé a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeumába, ahol akkor ő volt a főigazgató. Adott nekem a múzeumban egy szobát, egy kis könyvtárral. Kért, hogy egy darabig ne sokat dolgozzam, inkább pihenjek és olvassak. Az eltelt hat év alatt biztos sokat felejtettem, így dolgozzam be magamat újra a szakmámba. A születésem napja után két nappal pedig, megkésétt ajándékként talán, október 23-án kitört a magyar nemzet forradalma.

Hadd mondok el, hogy amikor szabadultam Oroszlányból, a tábor politikai tisztje hazavitt a családjához. Bocsánatot kért, amiért olyan kegyetlen volt hozzánk. A kisfiának példaképként mutatott be. Azt magyarázta neki, hogy látod, ezt a bácsit, mi nagyon sokat kínoztuk, de nem volt hajlandó megtörni. Megkérdezte tőlem, hogy nem akarnék-e a kommunistákkal együtt dolgozni. A válaszom az volt, hogy a minisztériumban, békésen együttdolgoztam a kommunista káderekkel. Nem én zártam őket börtönbe, hanem ők engem. Ki az hát, kettőnk közül, aki nem tud együtt dolgozni a másikkal?

-- Maga nem értett meg engem! -- Közölte, nem erre gondolt. Azért levitt a kocsijával az állomásra. Éppen akkor húzott ki a vonat.

D.M.: A forradalomba és szabadságharcba csöppent szinte azonnal a szabadulása után.

L.A.: Már a korábbiakban mondtam, hogy amikor megérkeztem Budapestre, Baktay Ervin fogadott. Megérezte, lekésem a vonatot, ehhez a későbbihez jött engem fogadni. Ilyen a telepátia!

A vasútállomásról hazamentem a Szentkirályi utcába. A ház előtt a volt szakácsnőnkkel találkoztam. Rettenetesen megijedt, mikor meglátott, és sűrű keresztvetések közben viharzott el. Futottam utána és megállítottam, bár minden erejét összeszedve menekült. Kövérsége és életkora azonban nem engedte, hogy ne érjem el. Megragadtam a karját. Megkérdeztem, hogy miért fél tőlem. Hiszen én vagyok. A Lengyel Alfonz. Teljes életnagyságban. A szája lila lett, és egész testében remegett. Azután, lassan, végre belátta, hogy nem vagyok kísértet, és nem viszem magammal a mennyekbe, ahova még természetesen, jó ideig nem nagyon kíváncszott. Lecsillapodott. Elhitte, hogy nem haltam meg, és nem a lelkem árnyéka, nem hazajáró szellemem kerülgeti őt.

Azt is elmondta, hogy az édesapám egy évvel korábban, karácsonykor halt meg. A nevelőanyám él egyedül a lakásunkban. Azért ijedt meg tőlem annyira, mert tudomása szerint az édesapámnak ezeröttszáz rubelébe került, míg megtudta, hogy engem, szökés közben, agyonlőttek. Ezért a hazug értesítésért tehát, a halálhíremért, szegény apám még fizetett is.

Másnap el kellett mennem a rendőrségre bejelentkezni. Átnyújtottak nekem két levelet. Az egyik a börtönhatóságoktól jött. Felszólítottak, hogy fizessem ki a náluk töltött hatévi kosztot és kvártélyt. A másikban, a kinevezésem volt, dr. Kardos Laci főigazgató aláírásával, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeumába, főelőadónak.

Ahogy kilihegtem magamat, el is mentem a múzeumba. A volt főnököm nagy szeretettel fogadott. Elmondta, hogy szabadulásomat egy ávós tisztől tudta meg, aki népi kollégista volt akkor, amikor ő a Népi Kollégium

igazgatója. Azt is megtudta ettől az embertől, hogy engem nem tudtak megtörni. Ezért szeretettel egyezett bele, hogy az ő múzeumába osszanak be.

Lényegében nem sokat kellett újra tanulnom. A magánzárkában, hogy életben tartsam magam, meg ne örüljek, állandóan ismételtem azt, amit a Jogtudományi és a Bölcsészettudományi Karon tanultam. De a rettenetesen nehéz bányamunka után, bizony jól jött egy kis pihenő.

A dolgozók mindegyike, bár nem merte mondani, hogy Isten hozott, de nagyon szelíd tekintettel nézett mindig rám. Itt-ott a vállamat is megsimogatták. Nagy dolgokat még nem bíztak rám, de segítettem regisztrálni és körülírni szakszavakkal azt az anyagot, melyet rögzítettünk. A néprajzosok (köztük diákok is), akik gyűjtötték, raktak a tárgyakra néha olvashatatlan cédulát, de a tudományos leírását a regisztrált darabnak mi végeztük.

Egyik nap Kardos Laci hívott a városból, telefonon. Közölte velem, hogy ki ne merjek menni a múzeum épületéből, amíg ő nem szól nekem. Az ÁVO és a belügyminiszter megengedte a diákoknak, hogy a Petőfi szobornál tüntessenek, de ő úgy érzi, hogy ez csak arra jó, hogy „ugrásszerűen” a sztálini kommunizmusból a desztalinizált kommunizmusba térjünk át. Figyelmeztetett, hogy én most jöttem ki a börtönből, mint egy megbélyegzett volt horthysta tiszt. Még akkor is, ha ők rendezték ezt a „forradalmi” átalakulást, akkor is kereshetnek bűnbakot, hogy rá kenjék a „forradalmat”.

Nem egészen egy óra múlva Kardos ismét hívott, és boldogan mondta: jöhetsz, és gyere Alfonz, mert ez már a mi forradalmunk. Mire én a múzeumtól, a Könyves Kálmán körútról, a városba beértem, akkorra már a diákok a rádiónál voltak.

Mivel a nevelőanyám a rádió mögötti házban lakott, abba az irányba indultam, és láttam ott a tömeget. Elsült az első fegyver, majd akik közelebb voltak a rádió kapujához, mint én, azok benyomultak először és utánuk jöttek velem együtt a többiek. Az éjjel én nem mentem vissza a múzeumba, hanem a Szentkirályi utca 29-ben lévő lakásunkon aludtam.

A rádióban hallottam, hogy a Korvin közben és a Moszkva téren van két fontos góca az ellenállásnak. Elmentem a Horizont Könyvesbolt felé, és ott láttam, hogy emberek hordják ki a könyveket, és máglyán elégetik. Eszembe jutottak a történelmi könyvégetések az ókortól napjainkig. Annak idején mi mindig elítéltük ezt, de most valahogy úgy éreztem, hogy ezek nem könyvek voltak, hanem az emberi szabadságjogokat elvevők instrumentumai, az emberek béklyóban tartásának szellemi eszközei. Így én is közéjük álltam és égettem a könyveket.

Hallottuk, hogy kisebb csoportok itt-ott összeütköztek a biztonsági szervek fegyveres alakulataival. Politikai tiszték civil ruhában kóvályogtak az utcákon, hogy felmérjék a helyzetet, vagy zavart keltsenek a szabadságharcosok között. Lényegében az egész nép ellenállt, még az is, aki kommunista volt, mert sokan kényszerből léptek be a pártba, vagy nem „ilyen lovat akartak”. Többen voltak olyanok, mint az a kommunista, akivel a rabkórházban találkoztam, akiket idealizmusuk a kommunista párthoz vezetett, de onnan már kiút nem volt.

Persze voltak, olyan csepei munkások is, akik a nemzetiszocializmus híveiből 1945-ben átváltottak a nemzetközi kommunizmus híveire. Csalódtak. Most kimentek az utcára, kiverni a szovjet csapatokat, áruló magyar kommunista bérenceikkel együtt.

A tűzszüneti csendben a Papp Ervin-csoport kiszabadult tagjaival megalapítottuk a Keresztény Világnézetű Magyar Politikai Szövetséget. Megbízott elnöke lettem. Az alapítási okmányát, Nagy Imre kormánya elismerte. Ezt az okmányt magammal vittem Amerikába. Amikor pedig a Volt Magyar Politikai Foglyok Világszövetsége megalakult, akkor én ezt a Keresztény Világnézetű Politikai Foglyok Egyesületével egyesítettem. Nem volt szükség két hasonló politikai fogoly szövetségre. Így lettem hivatalból társelnök.

Közben az én ludovikai évfolyamtársam, Pálinkás Antal páncélos őrnagy Mindszenty bíborost kiszabadította és felvitte a Várba, a püspöki palotába. Pálinkás Antalt, a Ludovikán, még örgróf Pallavicini Antalnak hívták. Nem tetszett ez a kommunistáknak és ezért kellett a nevét Pálinkásra „magyarosítani”. Szabadságharcunk leverése után kivégezték.

Nemsokára, Papp Ervin megmaradt csoportjával a hercegprímás úr irodájába mentünk. Bemutakozó látogatást tettem nála ezzel a csoporttal. Engem a hercegprímás úr, mint régi ismerősét fogadott. Ő adta fel az utolsó kenetet nekem, a veszprémi hadikórházban, és az ő segítségével jutottam 1948-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, előadónak.

Mindszenty József a Rókus Kórház plébánosával együtt, megbízott minket az Actio Catholica újjászervezésével. Ezzel foglalkoztunk néhány napig, eredménytelenül. A Rákosi-korszakból ottmaradt békepap kijelentette ugyanis, hogy neki Mindszenty senki, tehát nem is parancsolhat. Mi pedig, ha ki nem takarodunk onnan, akkor hívja az ÁVO-t és elvitet. Azt feleltem neki, hogy hívhat, akit akar, de mi innen ki nem megyünk. Elkezdtem az irattárat átnézni.

Közben visszamentünk a bíboros úr irodájába beszámolni és enni. Késő délután, amikor lementem az udvarára, láttam dr. Kardos Lacit ácsorogni ott. Megkérdeztem tőle, hogy mit csinál? Várta, hogy mikor mehet fel, beszélni

Mindszentyvel. Közben külföldi újságírók ki-be járkáltak, valamint a bécsi Caritas segélyszervei is hosszú tanácskozást folytattak az irodában. Laci elmondta, hogy Nagy Imre üzenetét akarja átadni, amelyben kéri, hogy ne rombolja le a rádióbeszédével azt, ami jó, és buzdítsa a népet, hogy segítse a kormányát, mely elfogadta a többpártrendszerű demokratikus választás kiírását.

Úgy éreztem akkor magamat, mint Magyarország egyik nagy történelmi pillanatának résztvevője. Olyannak, mint aki hírül vitte a tatárok kitakarodását és az akkori magyar közjogrend csorbítatlan továbbfolytatását. Ilyen érzésekkel felvértezve, rohantam vissza az irodába, és, a bíborost félrevonva, elmondtam neki az üzenetet. Rám nézett jószágos szemével, és azt válaszolta, hogy felkérésünk nélkül is ezt dolgoztatta ki esti rádióbeszéde írójával, mert tudja, hogy milyen felelősség nehezedik rá, akire a nép felnéz. Még azt is hozzátette, amit a beszédében is megemlített, hogy neki sem a nyilasok vagy a kommunisták alatti viselkedésével nem kell a nemzettől bocsánatot kérnie, mint ahogy azt sokan most milliónyi ártatlan ember kiirtása után, bűnbánóan a rádióban megteszik.

Az Actio Catholica említett egyházi vezetője kérte, hogy november negyedikén reggel menjek be az irodájába. Meggondolta magát, át akarja adni nekünk a vezetést. Mondanom sem kell, hogy másnap reggel, amikor meghallottam Nagy Imre világba kiáltó segélyhívását, dehogymentem el az irodát átvenni. Úgy jártam volna, mint ahogy Nagy Imre parlamenterei, a szovjetekkel. Azoknak hiába voltak parlamenti jogaik, mégis elpusztították őket. Előtte, úgy hallottam, jól meg is ebédeltették őket, amolyan „hátra van még a feketeleves” formában. Mint, ahogy Török Bálinttal is megtették akkori török ellenségeink, akik most a NATO-ban a barátaink lettek. Nem mentem be az Actio Catholicába a kívánt napon, nem akartam Török Bálint sorsára jutni.

Kádár János, aki a Rákosiék börtönében ült, valószínű nem akarta, hogy a szovjet barátai a szemét is kiszúrják. Akkorra, már nem volt heréje, nem kívánta tehát, hogy kivájják a szemét, így hát elvállalta a magyarság szovjet mintára való vezetését. Persze először miniszterséget, a Nagy Imre-kabinetben. Kijelentette, hogy most a történelem során először igazán szabad a magyar. Azután, a szabadságharcunkat elárulva, az elvtársait akasztatta fel.

Bejártam egy darabig még dolgozni a múzeumba. Amikor azonban megtudtam, hogy a szabadságharcosokat és a kiszabadult politikai foglyokat elkezdik összeszedni, kértem dr. Kardos Lászlót, hogy segítsen kiszökni nyugatra. Segített is. Senki nem tudta a feleségén kívül, hogy barátjával, Szigeti Attilával, segítenek, hogy kijussak Ausztriába. Feleségétől megkaptam egy Bécsben tartózkodó magyar csempész nevét. Azt kérte, majd küldjek egy köszönőlevelet általa Lacinak és Attilának. Meg ne haragudjanak rám, amiért meg sem köszönöm a segítségüket. A papírt eldobtam. Azzal a személlyel a kapcsolatot nem vettem fel. Mégis érkezett „köszönőlevél” a nevemben. Emiatt

a hamis levél miatt Lacit, Attilát és még sokakat letartóztattak. Börtönbüntetésre ítélték, vagy felakasztottak embereket. Amikor Magyarországról kimentek a szovjet csapatok, látogatóba Budapestre jöttem. Akkor hallottam egy volt politikai börtöntársamtól erről a levélről. Amerikába visszatérve, eskü alatt a Magyar Nagykövetségen hitelesítettem egy nyilatkozatot, amelyben kijelentettem, hogy nekem sem személyes, sem levélbeli kapcsolatom nem volt nyugatról, a nevemben küldött hamis levél alapján perbe fogottakkal. Ezt a per irattárában elhelyeztettem. A kijelentésemben belefoglaltam, hogy tudom, ez már nem segít azokon, akiket elítéltek. Az utókor tudja meg azonban, ha az ügyeket kutatják, hogy milyen hazug és hamis vádakkal ítélték el vagy végeztek ki becsületes magyarokat.

D.M.: Hogyan hagyta el az országot?

L.A.: 1956. december tizenharmadikán indultam el Budapestről. December huszonnegyedikén Párhagennél léptem át a magyar határt. Beleestem a vízbe, a testemre ráfagyott a ruha. Gruberék, egy öreg osztrák házaspár talált rám, amikor a földjüket traktorral körbejárva nézték, nincs-e arra magyar menekült. Az öreg hölgy váltig állította, menjenek a zászlóhoz, mert ott látta, hogy valaki összeesett. Férje kinevette, hogy a nőknek mindig látomásai vannak. Azért csak engedett végül az „erőszaknak”, és megtalálták az osztrák zászló mellett, a határon, eszméletlenül. Hazavittek az otthonukba, és orvost hívtak, aki életet vert belém. Majd Bécsbe mentem, és a Caritasnál jelentkeztem. Elmondtam, hogy a hercegprímás úr bízott meg az Actio Catholica világi vezetésével Budapesten. Azonnal be is osztottak, hogy dolgozzam a Caritasnál, addig, amíg valahová majd, mint menekültet elszállítanak.

Kétségbeesve mondta egyik beosztott nekem, hogy egy magyar lány öngyilkosságot kísérelt meg. Szeretnék, ha beszélne velem. Elvállaltam. Elmondtam, hogy a vőlegénye most érkezett ide a melbourne-i olimpiáról. Az osztrák kormány csak úgy engedi őket összeházasodni, ha a szüleiktől írásos engedélyt kap erre. A szülei viszont meghaltak. Vállalkoztam, hogy örökbe fogadom, megadom az engedélyt a házasságára. Nagyon szép esküvőt is szerveztettem nekik. Amerikába mentek, ahol nemsokára el is váltak. Így néz ki a halálos szerelem. Ez volt az utolsó hírem, amit hallottam róluk.

Egyik nap elmentem az amerikai nagykövetség elé. Hosszú sorban vártak a magyar menekültek az amerikai beutazási engedélyre. Ahogy ott nézelődtem, egy hórihorgas katolikus pap kiáltott rám:

-- Alfonz, hát te nem ismered meg? – kérdezte. Domján Imre vagyok, Miskolcra. Az édesanyám együtt tanított a nagynénéddel. Imre, most már Emericnek hívta magát, még 1933-ban távozott nyugatra. A Vatikánban, a Gergely Egyetemen tanult, pappá szentelték, majd Kaliforniába került. Bizony a kisgyermekből, akire én ráismerhettem volna, egy nagyon magas és sovány

pap lett. Elmondta, hogy Bing Crosby-tól kapott pénzt arra, hogy néhány menekültet segítsen ki az USA-ba, így ha oda akarok menni, akkor engem is felvesz a listára. Igent mondtam. A nagykövetségi kihallgatás magyarul folyt. Dr. Tihanyi László főkonzul, Magyarországon született amerikai diplomata előtt. Akit, mint magyar anyanyelvűt, Salzburgba küldték ekkor, hogy az ottani táborban az Amerikába szállítandó menekülteket kihallgassa. Mint érdekességet már itt is megemlítem, hogy Tihanyi, tizenhat év múlva, nyugdíjazása után mint Distinguished Service professzor a Northern Kentucky Egyetemen dolgozott, ahol a kollegám lett.

Salzburg után Bremenhavenbe vittek minket. Ahonnan a General Walker hadihajón hosszú, hasmenésekkel, hányásokkal színesített út után megérkeztünk New York kikötőjén keresztül az ígéret földjére.

D.M.: Mi történt a továbbiakban a *Camp Killmer-i menekülttábortól az újjászületésig?*

L.A.: Már a hadihajón is, amivel szállítottak, csodálkoztak az amerikai haditengerészek, hogy senki sem mutatkozik boldognak, hiszen egy szabad világ tagjai leszünk, ha partra szállunk. Az egyikük tudott magyarul, megkérdezte tőlem, miért lóg az orrom? Megmagyaráztam neki, hogy mi az ismeretlenbe megyünk, otthagytunk mindent, amit az őseinktől, mint lelki adományt, szent hagyományt kaptunk. Most akaratumk ellenére elveszítettük mindezt. Csodálkozott, majd így szólt:

-- A nagyapámtól, ha majd meghal, nem lelki adományt szeretnék örökségül, hanem egy kis pénzt, amivel kifizethetem az adósságaimat.

Szavai nyomán már kezdtem látni, hová is fogok kerülni. Bár akkor még furcsa volt nekem ez, de jó negyven évvel később, most már úgy szállnak a hasonló kitételek a fülem mellett el, hogy észre sem veszem azokat. Amikor a pályafutásom csúcsát elérve már az életem alkonya felé csoszogok, sokszor kapok leveleket olyan tudományos szervezetektől, melyeknek negyven évig voltam a tagja. Írassam rájuk a vagyonomat, amit majd megkapnak, ha meghalok. Adhatok, és adjak azonban, már most is, egy kis előleget belőle. Már nem háborodok fel annyira az ilyen dolgokon, mint akkor a haditengerész kijelentésén. A leveleket minden érzélem, neheztelő gondolat nélkül dobom a szemétkébe, és mint az itteni élet velejáróját könyvelem el.

Camp Killmerben mindannyinkat jól átnéztek, kikérdeztek nem voltunk-e nációk. Viszont, ha kommunista volt valaki, akkor azt úgy írhatta be, hogy kényszerítették erre. Megbocsátották, elfelejtették neki ezt. Még ösztöndíjat is kaphatott, ha harmincöt év alatti volt. Mivel már harminchat éves voltam, én nem. Hiába mondtam, hogy vonják le az életkoromból azt a hat évet, amit a börtönben töltöttem. Azt válaszolták, hogy ilyesmire nem kaptak felhatalmazást. Ahhoz, hogy egyetemen tanulni tudjak, később ezt is

elmondom majd, az Oak Hill Memorial Park and Cemetery nevű temetőben, San Jose kaliforniai városban sírásó lettem.

Mielőtt Kaliforniába mentem volna, már a hajón összeismerkedtem egy kertészmérnökkel, Kocsis Pistával, akinek a nővére szerzetesnővér, angolkisasszony tanárnő volt Budapesten. Igen jó barátok lettünk. Pista összehozott egy másik kertészmérnök barátjával, akinek a rokona, New Brunswickban egy volt kisgazda országgyűlési képviselő, Hajdú Németh Lajos. A drága jó Lajos bácsi mindhármunkat kivitt magához, hogy onnan induljunk el, a „hódító útra”. „Apjának” hívtuk, a drága feleségét „Anyjának”. Mindketten halottak, de az ő lelkük üdvéért is mindennap imádkozom, mint ahogyan az apáméért és az édesanyáméért is.

Írtam Kaliforniába Páter Domján Emericnek. Kocsis Pista nagynénjénél kaptunk, Pistával együtt szállást. Innen mentem San Joseba, ahol az ATO Fraternity-ben laktam, és beiratkoztam az egyetemre a művészettörténeti BA és MA megszerzésére, ami két év alatt sikerült is. Ezt a két évet mások hat alatt teszik le. Nekem a magyarországi tanulmányokat beszámították, bár minden tárgyból, órákat nem hallgatva, le kellett vizsgáznom. Volt azért amit hallgatnom is kellett, de így is maradt időm dolgozni, pénzt gyűjteni a doktorátusomra, hogy azt, majd a Sorbonne-on tehessem le.

Be kellett látnom hamarosan, hogy a mosogatásért és vívástanításért csak annyi pénzt kapok, ami kosztra meg szállásra elegendő, de kevés lesz a doktorátus megszerzéséhez. Kölcsön kértem az egyik diáktól egy elegáns, sötét ruhát. Nagyon bánatos arccal elmentem a temetőirodába. A titkárnőtől időpontot kértem arra, hogy az igazgatóval beszélhessek. Az egyik tisztviselő megszólított, mondjam el, mit akarok, mert talán ő is tudna segíteni. Kiabáltam erre vele, hogy úgy látom, nem süket, akkor miért nem akarja meghallani, hogy nem vele, hanem az igazgatóval szeretnék beszélni. Azonnal be is pattogott az igazgatóhoz azzal, hogy egy igen bánatos, de gazdagnak látszó fiatalember van itt, aki csak vele óhajt beszélni.

Az igazgató, kíváncsi volt, ki az a jólöltözött úr. Akkoriban mindenki farmernadrágban, abból kilógó inggel, toprongyosan járt, no meg a haja is a hátáig ért. Ez volt a hippik születésének korszaka. Csodaszámba mentem hát a jól öltözöttségemmel. Persze nem volt rám írva, hogy kölcsön ruhám van.

Az igazgató udvariasan betessékelt. Leültetett, és cigarettával kínált. Akkor még kínálták a cigarettát, most meg a hivatalokban rá sem lehet gyújtani. A kávészünetben csak az utcán szabad dohányozni.

Együttérzően kérdezte -- hiszen erre a Mortuary Science-ben megtanították, hogy milyen hangon beszéljen az ügyféllel -- melyik hozzátartozóm halt meg. Kihúztam magamat, úgy válaszoltam:

-- Senkim se!

Erre csodálkozva kérdezte, hogy akkor miért vagyok itt?

Megmagyaráztam neki, hogy ha nem ad munkát, akkor éhen halok, neki pedig ingyen kell, mint menekültet, eltemetni. Ha meg kapok munkát, akkor abból a pénzből, amit keresek, ledoktorálok Párizsban. Azután visszajövök, mint egyetemi tanár. Akkor már drágán, mint a többi jól fizető kliensét, egyszer engem is eltemethet. Hozzátettem, hogy remélem akkor már biztosan a fia lesz igazgató. Meghökken, hiszen ilyen kéréssel még nem találkozott. Itt van valaki, és nem lehet azonnal osztani, szorozni majd könnyező szemmel benyújtani neki a számlát. Ebben az esetben neki kell csak fizetnie. Durván rám mordult, hogy nincs tisztviselői állása, sírásóra van szüksége. Régész leszek -- feleltem -- aki a múlt sírjait ássa. Majd a történelmi sírok ásásánál hasznát veszem a nála szerzett gyakorlatomnak. Amit, miután professzornak készülök, higgye el, hogy professzionálisan fogok végezni. Tekintettel arra, hogy már klozetpucoló is voltam, az is azért, hogy tandíjra valót gyűjtsek, itt is én leszek a legszorgalmasabb, legkitartóbb azok között, akik a sírásói pályán valaha is megfordultak. Erre kedvesebb lett. Nevetett, és fel is fogadott azonnal.

A kollégáim feketék és mexikóiak voltak. Megjárták már a börtönöket, nem, mint én, politikai fogolyként, hanem egy kis késelés, bankrablás, erőszakos nemi közösülés vagy valami hasonló bűncselekedet miatt. Kigolyóztak engem, mert nem úgy néztem ki, mint egy levitézlett bűnöző. Piszkos módon mindig a kocsim elé álltak, nehogy hamarább tudjak hazamenni, mint ők. Jobb kocsijuk is volt, mint nekem. Az én autóm egy húsz éves Buick volt. Harminc mérföld, kevesebb, mint ötven kilométeres sebesség mellett, a motorja úgy rázkódott, hogy azt hittem, kidob magából. Ajándékba kaptam, Domján Imre szerzetes pap barátomtól. Azt mondta, hogy bár a repülőjegyet Bing Crosby kifizette, de a kocsi árát, majd, ha egyetemi tanár leszek, akkor vissza kell, hogy fizessem. Megígértem, de mire letehettem volna a kezébe a pénzt, meghalt. Azért a templomnak elküldtem az összeget.

Őszinténszólva félttem, hogy egyszer a sírásó munkatársaim megkéselnek. Kitaláltak mindig valamit, hogy belém köthessenek. Egyik reggel láttam, hogy a főkolompos egy fa alatt sírdogál. Csak bámul bele a sírba, amit ásnia kellett volna. Ocsmány alak volt, aki nagyon gyűlölt engem. Ez a perverz ember özvegyeket elégített ki a férjük sírja tetején, legalább is sokszor dicsekedett ilyenekkel és ehhez hasonlókkal. A többiek meg csak nevettek rajta, de a nevetésükbe kis irigység is vegyült.

Gondoltam, valami baja lehet. Őszinte szeretettel mentem hát hozzá és megkérdeztem, miben segíthetek. Elmondta, hogy a leánytestvérének ássa a sírját. Azért sír, teljesen kiborult. Mondtam neki, hogy csak üljön a fa alatt, majd megásom azt a sírt. Először szabadkozott, hogy nekem is meg kell csinálnom a nyolc óra alatt a nekem kiadott munkát, nem szeretné, hogy bajom

legyen abból, hogy nem készülök el. Mondtam, ettől ne féljen, mert ma még gyorsabban fogok dolgozni.

Amikor átadtam neki a sírt, azt kérdezte, hogy miért mozog a szám munka közben?

Imádkozom -- feleltem. Nem értette, hogy miért imádkozom az ő leánytestvéréért, hiszen nem is ismertem. Mondtam neki, hogy bárkinek ásom a sírját, bár persze, hogy nem ismertem, de mindig imádkozom érte. Nem dobom be a sírba a cigarettavégeket, és nem köpök abba. Elmagyaráztam neki, hogy hatszáz évvel ezelőtt, a középkorban, amikor azokat a nagy székesegyházakat építették, a kőfaragók, akik faragták az építéshez a köveket, ők is imádkoztak. Az Isten hajlékát építették. Mi meg az ember utolsó hajlékát építjük. Ezért imádkozom! Lehet, hogy nem értette, hogy mit is mondok, de átölelt. Attól a naptól kezdve nem ellenségek voltunk, de barátok lettünk. Mindig megvédett, ha a társai piszkoskodtak velem. Amikor pedig megtudták, hogy Párizsba megyek, az utolsó munkanapomon, az asztal alól előhúztak egy nagy zsákot. Tele volt inggel, gatyával, szappannal, tisztító- és tisztálkodó szerekkel. Azt mondták, mi is hozzá akarunk járulni a sikereidhez. Mindenki megölelt és megengedett, hogy most, igaz, hogy sírásóként utoljára, de én menjek ki a temető kapuján a kocsimmal elsőnek. Sírás fojtogat még most is, ha erről a napról beszélek. Valahogy úgy éreztem, hogy ahol az életben megfordultam, mindig hagytam magam után valami nyomot, amire hosszú ideig visszaemlékezhetnek azok, akikkel találkoztam. Így volt ez a börtönben, a volt katonámmal, aki életét veszélyeztetve is segített, mint már elmondtam.

D.M.: "Próbáld meg úgy élni, hogy ne vegyenek észre ott ahol vagy,/ de nagyon hiányozz onnan ahonnan elmentél."-Victor Hugo gondolatával hangzik egybe amit mond.

L.A.: Egyetemi hallgatóként elmentem iskolát is takarítani. Mint már korábban említettem, egy esti iskola konyhájának és a WC-jének takarítása volt rám bízva. Azért, hogy gyakoroljam a tanítást, mivel még angolban igen gyenge voltam, a vizesvödröt felfordítva, az iskola udvarában veszekedőket, rugdoskodókat és ordítókat magam köré gyűjtöttem, beszéltem nekik a világtörténelemről. A szülők nem értették, hogy mi történt. Nincsen zsvaj, nincsen panasz, hogy már megint betörte valaki az iskola ablakait. Csend van. Az asszonyok összebeszéltek, megnézik, hogy mi is van ott. A gyerekeik egy-két szóval elmondták, hogy dolgozik esténként egy magyar menekült, aki igen érdekeseket magyaráz nekik. A bokrokban rejtőzködve jöttek a szülők és hallgatták, amikor én éppen Napóleonnal tartottam előadást. Elmondtam, hogy Louisiana eladásával, azon a pénzen, amit az amerikai kormánytól kapott pénzelt Napoleon az Oroszország elleni hadjáratát, amely teljes vereségével végződött.

A nők azonnal jelentették az iskolaigazgatónak, hogy ez az ember nem egy gyerekeket molesztáló „cukros bácsi”, mint ahogy először hitték, hanem egy igen jó tanár, aki érdekesebben tanít, mint a rendes tanárok. Az igazgató azonnal hívott és megkérdezte, hogy ki is vagyok valójában. Elmondtam, hogy jogi tanulmányokat is végeztem és a Közoktatásügyi Minisztériumban dolgoztam Budapesten. Azután hat évre bezártak, mint politikai foglyot. Felajánlott egy történelemtanári állást. Közöltem vele, ha ezt most elfogadnám, akkor itt rekedek, pedig nem középiskolai, de egyetemi tanár szeretnék lenni. Az MA (a művészettörténeti Master of Art) megszerzése után irány Párizs, ez az én célom.

Mikor elértem, hogy összegyűljön végre a pénzem, visszamentem ahonnan elindultam, a drága „Apja” és „Anyja”-ékhoz New Bruswickba. Mindig készek voltak nekem segíteni. Kiszámítottam, hogy ha hajóval megyek, az olcsóbb, mint a repülő. Így is nagyon sokba kerül a spórolt pénzemből, és nem tudom, hogy hogyan kezdem majd el Párizsban az életet. Lajos bácsi azt mondta erre:

-- Fiam ne törődj ezzel! Van egy barátom Párizsban, Raksányi Árpád, majd segít neked. Írok azonnal neki, és te menj oda hozzá, és a hajójegy árával se törődj!

Volt egy takarító és kertészeti vállalata. Rám bízott egy házat, fessek ki. Abból a pénzből kifizethettem az útiköltségemet, és felszállhattam a Liberty nevű hajóra. Úgy éreztem, hogy újjászülettem.

D.M.: Milyen „diákcsínyre” emlékszik szívesen?

L.A.: Nagyon nagy állatbarát vagyok, azonnal megtudták ezt a diákok. Az egyik lány hozott is magával az órára egy bernáthegyit. Nem törődtem vele. Felhívtam a katedrára, ahova nagy testével lefeküdt. Néha adtam neki valami édességet is, így amikor megjelent a leánnyal, azonnal rohant hozzám, hízelegve kunyorálta a jó falatokat. Ezt látva, a kisokos, idővel, már csak a kutyáját küldte az óráimra. A hátára egy kis magnót erősített, egy cédulával:

-- Kedves Professzor Úr! Ma nem vagyok jól, de nem akarom, hogy az óráját elmulasszam! Kérem, nyomja meg a felvétel gombot! Mintha az előadásán lennék, majd meghallgatom itthon. Meg is tettem, megnyomtam, és elkezdtem tanítani. A képek címét, a festő vagy szobrász nevét is úgy mondtam be, hogy meg is értse azt, és megkereshesse majd a könyvtárban. Annyira részletesen magyaráztam mindent, hogy a vak is megérthesse. Amikor pedig a csengő megszólalt, a kutya mindenkit félrelökve rohant ki. Vitte a felvevőkészüléket magával, meg sem várva, hogy a felvételt leállítsam.

Egyik nap beült egy lány bugyi nélkül az órára. Úgy helyezkedett el, hogy mindent lehetett látni, ami az amúgy is rövid szoknyája alatt volt. Kértem,

tegye le a lábát, húzza le a szoknyáját. Visszafeleselt, hogy miért tenné azt? Azt mondtam, ha nem tudja, akkor az édesanyjától kérdezze meg. Továbbra is széttárta a lábát, hogy jól láthassam, amije van. Dühös lettem. A katedra elé állva az orrom elé tettem a kezemet és közöltem vele, hogy csak e vonal felett vagyok bárkire is az egyetemen kíváncsi. Nem érdekel, hogy kinek mije van a vonal alatt. Sírva rohant a dékánhoz. Bepanaszolt, hogy durva voltam hozzá a többi diák előtt, akik meg harsányan ki is röhögték. A dékán kihívott, és megkérdezte, hogyan történt az eset, ami azt a szegény diákokat annyira felháborította. Elmondtam:

-- Azt hittem, hogy így meg tudom magyarázni neki, hogy jobb jegyért én tudást várok, és nem neki szerve mutogatását, bár az is elég érdekes volt. Sajnos több kollegám nem így vélekedett. Továbbment és nem csak élvezte nézegetni az óráin a „bemutatott értéktárgyat”, volt olyan is, aki még ennél is tovább ment, mert a feleségének mindig fejfájása volt, amikor neki ingere.

Egyik tanári értekezleten egy kollegám megkérdezte, hogy miért nem tanítok marxista módon. Megkérdeztem, hogy az meg mi? Azt hogyan kell? Kaptam is egy ügyefogyott választ. Tovább kérdeztem: Hogyan taníthatnám a kőkorszakot, például marxista módon? Abban a félévben éppen a kőkorszakot és az ókort tanítottam. Magyaráztam hát neki, hogy a budapesti egyetemen, amikor múzeológiát tanultam 1948-tól 1950-ig, akkor fel kellett a művészettörténetet és régészetet is vennem, valamint néprajzot is. Az igaz, hogy kötelező tárgyként a marxizmus-leninizmust is, no meg a Bolsevik Párt Történelmét is tanultuk, de azokon az órákon nem művészettörténetet tanítottak marxista módon, hanem a marxizmus alapelveit. Persze amikor olyan régészeti könyvet olvastam, amit már a kommunizmusban adtak ki, a leírt tárgyakat nagyon „népi demokratikusan” magyarázták, amin mi, a hallgatók jókat derültünk. Ha akarják, szívesen lefordítom magyarról azokat a frazeológiákat és derűt hozok a százaz tudományos előadásaimba. Rettenetesen felháborodtak a válaszomon.

Járt az előadásaimra egy „vérbeli marxista” hallgatónő. A tizenkilencedik századi Courbet realizmusát akarta párhuzamba hozni a renaissance „realizmusával”. Mivel Courbet a párizsi Kommün alatt „kompromittálta” magát, így a hölgy témája, aki még hippis is volt, valamint Che Gevara imádója, jó csaleteknek mutatkozott a kollegáim előtt, hogy engem majd „egyoldalúsággal” vádolhassanak. A dolgozat rövid vázlatát átolvasva, rögtön tudtam, hogy itt vigyáznom kell, mert valami csapdát készítenek nekem. A trükk azonban nem sikerült nekik. Elfogadtam, hogy erről a témáról írjon a lány, sőt, még meg is dicsértem a rövid vázlatát a szakdolgozatának. Amikor a végleges szöveget beadta, elolvasás után ráírtam, hogy az én filozófiámmal ellenkező, amit irt, de az ismert marxista anyaggal igen jól alátámasztotta téziseit. Azért kitűnőt adtam neki. Megjegyezve azt is, hogy egy professzornak nem a szája íze szerint kell osztályoznia, hanem az anyag tudományos feldolgozását kell honorálnia az érdemjegyben.

Amerikában osztályokra osztják a karokat. Egy dékán alá több „osztály” (Department) tartozik. Azokon belül pedig a szakoknak is felelős professzora (egyres helyeken koordinátornak is hívják) van, akik alá a beosztott, assistant professorok és lektorok tartoznak.

Egyik nap a Dékán magához hivatott és azt mondta, hogy azt hallotta, hogy a diákjaim polgárjogait igen sokszor megsértettem. Megkértem, hogy legyen szíves megmondani, hogy mikor és mivel? Azt felelte, arra kötelezem őket, hogy tanuljanak. Csodálkozva tettem fel a következő kérdésemet is:

-- Nem azért fizetik az egyetemi tandíjat, hogy tanuljanak, hanem azért, hogy jól érezzek magukat?

-- Azt döntsék el maguk, hogy tanulni akarnak vagy szórakozni! –felelte. Magyarozatként még hozzátette, hogy láttam-e, amikor Halloween napon a diákok vesznek egy Cadillac kocsit. A legjobbat veszik meg, majd azt az utca közepén elégetik. Nem ócska autót vásárolnak ecélből, hanem a legjobbat. Így veszik meg a „legjobbat” tandíjukért, egy olyan professzor óráit is, aki a Sorbonne-on tanult. Ez számukra legalább olyan jelentőséggel bír, mintha professzoruk Oxfordból vagy a Harvardról érkezett volna. Befizetik tehát a tandíjukat, és, hogy mit csinálnak a leadott előadásaiddal az az ő dolguk. Ahogy senki sem tehet semmit, ha megfizették a tűzoltókat, hogy jelen legyenek a Cadillac elégetésénél, hiszen azt, a saját pénzükön vették. Tulajdonuk. Azt tehetnek azzal, amit akarnak. A te általad átadott tudománnyal is így van ez. Ha tanulni akarnak, akkor tanulnak, ha nem, hát nem.

Egy kicsit meglepődtem, hogy ez itt ezen a világrészen így működik. De amikor Amerika másik részén elmeséltem a történetet, ott azt mondták, hogy ne higgyem, hogy ez az általános mentalitás.

Az egyik, idősebb diákom megkért, hogy kísérjem el egy zen-buddhista szeánszra. Persze azt is amerikai módon tartották, aminek így semmi köze sem volt az igazi zenhez. Kisebb körökben ültünk, és meditáltunk. A férfiak vagy kis gatyában vagy fürdőruhában voltak, a nők pedig inkább bikiniben mint sort-nadrágban. Szerették a testüket mutogatni. Természetesen a köldökük szabadon maradt, így amíg a többiek elmélkedtek, a szép női köldököket nézegettem. A szeánsz vezetője észre vette, hogy nem szabványos módon meditálok, hanem csak a szememet legeltetem, és ezért kidobott.

Egy egyetemi tanárnő házát béreltem ki arra a két évre, amíg ő Indiában volt, kutatóúton. A ház egy gyönyörű narancsfás és pálmafákkal teli óriási kertben volt. Egy picike kis görög-római színházat is építtetett. A gyönyörű kutyája, farkaskutya és kojot keverék volt. Egy pisztolyt is adott nekem, hogyha a kutya megtámadna amíg etetem vagy rám ugrana a nagy hosszú kifutójában, lőjem le. Mondanom sem kell, hogy az állat annyira megszeretett, hogy nem

kellet a ketrecében tartanom, hanem beengedhettem este a házba is, ahol a szobámban, az ágyam mellett, a földön aludt. Reggel nyalogatta a képemet, ébresztett, hogy menjek már tanítani.

A kis színházba gyakran hívtam diákokat az egyetemről vagy egy Shakespeare-dráma bemutatására vagy egy kis kamarazenei hangversenyre. A szomszédoknak is küldtem meghívót. Finomságokat hoztak, amit a szünetben jóízűen elfogyasztottunk. Csodálkoztak, hogy a kis színpad mindig is ott volt, de senki nem használta. Amikor visszamentem Párizsba, oda a kutyát nem vihettem magammal. A tulajdonosa, aki visszaköltözött, írt nekem nem sokkal ezután Párizsba egy nagyon szomorú levelet. Megírta, hogy a kutya állandóan sírt utánam, és szegényke meg is halt bánatában!

Amit ezután elmondok, azt a legkevésbé sem lehet mosolygósan felfogni. Egyik napon az a hír jött, hogy a szovjet rakéták megérkeztek Kubába, Kennedy elnök követelte kivonásukat. Az egyetemünk (San Jose State University) Művészeti Osztályán, ahova minket, művészettörténészeket is besoroltak, mindenki, diákok és a professzori státuszban lévők (assistant professorok, associate professorok, full professorok, előadók, asszisztensek és még vendégelőadók is) aláírták:

-- Követeljük Kennedytől, hogy ne ellenezze, hogy a szovjet rakétákat Kubában tartsák. Ne avatkozzunk más államok belügyeibe!

Akkorra már nem csak Párizsban, az amerikai házban, de Kaliforniában és más nagy amerikai állami egyetemeken is erős liberális, baloldali és Fidel Castrot dicsőítő hangulat uralkodott. Egyedül én tagadtam meg az aláírást.

Néhány nap múlva egy kollegám, amikor mellettem végezte a dolgát a tanári WC-ben, azt közölte velem, hogy ha nem írom alá a Kennedy elleni nyilatkozatot, nem követelem, hogy engedjék a szovjet rakétákat Kubában tárolni, akkor nem fogják a szerződésemet meghosszabbítani. A következő évben, az üres állást nem én fogom megkapni.

-- Csak néhány hónap múlva leszek amerikai állampolgár. Gondolom, várnom kéne legalább addig, hogy eladjam az új hazámat. Az atomtitkot is született amerikai állampolgárok adták el, nem a kommunizmusból menekülők – mondtam.

Nagyon nagy dühbe jött, ordított velem és kirohant a budiból.

Az egyik igen kedves vendégprofesszor néhány nap múlva figyelmeztetett, hogy vigyázzak, mert az, aki velem volt a klozettben, bosszúból, egy nagyon aljas dolgot tervez ellenem. Rám akarnak szabadítani egy nőt, hogy dobja le a blúzát az irodámban, hajtsa be az ajtómat, majd

kiabáljon segítségért. Így engem tetten érve, erőszakos nemi közöszlész kísérletéért, kéri a letartóztatásomat.

Nagyon megköszöntem a jó időben kapott rossz hírt. A takarítónak, aki a sírásó kollegám volt, elmondtam, hogy mire készülnek ellenem. Beékelt a falba egy horgot, amihez kikötötte az irodám ajtaját, így amíg bent voltam, senki be nem húzhatta azt.

Nemsokára meg is jelent egy nő, átlátszó blúzban. Látszott, hogy nem viselt melltartót. Odarohant az ajtóhoz, hogy becsukja, miközben már rángatta is le a blúzáat. Amíg ő az ajtóval bajlódott, kirohantam az irodámból, ott ólálkodott a professzor kollega is. Ráordítottam, hogy vigye innen a nőt, és még mit is csináljon vele. Majd nem maradtam ott, hanem én is hazamentem.

Ezután láttam csak be, hogy milyen komoly a helyzet. Nem gondoltam volna, hogy a vizeldében mondtak igazak lehetnek. Valóban nem kapom meg a megürülő helyet, azért mert nem írtam alá a Kennedy ellenes, Hruscsov melletti nyilatkozatot. Elmentem Knowland Senatorhoz és megkértem, hogy segítsen. Azt mondta, hogy kívülálló nem avatkozhat be az egyetemek belügyeibe. Így ha ettől függ az állásom, akkor írjak alá én is. Ki tudja, ha már negyvenezer ember aláírta a kaliforniai egyetemi rendszerben, hogy én is aláírtam.

-- Én tudni fogom. Nekem pedig elég ez ahhoz, hogy ne írjam alá. Köszöntem el tőle, és az adott álláslehetőségtől.

Vándorbotot vettem a Volkswagenemmel újra. New Brunswickon át New Yorkba menve felültem a hajóra. Visszautaztam Párizsba, a közben újra megírt disszertációm megvédésére. „Apját” és „Anyját” most is meglátogattam mielőtt hajóra szálltam. Nem kellett most már házat festenem ahhoz, hogy a hajójegyet megvásárolhassam. Két év alatt sokat félretettem, sokat takarékoskodtam. New Yorkban eladtam a kocsimat a vámosnak, mert már Kaliforniából megrendeltem egy új Volkswagent.

Hajóra szálltam. Irány Párizs! Büszke voltam arra, hogy nem lettem *kommunistabarát amerikai liberális ahhoz, hogy megtartsam a professzori állásomat.*

D.M.: Milyen volt újra visszatérni Párizsba?

L.A.: A karrierem kezdeteként tekinthetem.

A hajóról kiszállva átvettem az új Volkswagent. Most már nem kellett „meleg ágyat” keresnem, az Amerikai Alapítványi Házban megvolt a szobám. Az alatt a két év alatt is fizettem, amíg távol voltam. Az esti könyvtárosi állást is

visszakaptam, és még a felfüggesztett francia állami ösztöndíjat is folyósították újra.

Nekiestem végső formába önteni a dolgozatomat. Pater Rezek Roman, a Katolikus Magyar Misszió vezetőjének az irodájában, kis sokszorosítógépén, amivel füzetcskéket szokott nyomtatni, ötven példányban készítette el, borító lappal is ellátva. Amikor odaadtam a köteles példányokat Chastel-nak, együttérzően mondta, hogy az a profesor, aki nem akart felvenni, elhatározta, hogy végleg tönkretesz. A dékánál elérte, ő lesz a bíráló bizottság elnöke, a hasonszórú barátaiból a tagokat is ő nevezi ki. Úgy érzi, hogy engem el fognak, mert el akarnak, buktatni.

Szomorúan mentem vissza a lakásomra, de nálam a „letörés”, a kétségbeesés, csak félóráig tart. Mindig megkerestem a kiutat. Ahogy így készültem a nagy csatára, egy nappal a védés előtt, bekapcsoltam rekedt hangú, ócska vacak kis rádiómat. Hallottam, hogy valakinek az életét méltatják. Igen ráillettek a mondottak erre a profeszorra. Azután mondták is a nevét. Szívrohamban halt meg. Örömben felkiáltottam, kirohantam a folyosóra. Mint egy eszelős ordítottam, hogy a gazember meghalt. Csitítottak az emberek, miközben kérdezték, hogy ki halt meg? De Gaulle, vagy valamelyik másik hasonlóan utálatos alak? Mondtam, hogy dehogyis. De Gaulle-t tisztelem, hiszen tőle kaptam francia állami ösztöndíjat. Az a professor halt meg, aki engem el akart buktatni azért, mert nem voltam kommunista, főleg pedig azért, mert tiszteltem a hazám bebörtönzött, majd a budapesti amerikai nagykövetségen menedékjogot kérten évek óta szinte rabságban élő hercegprímását, Mindszenty Józsefet.

Másnap a Chastel által összeállított bizottság előtt, Summa Cum Laude minősítéssel védtem.

Ezután beiratkoztam az École du Louvre esti tagozatára. Nekünk, akik a Sorbonne-on doktoráltunk művészettörténelemből és régészetből, csak egy évet kellett hallgatniuk a muzeológiai certificate elvégzéséhez. Négy évig „gyötörték” egyébként a hallgatókat. Egyszer megkérdezte az egyik kollegám Amerikában, hogy miért van nekem művészettörténelmi, régészeti és muzeológiai képzettségem. Mondtam, hogy mert logikus. Ha kiszedem a földből, az *régészet*, amikor analizálom és a helyes rendszerbe teszem, az *művészettörténet*, és ha konzerválom és prezerválom, az *muzeológia*. Majdnem mindenki azt válaszolta, hogy ez tényleg logikus, de ezt a kombinációt most hallották először.

Abban az időben volt a nagy Picasso kiállítás a Petit Palace, Grand Palace és a Bibliotheque National kiállítási helyiségeit felhasználva. Természetesen, mint az École du Louvre akkori hallgatója én is, mint minden hallgató, kaptam egy kis darabkát a kiállítás rendezésében, és a nagy katalógus elkészítésében. Interjút készítettem Picassoval, aki kereken kijelentette, hogy

ezek az úgynevezett modern művészek nem művészek, inkább a művészet gyilkosai. Tiszteletteljesen mondtam neki, hogy akkoriban, amikor Spanyolországból áttelepedett egy nyomorúságos helyre a Montmartre-on, akkor a kritikusok ugyanazt mondták róla is. Azt válaszolta, hogy azok a kritikusok barmok voltak, mert nem vették észre, hogy ő képes a formát lerajzolni, majd azt a második realitással átváltoztatni, dislokációkkal és szimultán reprezentációkkal változtatva a formát. A női aktot látja, de az alkotóképességével nem a fotografikus realitását adja a látott képnek, hanem azt pszichológiai átültetéssel megtöri, néha prizmatizálja, vagy más módszerrel megváltoztatja.

Amikor a Picassoval való beszélgetésemet elmondtam Amerikában a művészeti osztályon a művészkollegáknak, akkor azt hitték, őket gúnyolom, hiszen mint művész egyik sem tudott egy realista képet lerajzolni, csak rögtön absztrakt színekkel és vonalakkal manipulálni. Amerikában majdnem minden egyetemen és kollégiumban van művészeti osztály. Tévedésből a művészettörténészeket is oda sorolták be. Most már végre egynéhány egyetemen rájöttek, hogy több mint kétszáz évig rosszul csinálták ezt, és most már egyes egyetemeken szétválasztották a művészetet és a művészettörténetet, külön intézetet szervezve mind a kettőnek.

Amikor bemutatkoztam valakinek Amerikában és megkérdezte, hogy mi az, amivel fenntartom magamat, azt válaszoltam, hogy művészettörténész vagyok. Erre kivétel nélkül megkérdezték, hogy festő vagy szobrász vagyok. A válaszom az volt, hogy egyik sem, még életemben nem húztam egy egyenes vonalat. Ezen csodálkoztak, hogy akkor hogyan taníthatok művészettörténetet. Mondtam, úgy hogy én a művészettörténeten belül építéstörténetet is tanítok, bár soha nem építettem semmit. Így végre megértették, hogy én nem technikailag kivitelezem a művészeti tárgyat, hanem annak történelmi és esztétikai fejlődését tanítom a társadalmi fejlődésen belül.

Egyszer egy igen kedves, fiatalos hölgy szólított meg az intézet könyvtárában, ahova jogom volt bemenni, mint „Ancient Eleve” (Alumni). A könyvtárat csak a professzorok és hallgatók használhatták. Az öregedő könyvtáros hölgyek örültek, hogy időszakonként bementem még a doktorátus után is a könyvtárba, így rám rohanhattak bizonyos magyar nyelvű könyvcímek franciára való lefordítását kérve, amit én mindig, hallgató koromban is, örömmel megtettem. A hölgy mondta, hogy már évek óta figyelt, de én rá sem néztem, pedig ő mindig szeretett volna velem beszélgetni. Most Rene Huyghe Professzorral dolgozik a College de France-ban, ahová csak doktorátus után mehet bárki is tanulni, akit egy professzor maga mellé befogad. Őt befogadta, de szeretné, ha vele együtt dolgoznék, mint társszerző egy igen fontos könyvön, amit a LaRousse Könyvkiadó adna ki. A címe: L’art et le Monde Moderne (Művészet és a modern világ). Őszintén szólva én mindig csak a klasszicizmus témával dolgoztam, az egészen modern művészettel nem. De mert a hölgy rettenetesen csinos volt, elvállaltam, hogy az amerikai részt ki fogom dolgozni.

Kértem rá ösztöndíjat az American Philosophical Society-től, Philadelphiában. Ezt a társaságot Benjamin Franklin alapította, akinek életében igen jó francia kapcsolatai voltak, és sokáig Párizsban is élt. A nyári szabadság három hónapjára felpakoltam a hölgygel, és áthajóztunk a kis Volkswagenemmel New Yorkba. Onnan, ahova csak eljutottunk, bejártuk egész Amerikát. Múzeumokat, művészeti iskolákat, emlékházakat látogattunk és gyűjtöttük az anyagot. Nem hiszem, hogy sok Amerikában született ember valaha is bejárta volna azt az utat, annyi modern művészettel kapcsolatos intézményt nézett volna meg, mint amennyit mi, a Benjamin Franklin által alapított kutatóalapítványtól kapott pénzből felkerestünk.

Akkor tudtam meg, hogy a *University of Maryland European Division*-nak van egy részlege Párizsban. Felkerestem őket, ők pedig fel is vettek művészettörténet tanítására. Amerikai katonák gyerekeit oktattam, akik nyelvi hiányosságaik miatt a rendes előadásokat nem értették meg a Sorbonne-on. Heti két esti előadásomat a katonaság is hallgathatta. A Hadügyminisztérium fizette nekik a tanulást. Így, mire leszereltek, addigra a Bachelor Degree-t vagy annak legalább egy részét, megszerezhették.

Nekem civil rangot, GS 12-et adtak, a doktorátusomra való tekintettel, ez katonai alezredesi rangfokozatnak felelt meg. Akkor a NATO főhadiszállása is Párizs mellett volt. Mindaddig, amíg De Gaulle, a francia nép öröme, ki nem parancsolta őket onnan.

Senki más nem tiltakozott azért, hogy az amerikai hadseregnek azonnal távoznia kellett, csak a prostituáltak, mert elveszítették a klienseiket. Miniszoknyában, mellük kilógva blúzukból, kis amerikai és francia zászlócskákat lengetve tüntettek a Champs Elysée-n.

Egyik nap a katonai elhárító tiszt azt mondta nekem, hogy bár minden rendben van a leigazolással, valami miatt mégsem kaphatom meg a katonai megbízhatósági okmányt (US Military Clearance), és ezért sajnos nem taníthatok. Kérdeztem, hogy mi ennek az intézkedésnek az oka. Azt felelte, hogy minden kiváló, hiszen állampolgárságot kaptam 1962-ben, tudnak arról is, hogy tiltakoztam azért, hogy a szovjet rakéták Kubában vannak. Mivel azonban vizakártyám nincs, nem tudják, milyen banki hitelképességem van. Fizettem-e a tartozásaimat időben, mert ilyeneken keresztül tudnák megállapítani, hogy milyen megbízható vagyok.

Kértem, hogy várjanak addig, amíg beszerezem a bankomból a kreditkártyát, és így láthatják majd, „megbízható ember” vagyok! Amikor átadtam neki, megölelt, majd azt mondta, hogy nagyon örül, mert nekem is, aki olyan kiváló amerikai lettem, kiadhatja a Katonai Megbízhatósági Bizonyítványt. Gúnyosan jegyeztem meg:

-- Biztos vagyok abban, hogy a Rosenberg házaspár, aki ellopta az amerikai atomtitkot a Szovjetunió részére, biztosan legalább tíz kreditkártyával rendelkezett. Kiemelt fizetésű kutatók voltak, valószínű minden számlát időben kifizettek. Hogyan lehet a kreditkártya alapján megítélni az állampolgári hűségét?

A válasza az volt, hogy ha hosszabb ideig élek Amerikában, akkor ilyenénem nem fogok csodálkozni. Azon sem, hogy neki az előírások szerint kell tennie. „Szabály az szabály!!”, és itt ez a szabály.

Nem lakhattam az Amerikai Házban azután, hogy a doktorátusom megszereztem. Egy barátom, Dr. Szabó Zoltán barátjához, a Rue St. Honoré 175-ben egy nagyon szép lakásba költözhettem. A tulajdonos ebben a magánpalotában zeneműkiadással foglalkozott (Edition LeDuc). A mellettem lévő apartment-ben lakott Kodály Zoltán is, amikor Párizsban tartózkodott. Grátiszt kaptuk a kétszobás, összkomfortos lakást. A konyha inkább csak főzőfülke volt, de én soha nem szerettem főzni, csak kávézt készítettem, reggelenkint.

Egy barátom *Paris American Academy* néven művészeti iskolát alapított. Zene, tánc, színművészet és művészettörténet. Engem is meghívott előadásokat tartani, melyekre Heidelbergből vissza kellett autóznom. Egyik nyáron ezekkel az amerikai diákokkal lementem St. Paul de Vance-ba, a Modern Zenei Fesztiválra. Bartók Béla zenedarabokat is bemutattak. Az igazi művészettől a teljes kakofóniáig minden megjelent. A tradicionális hangszerektől a törött biliig mindenféléből készített zeneszerszámokkal kínozták az emberek idegeit. A szállodában borozgatva beszélgetni kezdtem egy kedves francia társasággal. Elmondták nekem, hogy milyen szám lesz a másnapi meglepetés ezen a „híres” zenei fesztiválon. Denevéreket fognak a hallgatóságra eresztteni egy kis toronyból, amit a dobogó mellett helyeztek el. Láttam, a szálloda éttermének a falán egy német katonai sisakot. Az volt aláírva:

-- Kilőttük a pasit, 1944.

Gyorsan leemeltem a falról, ezzel mentem a záró előadást meghallgatni. A hallgatóság soraiban mindenféle embert lehetett látni. Estélyi ruhástól farmernadrágosig és hippióltözetűig minden variánsát a hölgyeknek és uraknak. Amikor a denevéreket valóban a hallgatóságra szórták, felvettem a sisakot, és megvédtem a hajamat ezektől a vak, de igen jó szaglású szárnyasoktól.

A nők visítottak. A hajukból tincseket kellett kivágni, mert a denevérek úgy beleakadtak, hogy másképpen nem lehetett kiszabadítani szegényeket. Élveztem a káoszt a sisakom védelmében.

Amikor a NATO-t kiharcolta De Gaulle Franciaországból, az University of Maryland egy része Brüsszelbe, a másik része Heidelbergbe költözött. Heidelberget, a gyönyörű egyetemi várost választottam. Hogy ne kelljen lakást bérelnem, mivel csak két napot tartózkodtam ott, a többit Párizsban, így a *European Command* táborában lévő BOQ (Bachelor Quarterben) kaptam szobát. A rangom után két szobát és egy fürdőszobát. Akkoriban igen sok riadó volt ott. Az egyik alezredes, aki szintén ugyanabban a BOQ részlegben lakott, mint én, és a családja nem jött vele, egyszer felháborodottan mondta, hogy nekem ugyanolyan rangom van, mint neki, csak civil szolgálatban és így soha nem megyek a riadóra. Viccesen azt mondtam neki, az igaz, hogy a rangunk ugyanaz, de nekem más van a koponyámban, ezért nekem nem kell riadóra járnom. Nem nagyon örült a szellemességemnek, de azért egy szót sem szólt, mert falaztam neki, amikor a szeretőit behozta a BOQ-ba. Azt mondtam, hozzám jönnek. A katonák erkölcsét jobban ellenőrizték, mint miénket civilekét. Főleg az olyanokét, mint ő, akinek a családja Amerikában maradt.

Egyszer mondtam a diákoknak, hogy kerekedjenek fel. Üljenek egy-két kocsiba és találkozzunk Bécsben, amit az osztrákok Wien-nek, az amerikaiak pedig Viennának hívnak. Hamarabb indultam Bécsbe, mint a többiek. Ott vártam rájuk a megbeszélthelyen. Órákkal később meg is érkeztek. Kérdeztem, hogy hol a csudában voltak eddig. Azt mondták, hogy eltévedtek. Miképpen lehetett eltévedni, amikor a németországi autópályáról a bécsi autópályára kell csak átmenni? Mondták, hogy sok helyen megálltak és kérdezték németül: -- Wo ist Vienna? Mindenki csak a fejét rázta, amíg Bécsen és Grazon keresztül elértek az olasz határra. Ott magyarálták meg, hogy Bécs az nem Vienna, hanem Wien. Így aztán visszahozták, és végre rám találtak. Lehet, ha Budapestre hívtam volna őket, akkor Bukarestbe érkeznek?

Jeffersonnak nagy tisztelője voltam, így minden könyvet, amit találtam róla, a könyvtárakban megszereztem, elolvastam. Nagyon tetszett az iskolapolitikája, ami hasonlított a franciára, de ellenségei nem engedték, hogy keresztülvigye. Mint régész dolgozott Dél-Franciaországban és mint neoklasszikus építész a római klasszicizmust választotta a görög klasszicizmussal szemben. Monticelloban (Virginiában) még a Virginiai Egyetem könyvtára részére megépítette a Palladio késő reneszánsz építész klasszicisztikus rotundájához hasonló körépületeit.

Jeffersont olvasva találtam egy nagyon bölcs megállapítást: „Aki öt évnél hosszabb időt tölt külföldön, az expatriált, és hazátlan lesz”. Ez azért ütött szíven, mert egyszer már voltam hazátlan. Amerikai állampolgárként, legalább is papíron, másik hazára találtam. Most ezt is elvesztem? Ahogy így marcangoltam magamat, kaptam megint egy meghívót Ohioba a Denison University-re, ahol már egy szemesztert eltöltöttem egy évvel azelőtt, hogy mint S.H. Kress Fellow, építsek ki Ohioban hét kis collegiumban és az egyetemen a művészeti intézetekben művészettörténeti kurzusokat, melyek majd

művészettörténeti diplomát is kiadhatnak. A diapozitívok és a művészeti könyvkollekció fejlesztésére is nekem kellett javaslatot tennem. Valahogy éreztem, hogy ez visszavisz majd az USA-ba és ott fogok végleges professzori állást kapni. Így örömmel elvállaltam másodszor is, és megint nagy reményekkel hajóztam vissza.

D.M.: Milyen „diákcsínyre” emlékszik szívesen?

L.A.: Nagyon nagy állatbarát vagyok, azonnal megtudták ezt a diákok. Az egyik lány hozott is magával az órára egy bernáthegyit. Nem törődtem vele. Felhívtam a katedrára, ahova nagy testével lefeküdt. Néha adtam neki valami édességet is, így amikor megjelent a leánnyal, azonnal rohant hozzám, hízelegve kunyorálta a jó falatokat. Ezt látva, a kisokos, idővel, már csak a kutyáját küldte az óráimra. A hátára egy kis magnót erősített, egy cédulával:

-- Kedves Professzor Úr! Ma nem vagyok jól, de nem akarom, hogy az óráját elmulasszam! Kérem, nyomja meg a felvétel gombot! Mintha az előadásán lennék, majd meghallgatom itthon. Meg is tettem, megnyomtam, és elkezdtem tanítani. A képek címét, a festő vagy szobrász nevét is úgy mondtam be, hogy meg is értse azt, és megkereshesse majd a könyvtárban. Annyira részletesen magyaráztam mindent, hogy a vak is megérthesse. Amikor pedig a csengő megszólalt, a kutya mindenkit félrelökve rohant ki. Vitte a felvevőkészüléket magával, meg sem várva, hogy a felvételt leállítsam.

Egyik nap beült egy lány bugyi nélkül az órára. Úgy helyezkedett el, hogy mindent lehetett látni, ami az amúgy is rövid szoknyája alatt volt. Kértem, tegye le a lábát, húzza le a szoknyáját. Visszafeleselt, hogy miért tenné azt? Azt mondtam, ha nem tudja, akkor az édesanyjától kérdezze meg. Továbbra is széttárta a lábát, hogy jól láthassam, amije van. Dühös lettem. A katedra elé állva az orrom elé tettem a kezemet és közöltem vele, hogy csak e vonal felett vagyok bárkire is az egyetemen kíváncsi. Nem érdekel, hogy kinek mi je van a vonal alatt. Sírva rohant a dékánhoz. Bepanaszolt, hogy durva voltam hozzá a többi diák előtt, akik meg harsányan ki is röhögték. A dékán kihívott, és megkérdezte, hogyan történt az eset, ami azt a szegény diákot annyira felháborította. Elmondtam:

-- Azt hittem, hogy így meg tudom magyarázni neki, hogy jobb jegyért én tudást várok, és nem nemi szerve mutogatását, bár az is elég érdekes volt. Sajnos több kollegám nem így vélekedett. Továbbment és nem csak élvezte nézegetni az óráin a „bemutatott értéktárgyat”, volt olyan is, aki még ennél is tovább ment, mert a feleségének mindig fejfájása volt, amikor neki ingere.

Egyik tanári értekezleten egy kollegám megkérdezte, hogy miért nem tanítok marxista módon. Megkérdeztem, hogy az meg mi? Azt hogyan kell? Kaptam is egy ügyefogyott választ. Tovább kérdeztem: Hogyan taníthatnám a kőkorszakot, például marxista módon? Abban a félévben éppen a kőkorszakot

és az ókort tanítottam. Magyaráztam hát neki, hogy a budapesti egyetemen, amikor múzeológiát tanultam 1948-tól 1950-ig, akkor fel kellett a művészettörténetet és régészetet is vennem, valamint néprajzot is. Az igaz, hogy kötelező tárgyként a marxizmus-leninizmust is, no meg a Bolsevik Párt Történelmét is tanultuk, de azokon az órákon nem művészettörténetet tanítottak marxista módon, hanem a marxizmus alapelveit. Persze amikor olyan régészeti könyvet olvastam, amit már a kommunizmusban adtak ki, a leírt tárgyakat nagyon „népi demokratikusan” magyarázták, amin mi, a hallgatók jókat derültünk. Ha akarják, szívesen lefordítom magyarról azokat a frazeológiákat és derűt hozok a százaz tudományos előadásaimba. Rettenetesen felháborodtak a válaszomon.

Járt az előadásaimra egy „vérbeli marxista” hallgatónő. A tizenkilencedik századi Courbet realizmusát akarta párhuzamba hozni a renaissance „realizmusával”. Mivel Courbet a párizsi Kommün alatt „kompromittálta” magát, így a hölgy témája, aki még hippi is volt, valamint Che Gevara imádója, jó csaléteknek mutatkozott a kollegáim előtt, hogy engem majd „egyoldalúsággal” vádolhassanak. A dolgozat rövid vázlatát átolvasva, rögtön tudtam, hogy itt vigyáznom kell, mert valami csapdát készítenek nekem. A trükk azonban nem sikerült nekik. Elfogadtam, hogy erről a témáról írjon a lány, sőt, még meg is dicsértem a rövid vázlatát a szakdolgozatának. Amikor a végleges szöveget beadta, elolvasás után ráírtam, hogy az én filozófiámmal ellenkező, amit irt, de az ismert marxista anyaggal igen jól alátámasztotta téziseit. Azért kitűnőt adtam neki. Megjegyezve azt is, hogy egy professzornak nem a szája íze szerint kell osztályoznia, hanem az anyag tudományos feldolgozását kell honorálnia az érdemjegyben.

Amerikában osztályokra osztják a karokat. Egy dékán alá több „osztály” (Department) tartozik. Azokon belül pedig a szakoknak is felelős professzora (egy-egy helyeken koordinátornak is hívják) van, akik alá a beosztott, assistant professorok és lektorok tartoznak.

Egyik nap a Dékán magához hivatott és azt mondta, hogy azt hallotta, hogy a diákjaim polgárjogait igen sokszor megsértettem. Megkértem, hogy legyen szíves megmondani, hogy mikor és mivel? Azt felelte, arra kötelezem őket, hogy tanuljanak. Csodálkozva tettem fel a következő kérdésemet is:

-- Nem azért fizetik az egyetemi tandíjat, hogy tanuljanak, hanem azért, hogy jól érezzek magukat?

-- Azt döntsék el maguk, hogy tanulni akarnak vagy szórakozni! –felelte. Magyarozatként még hozzátette, hogy láttam-e, amikor Halloween napon a diákok vesznek egy Cadillac kocsit. A legjobbat veszik meg, majd azt az utca közepén elégetik. Nem ócska autót vásárolnak ecélből, hanem a legjobbat. Így veszik meg a „legjobbat” tandíjukért, egy olyan professzor óráit is, aki a Sorbonne-on tanult. Ez számukra legalább olyan jelentőséggel bír, mintha

professzoruk Oxfordból vagy a Harvardról érkezett volna. Befizetik tehát a tandíjukat, és, hogy mit csinálnak a leadott előadásaiddal az az ő dolguk. Ahogy senki sem tehet semmit, ha megfizették a tűzoltókat, hogy jelen legyenek a Cadillac elégetésénél, hiszen azt, a saját pénzükön vették. Tulajdonuk. Azt tehetnek azzal, amit akarnak. A te általad átadott tudománnyal is így van ez. Ha tanulni akarnak, akkor tanulnak, ha nem, hát nem.

Egy kicsit meglepődtem, hogy ez itt ezen a világrészen így működik. De amikor Amerika másik részén elmeséltem a történetet, ott azt mondták, hogy ne higgyem, hogy ez az általános mentalitás.

Az egyik, idősebb diákom megkért, hogy kísérjem el egy zen-buddhista szeánszra. Persze azt is amerikai módon tartották, aminek így semmi köze sem volt az igazi zenhez. Kisebb körökben ültünk, és meditáltunk. A férfiak vagy kis gatyában vagy fürdőruhában voltak, a nők pedig inkább bikiniben mint sort-nadrágban. Szerették a testüket mutogatni. Természetesen a köldökük szabadon maradt, így amíg a többiek elmélkedtek, a szép női köldököket nézegettem. A szeánsz vezetője észre vette, hogy nem szabványos módon meditálok, hanem csak a szememet legeltetem, és ezért kidobott.

Egy egyetemi tanárnő házát béreltem ki arra a két évre, amíg ő Indiában volt, kutatóúton. A ház egy gyönyörű narancsfás és pálmafákkal teli óriási kertben volt. Egy picike kis görög-római színházat is építtetett. A gyönyörű kutyája, farkaskutya és kojot keverék volt. Egy pisztolyt is adott nekem, hogyha a kutya megtámadna amíg etetem vagy rám ugrana a nagy hosszú kifutójában, lőjem le. Mondanom sem kell, hogy az állat annyira megszeretett, hogy nem kellett a ketrecében tartanom, hanem beengedhettem este a házba is, ahol a szobámban, az ágyam mellett, a földön aludt. Reggel nyalogatta a képeimet, ébresztett, hogy menjek már tanítani.

A kis színházba gyakran hívtam diákokat az egyetemről vagy egy Shakespeare-dráma bemutatására vagy egy kis kamarazenei hangversenyre. A szomszédoknak is küldtem meghívót. Finomságokat hoztak, amit a szünetben jóízűen elfogyasztottunk. Csodálkoztak, hogy a kis színpad mindig is ott volt, de senki nem használta. Amikor visszamentem Párizsba, oda a kutyát nem vihettem magammal. A tulajdonosa, aki visszaköltözött, írt nekem nem sokkal ezután Párizsba egy nagyon szomorú levelet. Megírta, hogy a kutya állandóan sírt utánam, és szegényke meg is halt bánatában!

Amit ezután elmondok, azt a legkevésbé sem lehet mosolygósan felfogni. Egyik napon az a hír jött, hogy a szovjet rakéták megérkeztek Kubába, Kennedy elnök követelte kivonásukat. Az egyetemünk (San Jose State University) Művészeti Osztályán, ahova minket, művészettörténészeket is besoroltak, mindenki, diákok és a professzori státuszban lévők (assistant

professorok, associate professzorok, full professorok, előadók, asszisztensek és még vendégelőadók is) aláírták:

-- Követeljük Kennedytől, hogy ne ellenezze, hogy a szovjet rakétákat Kubában tartsák. Ne avatkozzunk más államok belügyeibe!

Akkorra már nem csak Párizsban, az amerikai házban, de Kaliforniában és más nagy amerikai állami egyetemeken is erős liberális, baloldali és Fidel Castrot dicsőítő hangulat uralkodott. Egyedül én tagadtam meg az aláírást.

Néhány nap múlva egy kollegám, amikor mellettem végezte a dolgát a tanári WC-ben, azt közölte velem, hogy ha nem írom alá a Kennedy elleni nyilatkozatot, nem követelem, hogy engedjék a szovjet rakétákat Kubában tárolni, akkor nem fogják a szerződésemet meghosszabbítani. A következő évben, az üres állást nem én fogom megkapni.

-- Csak néhány hónap múlva leszek amerikai állampolgár. Gondolom, várnom kéne legalább addig, hogy eladjam az új hazámat. Az atomtitkot is született amerikai állampolgárok adták el, nem a kommunizmusból menekülők – mondtam.

Nagyon nagy dühbe jött, ordított velem és kirohant a budiból.

Az egyik igen kedves vendégprofesszor néhány nap múlva figyelmeztetett, hogy vigyázzak, mert az, aki velem volt a klozettben, bosszúból, egy nagyon aljas dolgot tervez ellenem. Rám akarnak szabadítani egy nőt, hogy dobja le a blúzáat az irodámban, hajtsa be az ajtómat, majd kiabáljon segítségért. Így engem tetten érve, erőszakos nemi közönség kísérletéért, kéri a letartóztatásomat.

Nagyon megköszöntem a jó időben kapott rossz hírt. A takarítónak, aki a sírásó kollegám volt, elmondtam, hogy mire készülnek ellenem. Beékelte a falba egy horgot, amihez kikötötte az irodám ajtaját, így amíg bent voltam, senki be nem húzhatta azt.

Nemsokára meg is jelent egy nő, átlátszó blúzban. Látszott, hogy nem viselt melltartót. Odarohant az ajtóhoz, hogy becsukja, miközben már rángatta is le a blúzáat. Amíg ő az ajtóval bajlódott, kirohantam az irodámból, ott ólálkodott a professzor kollega is. Ráordítottam, hogy vigye innen a nőt, és még mit is csináljon vele. Majd nem maradtam ott, hanem én is hazamentem.

Ezután láttam csak be, hogy milyen komoly a helyzet. Nem gondoltam volna, hogy a vizeldében mondottak igazak lehetnek. Valóban nem kapom meg a megürülő helyet, azért mert nem írtam alá a Kennedy ellenes, Hruscsov melletti nyilatkozatot. Elmentem Knowland Senatorhoz és megkértem, hogy segítsen. Azt mondta, hogy kívülálló nem avatkozhat be az egyetemek

belügyeibe. Így ha ettől függ az állásom, akkor írjak alá én is. Ki tudja, ha már negyvenezer ember aláírta a kaliforniai egyetemi rendszerben, hogy én is aláírtam.

-- Én tudni fogom. Nekem pedig elég ez ahhoz, hogy ne írjam alá. Köszöntem el tőle, és az adott álláslehetőségtől.

Vándorbotot vettem a Volkswagenemmel újra. New Brunswickon át New Yorkba menve felültem a hajóra. Visszautaztam Párizsba, a közben újra megírt disszertációm megvédésére. „Apját” és „Anyját” most is meglátogattam mielőtt hajóra szálltam. Nem kellett most már házat festenem ahhoz, hogy a hajójegyet megvásárolhassam. Két év alatt sokat félretettem, sokat takarékoskodtam. New Yorkban eladtam a kocsimat a vámosnak, mert már Kaliforniából megrendeltem egy új Volkswagent.

Hajóra szálltam. Irány Párizs! Büszke voltam arra, hogy nem lettem *kommunistabarát amerikai liberális ahhoz, hogy megtartsam a professzori állásomat.*

D.M.: Milyen volt újra visszatérni Párizsba?

L.A.: A karrierem kezdeteként tekinthetem.

A hajóról kiszállva átvettem az új Volkswagent. Most már nem kellett „meleg ágyat” keresnem, az Amerikai Alapítványi Házban megvolt a szobám. Az alatt a két év alatt is fizettem, amíg távol voltam. Az esti könyvtárosi állást is visszakaptam, és még a felfüggesztett francia állami ösztöndíjat is folyósították újra.

Nekiestem végső formába önteni a dolgozatomat. Pater Rezek Roman, a Katolikus Magyar Misszió vezetőjének az irodájában, kis sokszorosítógépén, amivel füzetecskéket szokott nyomtatni, ötven példányban készítette el, borító lappal is ellátva. Amikor odaadtam a köteles példányokat Chastel-nak, együttérzően mondta, hogy az a profesor, aki nem akart felvenni, elhatározta, hogy végleg tönkretesz. A dékánnál elérte, ő lesz a bíráló bizottság elnöke, a hasonszőrű barátaiból a tagokat is ő nevezi ki. Úgy érzi, hogy engem el fognak, mert el akarnak, buktatni.

Szomorúan mentem vissza a lakásomra, de nálam a „letörés”, a kétségbeesés, csak félórát tart. Mindig megkerestem a kiutat. Ahogy így készültem a nagy csatára, egy nappal a védelem előtt, bekapcsoltam rekedt hangú, ócska vacak kis rádiómat. Hallottam, hogy valakinek az életét méltatják. Igen ráillettek a mondottak erre a profeszorra. Azután mondták is a nevét. Szívrohamban halt meg. Örömben felkiáltottam, kirohantam a folyosóra. Mint egy eszelős ordítottam, hogy a gazember meghalt. Csitítottak az emberek, miközben kérdezték, hogy ki halt meg? De Gaulle, vagy

valamelyik másik hasonlóan utálatos alak? Mondtam, hogy dehogyis. De Gaulle-t tisztelem, hiszen tőle kaptam francia állami ösztöndíjat. Az a professzor halt meg, aki engem el akart buktatni azért, mert nem voltam kommunista, főleg pedig azért, mert tiszteltem a hazám bebörtönzött, majd a budapesti amerikai nagykövetségen menedékjogot kérten évek óta szinte rabságban élő hercegprímását, Mindszenty Józsefet.

Másnap a Chastel által összeállított bizottság előtt, Summa Cum Laude minősítéssel védtem.

Ezután beiratkoztam az École du Louvre esti tagozatára. Nekünk, akik a Sorbonne-on doktoráltunk művészettörténetből és régészetből, csak egy évet kellett hallgatniuk a muzeológiai certificate elvégzéséhez. Négy évig „gyötörték” egyébként a hallgatókat. Egyszer megkérdezte az egyik kollegám Amerikában, hogy miért van nekem művészettörténeti, régészeti és muzeológiai képzettségem. Mondtam, hogy mert logikus. Ha kiszedem a földből, az *régészet*, amikor analizálom és a helyes rendszerbe teszem, az *művészettörténet*, és ha konzerválom és prezerválom, az *muzeológia*. Majdnem mindenki azt válaszolta, hogy ez tényleg logikus, de ezt a kombinációt most hallották először.

Abban az időben volt a nagy Picasso kiállítás a Petit Palace, Grand Palace és a Bibliotheque National kiállítási helyiségeit felhasználva. Természetesen, mint az École du Louvre akkori hallgatója én is, mint minden hallgató, kaptam egy kis darabkát a kiállítás rendezésében, és a nagy katalógus elkészítésében. Interjút készítettem Picassoval, aki kereken kijelentette, hogy ezek az úgynevezett modern művészek nem művészek, inkább a művészet gyilkosai. Tiszteletteljesen mondtam neki, hogy akkoriban, amikor Spanyolországból áttelepedett egy nyomorúságos helyre a Montmartre-on, akkor a kritikusok ugyanazt mondták róla is. Azt válaszolta, hogy azok a kritikusok barmok voltak, mert nem vették észre, hogy ő képes a formát lerajzolni, majd azt a második realitással átváltoztatni, dislokációkkal és szimultán reprezentációkkal változtatva a formát. A női aktot látja, de az alkotóképességével nem a fotografikus realitását adja a látott képnek, hanem azt pszichológiai átültetéssel megtöri, néha prizmatizálja, vagy más módszerrel megváltoztatja.

Amikor a Picassoval való beszélgetésemet elmondtam Amerikában a művészeti osztályon a művészkollegáknak, akkor azt hitték, őket gúnyolom, hiszen mint művész egyik sem tudott egy realista képet lerajzolni, csak rögtön absztrakt színekkel és vonalakkal manipulálni. Amerikában majdnem minden egyetemen és kollégiumban van művészeti osztály. Tévedésből a művészettörténeteseket is oda sorolták be. Most már végre egynéhány egyetemen rájöttek, hogy több mint kétszáz évig rosszul csinálták ezt, és most már egyes egyetemeken szétválasztották a művészetet és a művészettörténetet, külön intézetet szervezve mind a kettőnek.

Amikor bemutatkoztam valakinek Amerikában és megkérdezte, hogy mi az, amivel fenntartom magamat, azt válaszoltam, hogy művészettörténész vagyok. Erre kivétel nélkül megkérdezték, hogy festő vagy szobrász vagyok. A válaszom az volt, hogy egyik sem, még életemben nem húztam egy egyenes vonalat. Ezen csodálkoztak, hogy akkor hogyan taníthatok művészettörténetet. Mondtam, úgy hogy én a művészettörténeten belül építéstörténetet is tanítok, bár soha nem építettem semmit. Így végre megértették, hogy én nem technikailag kivitelezem a művészeti tárgyat, hanem annak történelmi és esztétikai fejlődését tanítom a társadalmi fejlődésen belül.

Egyszer egy igen kedves, fiatalos hölgy szólított meg az intézet könyvtárában, ahova jogom volt bemenni, mint „Ancient Eleve” (Alumni). A könyvtárat csak a professzorok és hallgatók használhatták. Az öregedő könyvtáros hölgyek örültek, hogy időszakonként bementem még a doktorátus után is a könyvtárba, így rám rohanhattak bizonyos magyar nyelvű könyvcímek franciára való lefordítását kérve, amit én mindig, hallgató koromban is, örömmel megtettem. A hölgy mondta, hogy már évek óta figyelt, de én rá sem néztem, pedig ő mindig szeretett volna velem beszélgetni. Most Rene Huyghe Professorral dolgozik a College de France-ban, ahová csak doktorátus után mehet bárki is tanulni, akit egy professzor maga mellé befogad. Őt befogadta, de szeretné, ha vele együtt dolgoznék, mint társszerző egy igen fontos könyvön, amit a LaRousse Könyvkiadó adna ki. A címe: L’art et le Monde Moderne (Művészet és a modern világ). Őszintén szólva én mindig csak a klasszicizmus témával dolgoztam, az egészen modern művészettel nem. De mert a hölgy rettenetesen csinos volt, elvállaltam, hogy az amerikai részt ki fogom dolgozni.

Kértem rá ösztöndíjat az American Philosophical Society-től, Philadelphiában. Ezt a társaságot Benjamin Franklin alapította, akinek életében igen jó francia kapcsolatai voltak, és sokáig Párizsban is élt. A nyári szabadság három hónapjára felpakoltam a hölgygel, és áthajóztunk a kis Volkswagenemmel New Yorkba. Onnan, ahova csak eljutottunk, bejártuk egész Amerikát. Múzeumokat, művészeti iskolákat, emlékházakat látogattunk és gyűjtöttük az anyagot. Nem hiszem, hogy sok Amerikában született ember valaha is bejárta volna azt az utat, annyi modern művészettel kapcsolatos intézményt nézett volna meg, mint amennyit mi, a Benjamin Franklin által alapított kutatóalapítványtól kapott pénzből felkerestünk.

Akkor tudtam meg, hogy a *University of Maryland European Division*-nak van egy részlege Párizsban. Felkerestem őket, ők pedig fel is vettek művészettörténet tanítására. Amerikai katonák gyerekeit oktattam, akik nyelvi hiányosságaik miatt a rendes előadásokat nem értették meg a Sorbonne-on. Heti két esti előadásomat a katonaság is hallgathatta. A Hadügyminisztérium fizette nekik a tanulást. Így, mire leszereltek, addigra a Bachelor Degree-t vagy annak legalább egy részét, megszerezhették.

Nekem civil rangot, GS 12-et adtak, a doktorátusomra való tekintettel, ez katonai alezredesti rangfokozatnak felelt meg. Akkor a NATO főhadiszállása is Párizs mellett volt. Mindaddig, amíg De Gaulle, a francia nép öröme, ki nem parancsolta őket onnan.

Senki más nem tiltakozott azért, hogy az amerikai hadseregnek azonnal távoznia kellett, csak a prostituáltak, mert elveszítették a klienseiket. Miniszoknyában, mellük kilógva blúzukból, kis amerikai és francia zászlócskákat lengetve tüntettek a Champs Elysée-n.

Egyik nap a katonai elhárító tiszt azt mondta nekem, hogy bár minden rendben van a leigazolással, valami miatt mégsem kaphatom meg a katonai megbízhatósági okmányt (US Military Clearance), és ezért sajnos nem taníthatok. Kérdeztem, hogy mi ennek az intézkedésnek az oka. Azt felelte, hogy minden kiváló, hiszen állampolgárságot kaptam 1962-ben, tudnak arról is, hogy tiltakoztam azért, hogy a szovjet rakéták Kubában vannak. Mivel azonban vizakártyám nincs, nem tudják, milyen banki hitelképességem van. Fizettem-e a tartozásaimat időben, mert ilyeneken keresztül tudnák megállapítani, hogy milyen megbízható vagyok.

Kértem, hogy várjanak addig, amíg beszerezem a bankomból a kreditkártyát, és így láthatják majd, „megbízható ember” vagyok! Amikor átadtam neki, megölelt, majd azt mondta, hogy nagyon örül, mert nekem is, aki olyan kiváló amerikai lettem, kiadhatja a Katonai Megbízhatósági Bizonyítványt. Gúnyosan jegyeztem meg:

-- Biztos vagyok abban, hogy a Rosenberg házaspár, aki ellopta az amerikai atomtitkot a Szovjetunió részére, biztosan legalább tíz kreditkártyával rendelkezett. Kiemelt fizetésű kutatók voltak, valószínű minden számlát időben kifizettek. Hogyan lehet a kreditkártya alapján megítélni az állampolgári hűségét?

A válasza az volt, hogy ha hosszabb ideig élek Amerikában, akkor ilyeneken nem fogok csodálkozni. Azon sem, hogy neki az előírások szerint kell tennie. „Szabály az szabály!!”, és itt ez a szabály.

Nem lakhattam az Amerikai Házban azután, hogy a doktorátusom megszereztem. Egy barátom, Dr. Szabó Zoltán barátjához, a Rue St. Honoré 175-ben egy nagyon szép lakásba költözhettem. A tulajdonos ebben a magánpalotában zeneműkiadással foglalkozott (Edition LeDuc). A mellettem lévő apartment-ben lakott Kodály Zoltán is, amikor Párizsban tartózkodott. Grátis kaptuk a kétszobás, összkomfortos lakást. A konyha inkább csak főzőfülke volt, de én soha nem szerettem főzni, csak kávé készítettem, reggelenként.

Egy barátom *Paris American Academy* néven művészeti iskolát alapított. Zene, tánc, színművészet és művészettörténet. Engem is meghívott előadásokat tartani, melyekre Heidelbergből vissza kellett autóznom. Egyik nyáron ezekkel az amerikai diákokkal lementem St. Paul de Vance-ba, a Modern Zenei Fesztiválra. Bartók Béla zenedarabokat is bemutattak. Az igazi művésztől a teljes kakofóniáig minden megjelent. A tradicionális hangszerektől a törött biliig mindenféléből készített zeneszerszámokkal kínozták az emberek idegeit. A szállodában borozgatva beszélgetni kezdtem egy kedves francia társasággal. Elmondták nekem, hogy milyen szám lesz a másnapi meglepetés ezen a „híres” zenei fesztiválon. Denevéreket fognak a hallgatóságra eresztetni egy kis toronyból, amit a dobogó mellett helyeztek el. Láttam, a szálloda éttermének a falán egy német katonai sisakot. Az volt aláírva:

-- Kilőttük a pasit, 1944.

Gyorsan leemeltem a falról, ezzel mentem a záró előadást meghallgatni. A hallgatóság soraiban mindenféle embert lehetett látni. Estélyi ruhástól farmernadrágosig és hippióltözetűig minden variánsát a hölgyeknek és uraknak. Amikor a denevéreket valóban a hallgatóságra szórták, felvettem a sisakot, és megvédtem a hajamat ezektől a vak, de igen jó szaglású szárnyasoktól.

A nők visítottak. A hajukból tincseket kellett kivágni, mert a denevérek úgy beleakadtak, hogy másképpen nem lehetett kiszabadítani szegényeket. Élveztem a káoszt a sisakom védelmében.

Amikor a NATO-t kiharcolta De Gaulle Franciaországból, az University of Maryland egy része Brüsszelbe, a másik része Heidelbergbe költözött. Heidelberget, a gyönyörű egyetemi várost választottam. Hogy ne kelljen lakást bérelnem, mivel csak két napot tartózkodtam ott, a többi Párizsban, így a *European Command* táborában lévő BOQ (Bachelor Quarterben) kaptam szobát. A rangom után két szobát és egy fürdőszobát. Akkoriban igen sok riadó volt ott. Az egyik alezredes, aki szintén ugyanabban a BOQ részlegben lakott, mint én, és a családja nem jött vele, egyszer felháborodottan mondta, hogy nekem ugyanolyan rangom van, mint neki, csak civil szolgálatban és így soha nem megyek a riadóra. Viccesen azt mondtam neki, az igaz, hogy a rangunk ugyanaz, de nekem más van a koponyámban, ezért nekem nem kell riadóra járnom. Nem nagyon örült a szellemességemnek, de azért egy szót sem szólt, mert falaztam neki, amikor a szeretőit behozta a BOQ-ba. Azt mondtam, hozzám jönnek. A katonák erkölcsét jobban ellenőrizték, mint miénket civilekét. Főleg az olyanokét, mint ő, akinek a családja Amerikában maradt.

Egyszer mondtam a diákoknak, hogy kerekedjenek fel. Üljenek egy-két kocsiba és találkozzunk Bécsben, amit az osztrákok Wien-nek, az amerikaiak

pedig Viennának hívnak. Hamarabb indultam Bécsbe, mint a többiek. Ott vártam rájuk a megbeszélthelyen. Órákkal később meg is érkeztek. Kérdeztem, hogy hol a csudában voltak eddig. Azt mondták, hogy eltévedtek. Miképpen lehetett eltévedni, amikor a németországi autópályáról a bécsi autópályára kell csak átmenni? Mondták, hogy sok helyen megálltak és kérdezték németül: -- Wo ist Vienna? Mindenki csak a fejét rázta, amíg Bécsen és Grazon keresztül elértek az olasz határra. Ott magyarázták meg, hogy Bécs az nem Vienna, hanem Wien. Így aztán visszahozták, és végre rám találtak. Lehet, ha Budapestre hívtam volna őket, akkor Bukarestbe érkeznek?

Jeffersonnak nagy tisztelője voltam, így minden könyvet, amit találtam róla, a könyvtárakban megszereztem, elolvastam. Nagyon tetszett az iskolapolitikája, ami hasonlított a franciára, de ellenségei nem engedték, hogy keresztülvigye. Mint régész dolgozott Dél-Franciaországban és mint neoklasszikus építész a római klasszicizmust választotta a görög klasszicizmussal szemben. Monticelloban (Virginiában) még a Virginiai Egyetem könyvtára részére megépítette a Palladio késő reneszánsz építész klasszicisztikus rotundájához hasonló körépületeit.

Jeffersont olvasva találtam egy nagyon bölcs megállapítást: „Aki öt évnél hosszabb időt tölt külföldön, az expatriált, és hazátlan lesz”. Ez azért ütött szíven, mert egyszer már voltam hazátlan. Amerikai állampolgárként, legalább is papíron, másik hazára találtam. Most ezt is elvesztem? Ahogy így marcangoltam magamat, kaptam megint egy meghívót Ohioba a Denison University-re, ahol már egy szemesztert eltöltöttem egy évvel azelőtt, hogy mint S.H. Kress Fellow, építsek ki Ohioban hét kis collegiumban és az egyetemen a művészeti intézetekben művészettörténeti kurzusokat, melyek majd művészettörténeti diplomát is kiadhatnak. A diapozitívok és a művészeti könyvgyűjtemény fejlesztésére is nekem kellett javaslatot tennem. Valahogy éreztem, hogy ez visszavisz majd az USA-ba és ott fogok végleges professzori állást kapni. Így örömmel elvállaltam másodszer is, és megint nagy reményekkel hajóztam vissza.

D.M.: Ezúttal, hogyan alakult tovább az élete?

L.A.: Karrierem „hullámvasútja”-ként nevezném az ezt követő éveket. Az amerikai életemnek az a szakasza volt, amikor annyi kitüntetést kaptam, hogy ha egyszerre felraknám azokat, úgy néznék ki, mint egy karácsonyfa. Ez idő alatt lettem három, az International (Párizs), a Michigan és a New York Akadémiáknak a tagja.

Amikor Párizsból visszaérkeztem Amerikába, hogy Ohio hét különböző kisebb egyeteme és collegiuma között művészettörténeti konzorciumot állítsak fel annak folytatására, amit már előző évben is végeztem meghívásra, megint csak „Apjánál” és „Anyjánál” pihentem. Majd azután Washington DC-be mentem. Az utcán parkoltam, a szálloda előtt, amíg bejelentkeztem. Ez alatt az

egészen rövid idő alatt mindent kiloptak a kocsimból. Megkértem ezért az egyik TV állomást, hogy hadd szólhassak kirablóim szívéhez. Szeretném visszakérni tőlük a diapozitívokat, amelyekre az előadásaimhoz, valamint a kézirataimat melyre a „Quattrocento” című könyvemhez feltétlenül szükségem van. A könyvet ki akarom adni, majd ingyen odaadom a diákjaimnak, hogy abból tanuljanak. Rajtam kívül minden professzor el szokta adni a könyvét a diákoknak, de én ezt nem tartottam etikusnak. Ha egy szervezet kiadja a könyvemet, akkor én nem kötelezhetem a diákjaimat arra, hogy azt megvegyék pénzért.

A TV le is közölte kérésemet. Csodák csodája, másnap reggel a szállodában megjelent egy rendőr, aki átadta nekem a diapozitívokat, és dobozban a kéziratomat. Az órszoba előtti szemétláda mellett találták, ráírva, hogy szíveskedjenek a károsultnak visszaadni. A TV nyilatkozatomban én azt is mondtam, hogy a fényképezőgépet, és a vetítőkészüléket, mindent, amit az autóból elvittek, azt úgy kezelhetik, mint az ajándékomat.

A nagylelkű, tolvajok ebből bőkezűen visszaküldtek egy-egy ing-gatyafuszeklit, hogy legyen addig is váltás fehérneműm, amíg tudok másikat venni. A ruháimat és cipőimet, amik a nagy bőröndben voltak, ahogy ajánlottam, megtartották. Elkönnyveltem, hogy a tolvajok, akkortájt még vajszívűek voltak. Ma már annyi itt a betörő, hogy nehéz lenne köztük ilyen kedveset találni. Most, néha nemcsak megölik azokat, akiket kirabolnak, hogy nehogy rájuk ismerjen, de megesik az is, hogy feldarabolják, egy zsákban beteszik a saját hűtőszekrényébe. Sajnos manapság már házastársak is elkövetnek effélet.

Januártól május közepéig tanítottam, és szerveztem hét különböző egyetemen és kollégiumban a művészettörténeti programot. Ide is, mind a hét egyetemre, érkezett Kaliforniából egy levél, amit az a kolléga írt, aki nem tudott megagítani, hogy aláírjam a követelést Kennedy elnöknek, hogy engedje, hogy tartsák a szovjet rakétákat Kubában. A levelekben a szokásos szöveg volt: „Lengyel professzor úr egy kiváló tudós, de eszelősen kommunistaellenes és bajkeverő. (Professor Lengyel is an excellent scholar, but violently anti-communist and troublemaker).

Mivel csak egy szemeszterre voltam szerződve, így egyetlenegy egyetem illetve kollégium elnöke sem vette figyelembe a levelet. Egyik napon az Antioch College elnöke behívott az irodájába. Megmutatta nekem a levelet. Közölte, hogy az ő kollégiumában annyi kommunistabarát professzor van, hogy most már itt van az ideje, hogy egy antikommunista is legyen! Ez a kollégium a baloldali liberális szovjetbarátságáról volt híres. Tele volt igen gazdag New York-i hallgatókkal, akik magukat proletárnak hívták, és ádáz ellenségei voltak a kapitalizmusnak. Szokás volt ez, akkorában, majdnem minden amerikai egyetemen. Amikor pedig végeztek, levágatták a hajukat, elégették a bűdös ruhájukat, és alaposan kimosakodva elfoglalták a családjuk által számukra már régen kijelölt állásokat.

Ebben a kollégiumban is megesett, hogy szagtalanítót kellett a levegőbe fújatnom, mert olyan büdösek voltak a diákok. Meg is sértődtek azon, hogy én viccet csinálok a hippiségükből. Érdekes volt megfigyelni a hét különböző egyetemi környezetben a diákok szemléletét, eszméit, érdeklődési körét és politikai beállítottságát. Az intellektuális vagy gazdag családból származóak többsége biztosan baloldali és társadalomellenes magatartást tanúsított. Ha viszont gazdag farmerek, vagy szegényebb életkörülmények között élők gyereke volt a hallgató, akkor zömmel nagyon hazafias, kommunistaellenes és keresztényi szellemiséget sugárzottl.

Az egyik hallgató, *Amis* volt, akit a közössége kitagadott, azért mert tanulni kezdett. Az *Amisok* nem használnak semmi modern berendezést. Lovaskocsin járnak ma is, nincsen TV-jük, telefonjuk, mosogatógépük és semmiféle luxuscikket nem tartanak. A nők hosszú ruhában járnak. Testüket jól befedik, hogy csak az a részük látszik ki, amivel látni, hallani és enni tudnak. Megbízható, gondos nép, akik elvetnek minden földi örömet. A szexuális életet is csak a gyermeknemzésért élik. A diáklánnyal sokat beszélgettem ezekről a kérdésekről. Úgy érezte, hogy többet tud használni az emberiségnek, ha tanul, mintha a farmon maradt volna, ott dolgozik, gyermekeket szül és meghal.

Igen jó tanuló volt. A vizsgalapjai tetejére mindig keresztet rajzolt. Nagyon meg voltam vele elégedve. Művészettörténetet tanult tőlem, én pedig alázatot és önfeláldozást tanultam tőle.

Azóta is, amikor csak tehetem, segítek a rászorulóknak. Sokáig, amikor Kentuckyban tanítottam, vittem olyan betegeknek főtt ételt az arra kijelölt templom konyhájából, akik mozgásképtelenek voltak. Ágyhoz kötöttek, ilyen módon kaptak napi háromszori étkezést. Nyugdíjasként is néha végzek valamilyen karitatív munkát. Mindig, mikor ezt teszem, az *Amis* lányra gondolok, aki rávezetett az ilyenfajta, elismerést nem váró cselekedet jó ízére.

Az Ohio Dominican College az év végén meghívott, legyek a diplomaosztó ünnepi szónoka. Ennek a katolikus kollégiumnak a könyvtárában harminc darab kis vörös Mao Zedong [régebbi magyar átírásban: Mao Cetung]-könyvet találtam, de egyetlen Bibliát sem. A szellem ebben az apácák által vezetett kollégiumban nekem félig-meddig radikálisnak tűnt. De a radikális érzést inkább titokban tartották. Nem tüntettek, mint az állami kollégiumokban és egyetemeken a liberális professzorok.

Akkorra már a híres Civil Right (Emberi Jogok Bajnoka), Reverend Martin Luther King bérgyilkos áldozata lett. A felesége az Egyesült Államokat „beteg társadalomnak” (Sick Society) nevezte. Az évváró beszédemben elmagyaráztam, hogy az osztályzásban a szívünket használtuk, és így bizonyos dolgokat elnéztünk. Mi a végzősökben a jövőt láttuk. Az önképzést folytassák tehát szorgalmasan, mert ha állást kapnak és a munkájukat nem jól végzik, a

munkaadóik nem lesznek olyan jószívűek, mint mi voltunk. Az életben azt, aki nem használható, kidobják az állásából. Rátértem a mindennapi kérdésekre, így a szociális helyzetre is. Kértem, hogy ne handabandázással oldják meg a szociális kérdéseket, hanem *igazsággal*. Mindenki, aki hasznos állampolgára Amerikának, találja meg a megélhetését, és a munka örömét. Ha viszont mint a jövő vezetői, nem törődnek az igazságos életforma kialakításával, és a következő nemzedékeknek történő továbbadásával, akkor a sokat hangoztatott „beteg társadalom” „halott vagy elpusztult társadalom” lesz. Ezt a terhet, mint kötelességet teszem a vállaitokra, és elvárom, hogy ne csalódjunk bennetek.

Az arcokat figyelve, ez a téma igen nehéz, és elgondolkodtató volt. Mások az ilyen diplomaátadási ünnepélyen, mint vezérszónokok, valami hülye viccel kezdenek, hogy fellelkesítsék a hallgatóságot. Majd azután a komoly dolgokat is viccesen adják elő. A cél: örülj, dalolj, igyál, a diploma a kezében van, élj vele! Én a beszédem elején azt mondtam, hogy tudom, ti most az ilyen ünnepi beszédnél egy jó viccet vártok. Nekem nincsen ilyen a tarsolyomban, mert elveszítettem a humorérzékemet, a sztálinista kommunisták börtönében töltött hat év alatt Magyarországon. Nem pezsgőzni küldelek titeket a bárba, vagy a szüleitek házába, hanem komolyan gondolkozni hívlak, nemcsak a saját, hanem a társadalom és a világ jövőjéről is. Mert ti nemcsak magatokért, hanem a jövőért is felelősek vagytok. Persze amíg gondolkoztok, nem fog ártani a pezsgő sem.

A *Marxian Christian Liberation Theology* mint fából vaskarika akkor az amerikai jezsuiták vezetésével Dél-Amerikában és főleg Nicaraguában talált a legnagyobb népszerűsége. Sokáig ez a teljesen mesterségesen marxizmusból és keresztény dogmákból összetákolt mismás csak arra volt jó, hogy a keresztényeket a marxi szellemben megosszák. Később más egyetemen sok bajom volt ezekkel a megzavarodott professzorokkal és apácaprofesszorokkal. Mondtam nekik, hogy a *Rerum Novarum* és a *Quadragesimo Anno*, a pápák szociális enciklikái megvetették a keresztényszocializmus alapjait. Soha nem hallottak erről. Nem is érdekelte őket, mert abban nem volt marxizmus. Azután, mikor a Szovjetunió összeomlott, többet ezekről a tanokról már nem lehetett hallani.

Az évzáró beszédemet követő napon Ohio-ban a helyi újságok tele voltak a méltatásával. Az egyes részeket vastag betűvel nyomtatták. Egyes „radikális” apácák, akik azért is tiltakoztak, hogy nem lehetnek papok, nem nagyon örültek ennek.

Közben két meglepetés is ért. Meghívást kaptam a New York városban lévő Fordham Egyetemre tanítani, és Detroitba a Michigan állami Wayne State Egyetemre (Wayne State University), és egyben kurátornak Detroit Város Művészeti Intézetébe (Detroit Institute of Arts-ba), mely Amerikának az egyik legnagyobb múzeuma. Ugyanakkor értesítettek arról, hogy a Smithsonian Institution megbízott a jugoszláviai közös jugoszláv-amerikai ásatás

vezetésével. A felkérést egy volt Sorbonne-i doktorandusz barátomtól kaptam, aki a Belgrádi Régészeti Intézet helyettes igazgatója lett. Már akkor beadtam a pályázatomat, amikor meghívott, de csak 1968. májusában kaptam meg annak elfogadását. Azonnal aláírtam a szerződést a Wayne State Egyetemmel, arról, hogy szeptember közepétől ott fogok tanítani. Tizenhat amerikai professzor asszisztensemmel felpakolva mentem Belgrádba. Onnan tovább, a római kori nevén Sirmiumba, már a jugoszláv kollégákkal együtt. Mint a Smithsonian Institute képviselője az amerikai igazgató, professzor Grbic, a Belgrádi Régészeti Intézet igazgatója pedig a jugoszláv igazgató volt.

Sajnos nem választhattam ki azokat az amerikai professzorokat, akiket a Smithsonian a „nyakamra ültetett”, hogy ott tőlem a pannóniai régészetről tanuljanak. Legtöbbjüknek nemcsak arról nem volt fogalma, hogy a románokon kívül a Duna völgyében még máshol is bent voltak a rómaiak. Arról is csak azért hallottak, mert minden művészettörténeti könyvben bent van az a diadaloszlop, ahol a rómaiak daciai hadjáratát örökítették meg. Persze azt sem tudták, hogy az a Trianon előtt Nagymagyarország területe volt. De ennyit „természetesen” nem is várhatok, hogy tudjon az amerikai egyetemi tanár, még ha világtörténelmet is tanít. Így aztán mindig konfliktusba keveredtem velük, ahogy a Smithsoniantól kapott utasítás szerint minden este az eligazítás után külön nekik Pannonia Prima és Secundáról tartottam előadást.

Kiástuk Nagy Konstantin császár sirmiumi palotáját. Amikor több részre osztották a Római Birodalmat, az egyik fővárosa Sirmium lett. Ezen kívül még egy kisebbet is kiástunk, melyet az avarok átépítettek a saját palotájukká. A kiásott falakon megmutatkoztak az eredeti palota és az átépített építmény nyomai is. Egy napon, kiástunk egy kora keresztény templomot. A Száva sebes vize alá lebukva megtaláltam az alapjait az egyetlen Száva-hídnek, amit a rómaiak építettek. Azt pedig, hogy ez létezett, a bécsi hadi levéltárban őrzött korabeli kémtérképekből tudtuk meg, melyet akkor készítettek, amikor a törököket a Balkánról kiűzték. Tudtam, hogy a rómaiak olyan logikusan telepítették az útjaikat, hogy ha annak egy szakaszát megtalálom, akkor kivetítem azt a Szávához és ott meglesz a híd maradványa. A római dokumentumok mind azt jelezték, hogy Sirmiumban nem pontonhíd, hanem épített, stabil híd volt. A bécsi hadi levéltárban lévő térképek alapján meg is találtuk a mai út alatt a török utat és az alatt a római utat. Így azt kivetítve a víz alá merültem és felhoztam egy darabkát a római híd alappillérijéből. De nem ment ez olyan könnyen. Egy magyar-amerikai régész barátomat kértem meg, hogy üljön arra a tutajra, amit lehorgonyoztam. Vele volt az egyik csinos kolléganő, akivel annyira összebarátkoztak, hogy hiába rángattam a madzagot, nem vették észre, és nem húztak fel. A víznek olyan erős volt a sodrása, hogy a fejemről lesodorta a maszkot. A hátamra erősített oxigénpalackból nem jött semmi, csak a vízáradat az orromba, számba. Majdnem ott fulladtam meg, amíg valahogy a felszínre tudtam magamat lökni. A barátom csak azt kérdezte, mi van, miért nem itt bukkantál fel, ahová a madzagot kikötötted? A szokásos stílusomban válaszoltam:

-- Mivel marhákkal vagyok körülvéve! -- A nő nem érthette, mert ezt magyarul mondtam.

Nagy Konstantin palotájának alapjait mutogattam a velünk jövő diákoknak. Magyaráztam, hogy azt a rómaiak olyan jól megépítették, hogy amikor az alapok alá akartunk benézni és igen erős légkalapácsokkal egy metszetet készíteni, csak nagyon nehezen ment. Azután megmutattam az alapokban található lyukakat. Azok a barbár nomádok sátrainak nyomai voltak.

Csodálatos, hogy mi a modern technika vívmányával csak nagy nehézséggel tudtunk behatolni. A barbárok pedig, amikor legyőzték a rómaiakat, a romokba beleépítették a sátraikat. Vigyázzatok, hogy az új barbárok ne hogy New York városa felhőkarcolóinak romjaiba építsék sátraikat -- mondtam. Az én liberális amerikai kollégáimnak nem nagyon tetszett a történelmen alapuló, megjegyzésem. Ha most visszagondolok arra a beszélgetésre, a hideg ráz a két nagy torony romjaira emlékezve. Azért remélem, hogy az én életemben, de később sem, az „új barbárok” nem fogják sátrukat a romok helyére beépíteni.

Ahogy haladtunk a munkával, rábukkantunk egy tömegsírra. Megcsonkított csontvázak, láb és fej nélkül. Ezeket az embereket felnégyelték. A hiányzó testrészeit is megtaláltuk, máshol. Naponta jött hozzánk egy titkosrendőr, aki magyarul is tudott. Mondta nekem, hogy siessék felszedni azokat a csontokat, mert a nép azt hiszi, hogy mi gyilkoltuk le őket. A válaszom az volt, hogy igen rossz lelkiismerete lehet, ha ilyenre gondol. Javasoltam, hogy teszek egy nagy táblát az ásatás minden oldalára és ráírom, hogy ezeket nem a kommunista titkosrendőrök, hanem II. Béla magyar király ölette meg. Így akarta megbosszulni, hogy fiatal korában az ellenfele megvakította. Dühbe gurult. Magyarul káromkodva elment. Pedig, ha jól tudom „jugoszlávul” is lehet káromkodni.

Én, hogy kielégítsem a kérését, de a csontok felvétele is szakszerűen történjen, a kórházból kértem lepedőket, azokból az ásatás körül kerítést alkottam. Soha azelőtt senki nem jött kíváncsiskodni, az ásatásunkat megnézni, hiszen annyi ásatás volt már itt, hogy nem voltak arra már kíváncsiak. Amikor viszont a lepedőkkel körülzártam a területet, ömlöttek az emberek. Kis lyukakat vágtak, hogy megnézzék, milyen munka folyik.. Így aztán elterjedt a hír, hogy a régészek egy tömeggyilkosság helyszínét tárták fel. Mindenki saját fantáziája szerint magyarázta, hogy kik is lehetnek azok, akiknek a csontjait a lyukon keresztül látták.

Mindenkit szeretettel fogadtam, aki az ásatást meg akarta látogatni. Egyszer az egyik folyóiratban olvastam egy cikket a sirmiumi ásatásokról. Minden benne volt, amit elmondtam, egy-két kép is arról, amit engedtem, hogy lefotózzana, csak a nevem nem szerepelt. Mikor erről a cikk íróját kérdeztem, a válasz az volt, hogy amit írt, azt valóban tőlem hallotta, de azon nekem nem

volt a nemzetközi írásvédelmem, copyrightom. Ezt mindig el szoktam mondani a régészeti osztályomban, nem azért, hogy siránkozzak emiatt, hanem, hogy megtanítsam a professzionális etikát, amiről Amerikában nem sokan hallottak, vagy nem értették meg azt.

Egyik napon egyik jugoszláv kolléganóm, akiről nem tudták, hogy magyar származású, mert a férje után szerb neve volt, megsúgta, hogy az amerikai professzorok összefogtak ellenem. Azt kérdezték, hogy hogyan tűrhetik meg azt, hogy ez az ősellenségük, ez a magyar, aki még anti-kommunista is, parancsoljon az ásatáson. A kolléganóm biztosított, hogy még a szerbek is annyira szeretnek engem, hogy feltétlenül védelmemre fognak kelni, ha az amerikai professzorok megtámadnak Washingtonban a Smithsonian-ban. Nem volt ez csupán fantáziálás, mert meg is történt. Feljelentettek, hogy amikor a csehek menekültek Magyarországon át, és Jugoszláviába érkeztek, adtam a mi kontingensünkből benzint az autókba, hogy továbbmehessenek nyugatra. Védekezésésként elmondtam, hogy magam is menekült voltam tizenkét évvel azelőtt, és nem tehettem másként. Tudomásom szerint az amerikaiak igen emberszeretőek, rohannak segíteni mindenhová, ahol valami baj van. Még azokban az országokban is segítenek, ahol őket ki akarják irtani. Ez a keresztényi szeretet. Mindegy hogy, mit mondtam, a következő évre átadták annak a személynek az amerikai igazgató szerepét, aki a legjobban szervezte ellenem az akciót. Azt állította rólam, hogy én nemcsak durva hangon tanítottam, de meg is szégyenítettem őket a jugoszláv kollégák előtt. Ez nem volt igaz, de jól hangzik, ha valakit le akarnak váltatni. Az lehet, hogy az oktatásom alatt, mielőtt válaszoltam volna a naiv és teljesen értelmetlen kérdéseikre, grimaszoltam, de azután fújtam egyet és kedvesen magyaráztam.

A Smithsonian követelte tőlem, hogy adjak ki minden rajzot, amit ezek a professzorok készítettek, amikor megengedtem, hogy próbaásatást végezzenek. A nagyhangú, akiből utódom lett, az olyan borzalmas és érthetetlen rajzot (stratigráfiát) készített, hogy vissza kellett írnom, hogy az amerikai régészet hírnevét nem akarom ezekkel az elemista rajzokkal a jugoszláv kollegák előtt tönkretenni. Inkább úgy határoztam, hogy megsemmisítem azokat, mint kiadjam és lejárassam a Smithsonian Intitutot, hogy csak ilyen gyenge kaliberű professzort tudott a jugoszláv-amerikai közös ásatásra kiküldeni.

A következő évben befejezték a munkát, és a Smithsonian pénzén kiadtak egy könyvet az ásatásról, de meg sem említették a nevemet, hogy az első évben én voltam az igazgató.

D.M.: Hogyan folytatódott az élete ismét Amerikában?

L.A.: A Fordham egyetemi professzori állást nem fogadtam el, hanem helyette Detroitban a Michingan-i Wayne State Egyetem professzori állását

választottam, mert kapcsolata volt a Detroit Institute of Arts-al, ahol egyben „curator” is voltam. Így hasznosíthattam az Ecole de Louvre-ban szerzett muzeológiai tanulmányaimat. Ez a Museum Amerika egyik legnagyobb múzeumi közül az egyik. Azt persze senki sem tudta nekem megmondani, hogy miért hívták a *múzeumot* Institute-nak, amikor semmiféle kutató munkát nem végeztek ott.

Amerikában azt tapasztaltam, hogy olyan címeket használnak, amelyeket Európában csak a speciális intézmények szoktak. Például: *academia*. Így neveznek egyes iskolákat, melyeket Magyarországon egyszerűen elemi iskolának hívtak. Persze nekik is van Tudományos Akadémiájuk mint Magyarországon, azt is Academia-nak hívják. A katonai Akadémiát is így nevezik. Amikor valakinek azt mondom, hogy Magyarországon Katonai Akadémiát végeztem, nagy csodálkozva néznek rám, hogy miért fontos nekem arról beszélni, hogy katonai „elemi” iskolai diplomám van. Amikor pedig elmagyarázom, hogy mit értenek az európaiak azon a szón, hogy Akadémia, megsértődnek, azt mondják, hogy kérkedek.

A Wayne State Egyetem és a Detroit Institute of Arts között soha senki semmiféle közös programot nem szervezett az elmúlt száz évben. Azonnal javasoltam egy közös muzeológia Master Degree Program kidolgozását. Az egyik kollegám, aki a művészettörténeti részleg vezetője volt, azt mondta, hogy már tett kísérletet arra, hogy kapjon a Federalis Kormánytól pénzt egy ilyen program létrehozására. Az egyetem nem akarja ezt, mert csak a természettudományos dékánok kapnak pénzt a „Szputnyik felröptetése óta”.

Azt válaszoltam, hogy aki nem mer, az nem is kap. Kidolgoztam egy olyan Master Degree programot, amit még Magyarországon, a Bölcsészkaron és Franciaországban az Ecole du Louvre-on tanultam. Kiegészítettem persze mindazzal, amit már a saját tapasztalataim alapján is fontosnak tartottam.

Megállapítottam, hogy az amerikai Muzeológiai Master Degree nem tér ki a museum jogi és management részére. Így javasoltam ilyen tárgyakat is. Olyan kurzust is javasoltam, hogy régészet muzeológusok számára. A kérvényemben, amit a Federalis Kormányhoz adtam be, megmagyaráztam, hogy a Muzeológia a tudományos munka egyik ága, mert ott nem csak kiállítanak, hanem tudományosan jól képzett, kémia-fizikai ismeretekkel felvértezett kutatók dolgoznak például restaurátorként stb. Azt is megmagyaráztam, hogy mivel Amerikában a muzeológusoknak nem tanítanak semmiféle jogi ismereteket, ezért országszerte sok hibát követnek el, amiért nagy pénzbüntetést kell fizetniük. Amennyiben azokat az összeget, melyeket erre fizetnek, összeadják, akkor abból valahol egy új múzeumot lehetne építeni. Nemsokára elfogadó levelet kaptam a pályázatomra. Három évig évi 52000 dollár állami támogatást utaltak ki a program bevezetésére. Mondanom sem kell, hogy a kollegám mennyire megöröült rám emiatt.

Mivel engem Művészettörténet és Régészeti szakra vettek fel tanítani, így ásatást is szerveztem Olaszországban, majd Karthágóban (Tunisz)-ban. Kapcsolatot vettem fel az akkoriban szervezett Etruscan Foundation-al, melynek volt Siena mellett egy csodálatos középkori de modernizált kastélya. Az alapítvány örült, hogy végre a Wayne State Egyetemen van egy professzor, aki nemcsak művészettörténetet, de régészetet is tanít, valamint muzeológus is. Így felkértek, hogy legyenek a nyári szabadságom alatt az Alapítvány ásatási igazgatója. Örömmel elfogadtam, tizenegy évig minden nyáron mehettem Siena környékére ásni.

Művészettörténészként specializáltam magam a "Classicism through the Ages"-re (Klasszicizmus az ókortól a 19-ik század végéig), a görög-római, reneszánsz és a neoklasszicizmus korszakára. Ezen témakörből előadásokat tartottam művészettörténeti, régészeti és muzeológiai tudományos kongresszusokon. Ahol csak lehetett, a magyar anyagot is megemlítettem az előadásomban. Az egyetemi tankönyvek a művészettörténetben mind Ausztriával végződnek, majd átugranak rajtunk és az orosz, később a szovjet művészetet tárgyalják.

Ekkor adtam ki a *Quattrocento* című könyvemet (*The Quattrocento, a Study of the Principles of Art and a Chronological Biography of the Italian 1400's*). Természetesen a kollegám, aki alig szenvedte ki a disszertációját és soha semmit ki nem adott, rettenetesen leszólta a művemet. Nem törődtem ezzel, mert a Pennsylvaniami Egyetem igen híres renaissance szakembere, Frederick Hartt professzor, a nagy *Renaissance* könyvében, amit mint tankönyvet használtak az USA-ban, ajánlott irodalomként javasolta művemet. Kollegámat még jobban pukkasztani akartam, és megmutattam neki ezt az ajánlást abban a könyvben, amit tankönyvként használt ő is.

Közben beválasztottak tagnak a *Michigan Academy of Science, Arts and Letters*-be. Ezután a siker után megint hidegzuhany következett.

A vietnami háború alatt tízszer annyi diák volt a művészeti departmentben, mint valaha. Ha valakinek pénze volt és ki tudta fizetni a rettenetes nagyösszegű tandíjat, akkor beiratkozhatott az egyetemre. Seholy világon az egyetemeknek nincsen művészeti osztálya csak művészettörténeti. Amerikában közel négyezer egyetem és kollégium van összesen és mindegyiknek van úgynevezett művészeti osztálya.

Mondtam a department (fakultás) vezetőjének, hogy ne higgye, hogy azért van annyi diákunk a művészeti osztályon, mert nagyon jó híre van a szaknak, hanem csak azért, mert így menekülnek meg a behívástól a katonaköteles fiatalok. Akiknek persze volt annyi eszük, hogy nem olyan szakra mentek, ahol sokat kellene tanulniuk, hanem a művészeti osztályon sereglettek össze. A köldökükre nézhetnek és ettől megihletve valamit rá kenhetnek a

vászonra és kiállíthatják, mint a „lelkük mélyéről jött” alkotást. Nem nagyon örült ennek az én szarkasztikus nyilatkozatomnak.

Később azonban, saját tapasztalata alapján rájöhett, hogy igazam volt. Amikor a vietnami háborúnak vége lett igen sok művészeti oktatót kellett elbocsátaniuk, mert kétharmaddal csökkent a diákok száma. Legnagyobb részük minden amerikai kormány elleni tüntetésben részt vett, vagy ott Detroitban, vagy Washington DC-ben. A leszerelő katonákat szidalmazták és leköpdösték. A vietnami veteránok között is volt sok, aki a Viet-Kong-ot élte, ők saját külön veterán egyesületet hívtak életre. Egyik vezetőjük John Kerry volt, aki később kimosakodott és elvette a milliomos Heinz szenátor özvegyét. Később ő maga is szenátor lett, majd megkísérelte, hogy államelnök legyen, de megbukott a választáson. A vietnami háború alatt bár kitüntetett katona volt, de elégette nyilvánosan a kitüntetését és kijelentette, hogy az amerikai katonák tömeggyilkosok és erőszakos nemi közöszlők voltak. Ezt a választási harcban (2004-ben) a fejére is olvasták. Aki benne látta az üdvözítőt, az az ilyesmivel nem törődött. A szavazók nagy része még nem is élt a vietnami háború idején.

D.M.: Rendeztek kiállításokat a hallgatók munkáiból?

L.A.: Igen. Ezeken a kiállításokon borzalmas dolgokat prezentáltak a diákok. Akkoriban igen sokat foglalkoztak a szociális izgatók a környezetvédelem kérdésével. Fontosnak találtam, hogy ilyen irányú kutatásra a kormány is adjon pénzt, mert csak egészséges környezetben lehet egészséges és hosszú életet élni. Viszont a diákok igen nagy része nem egészen így fogta fel a környezetvédelem kérdését. Detroitban is megesett, hogy a részegek az utcán pisiltek vagy hányták ki a vacsorát. „Ihletett” ez az egyetemen egy „mester munkát” is, melyet Környezetvédelmi Művészetnek tituláltak. Műanyagból készítettek egy rakás hányatot, melyet ki is színezték. Igen valóságosnak ábrázolták, hogy aki kihányta a vacsoráját, mit fogyasztott. Tojásrántottát evett sonkával és zöldpaprikával, vörös bort ivott rá. Ezt a remekművet az ajtóba tették, hogy aki belépett a tárlatra, annak rémülten át kelljen ugornia.

A Művészettörténészek Irodája a művészek épületével szemben lévő kis házban volt. Így más alkalommal, amikor kinéztem az ablakon, láttam, hogy szorgosan készítenek egy újabb kiállítást. Ezt is a *környezettel* kapcsolatosan. Egymás hegyére-hátára dobáltak műanyag zsákokban lévő hulladékot. Egyik-másik zsák ki is szakadt, és a megrothadt hulladék ömlött ki belőle. Természetesen ez már nem volt immitáció, mint a hányadék, hanem az igazi összegyűlt bűzös anyag, mert akkoriban a „kukások” éppen sztrájkoltak. A szemét a házak előtt halmozódott. Innen szereztek a diákok „anyagot” erre a kiállításra. A címének is azt adták: *Sztrájkolnak a szemétgyűjtők*.

Mikor ezt észrevettem, azonnal telefonáltam a város Tisztiorvosi Hivatalába, és kértem, hogy vigyék el a Művészeti Osztály épülete elől a

rothadó szemetet, hacsak nem akarják, hogy a diákok tömegesen megbetegedjenek. A fertőtlenítők azonnal jöttek is. Vitték a „kiállítás” anyagát, és mosták fel, fertőtlenítették az utca azon részét, ahol ez a „remekmű”-bemutató volt. Senki nem tudta meg, hogy én vettem véget a „csodálatos” kiállításnak.

Mivel a művészeti diákok nagyrésze úgynevezett „kolhozban” élt, így egymás anatómiai részeit igen jól ismerték. „Kolhoznak” hívták az általuk közösen bérelt házat. Nem sokat kellett tanulniuk, így bőven volt idejük a szexszre. Meg is jelentek egy kiállításon az ezen életükből leszűrt „életkép”-ek. Igen sok szobrász készített *pénisz*-eket. Nagyobbat, mint a sajátjuk.

Amikor kifogásoltam, azzal védekeztek, hogy az ősemberek is ábrázoltak *fallikus szimbólumokat*. Persze nem így, hanem fotográfiai pontossággal készítették műveiket, és állították ki azokat. Volt olyan, aki villanykörtét tett a tetejére, és állólámpaként használta.

Olyan diák is akadt, főleg a leszerelt katonák közül, aki igen szép látképet, vagy más művészi alkotást készített. A Detroit Institute of Arts minden évben kiállítást rendezett a környék művészeinek.

Az egyik diák elmondta, hogy mindig valami értelmetlenségért ítélik oda az első díjat. Ezért hát, adtam neki egy jó ötletet. Ragasszon a földre párhuzamosan papírszalagokat, és adja a mesterművének az *Akadályverseny* címet. Természetesen megnyerte az első díjat.

Ekkortájt szervezték a „Black Panther”, (a Fekete Párduc) csoportot. Tagjai marxista-leninista alapon állottak. Nemcsak Fidel Castrót, hanem a Viet-Kong-ot is támogatták. Amikor híre ment, hogy igen nagyra becsülöm azokat az amerikai katonákat, akik a vietnami háborúban részt vettek, akkortól kezdve a volt néger katonák mind az én kurzusomat hallgatták. Naponta, reggel 8-tól este 10-ig az irodámban voltam. Így bármikor jöttek, fogadtam őket. Nem úgy, mint a többi kollegám, akik csak az ajtajukon kiírt hivatalos órákban, (heti mindössze két óra) voltak hajlandóak a diákokkal értekezni.

Ezek a volt katonák kiöntötték a szívüket előttem. Borzalmas dolgokat meséltek a háborúról. Sokuknak adtam atyai tanácsot arra vonatkozóan, hogy az idegeikbe beleágyazott borzalmakat hogyan győzzék le. Ahogyan én is legyőztem magamban azokat az érzéseket és éjjeli látomásokat, melyek háborús sebesülésem után törtek rám. Akaraterővel jobban el lehet ezt érni, mintha lelkünk sérüléseibe pszichiáterek, pszichológusok ütik orrukat.

Egy fekete diák jött az irodámba egy napon, aki kétségbeesetten mondta, hogy nem tudja, mit tegyen. A Black Panther megfenyegette, hogy ha nem megy velük tüntetni az amerikai kormány ellen, akkor megölik. Azt mondtam neki, hogy ha nem volt gyáva a háborúban, akkor most se legyen az.

Elmeséltem neki, hogy én is kaptam Kaliforniában figyelmeztetést, ha abba nem hagyom a kommunisták elleni kijelentéseimet, megölnek. Nem hagytam abba, és amint látja, még élek. Szegényt, valóban hátba szúrták később. Akkor már matematikus volt. Azon a szakon pedig tanulni kell. Nem is volt ott annyi hippy és politikai agitátor, mint máshol. De valakit elbuktatott, és mivel ezt sérelmesnek tartotta, nem gondolt arra, amikor kést emelt, hogy egy gyilkosságnak következményei is lehetnek.

Az 1970-es években ezen az egyetemen annyira elszaporodott az erőszakos nemi közösülés, hogy minden ötven méterre, az egyetem udvarán riasztó készülékeket helyeztek el. A diákok pedig, azt ordították: „*Make love not war!*” (Közösülj, de ne csinálj háborút!).

A vietnami háború egyik „békeharcosa” volt az a kollegám, aki nem nagyon örült, hogy én is ott tanítok. Amikor a Viet-Kong zászlaját rátették az egyetemi zászlórúdra és az amerikai zászlót a sárba taposták, annak nem tudtam örülni. Majd sokáig az egyetem sztrájkolt és részt vett különböző „háborúellenes parádékban”. Nem akartam velük sztrájkolni. Kértem a múzeumot, hogy adjanak egy irodát, hogy azt használhassam előadóteremként az óráim megtartására. Készségesen megadták erre az engedélyt. Így „odaköltöztem”. Nem akartam Viet-Kong zászló alatt tanítani, ezért igen jól éreztem magamat a múzeumban. Sztrájkolás helyett megtartottam az óráimat. A diákokkal közöltem, nem akarom elvenni a kedvüket az utcánordítózástól, de engem azért fizetnek, hogy tanítsak, és ne a Viet-Kong mellett sztrájkoljak, vagy demonstráljak. Tehát tanítani fogok. Mivel nem akartam megsérteni az állampolgári jogait, miszerint tüntethetnek az utcán az amerikai kormány ellen, ezért megígértem, hogy az óráimat magnetofonra is felveszem, és a könyvtárban a diapozitívokkal együtt elhelyezem. Ott meghallgathatják, levetíthetik, amikor már elfáradtak az ordítózásban.

A legnagyobb meglepetésemre senki nem hiányzott az órámról. Úgy látszik megértették, hogy nem a három-négyheti demonstráció készíti fel őket az életre, hanem az előadások meghallgatása és a vizsgaeredményeik.

Mondanom sem kell, hogy amikor a négyéves szerződéselem lejárt, azt nem hosszabbítottak meg. Nem fértem bele a Department szellemébe. Máshová mentem hát tanítani.

D.M.: Gondolom, nem került sok utánjárásba az újabb állás! Hiszen Amerika nemcsak a szabadosság, de a színvonal országa is. Szükségük lehetett Európából hozott műveltségére.

L.A.: Egy Archaológiai kongresszuson Cincinnatiában az előadásom után odajött egy kollega és megkérdezte, hogy szabad vagyok-e? Nem nagyon értettem, a kérdést. Először azt hittem, hogy homoszexulis, aki feleségül akar venni, mert az USA egyes államaiban megesk az ilyesmi. Még olyan papot is találnak, aki két férfit vagy két

nőt összead. Nem katolikus papot természetesen. Zárójelben megjegyzem, Amerikában annyi féle vallás van, mint ahány sajtóféleség Franciaországban.

Biztonságképpen megkérdeztem tehát, hogy mit ért a „szabadság” alatt. Elmagyarázta, hogy egy új egyetemet létesítettek Észak Kentuckyban, és olyan művészettörténészt keresnek, aki egyben régész is. Azt mondta, ha érdekel, azonnal menjek át a hidon! (Cincinnati városát (Ohio) államtól csak egy hid választja el Kentuckytól.) Ez a hid pedig nagyon hasonlít a budapesti Lánchídhhoz, ami azonnal megmozgatta a fantáziámat.

Érdekességként elmondom, hogy Ohióban már tizennyolc éves korhatártól szabad alkoholt fogyasztani. Így Kentuckyból a hídon átmennek a fiatalok, és jól leisszák magukat, mert ezen az oldalon ugyanez csak huszonegy éves kortól lehetséges.

A kollega elvitt, hogy bemutasson a dékánnak és az egyetem elnökének. A vendégházban kaptam szobát, és másnap mentünk a bemutatkozásra. Amikor megtudták, hogy magyar vagyok, az egyik professzorukat is meghívták, legyen jelen a beszélgetésen. Amikor belépett az irodába, azonnal felismertem. Az amerikai főkozul volt, aki 1957-ben kihallgatott Salzburgban. Igen megörültünk egymásnak. Mint fiatal diák jött ki Amerikába, majd az iskolai elvégzése és két egyetemi doktorátus megszerzése után az amerikai diplomáciai vizsgát is letette. Konzul lett, utolsó két állomása Vietnam és Dánia volt. Onnan ment nyugdíjba, és ez az egyetem kinevezte „Distinguished Service” Professzornak, diplomáciatörténetet tanított. Az ilyen profeszorok kiemelt fizetést kaptak. Így sokan irigykedtek rá.

Engem azonnal felvettek ugyanazzal a Full Professzori ranggal, amivel Michiganban tanítottam. Haza mentem hát, összecsomagolni nyolcezer könyvemet, és a bútoraimat. Irány Kentucky. Béreltem itt egy emeletes Town House-ot. Mivel az őszi szemeszter csak három hónap múlva kezdődött, így addig folytattam az Etruscan Foundation ásatásvezetését Olaszországban. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan megszerveztem az Institute for Mediterranean Archaeology-t. Kiadványát az *Acta Toscana*-t majd a *Bulletin of Mediterranean Archaeology*-t is szerkesztettem.

D.M.: Kérem meséljen itáliai ásatásairól is!

L.A.: Siena várostól nem messze, Rosia község keleti oldalán a magaslaton találtunk egy barlangot, ahová ágostonrendi barátok egy csoportja Karthágóból a vandálok elől menekülve telepedett le. Később kolostort is építettek a barlang elé, a Krisztus utáni 900-as év tájékán. Megállapítottuk, hogy a négyszögletes záródású szentélyt nem a ciszterciák hozták Olaszországba, ahogy azt a korábbi kutatások bizonygatták, hanem sokkal hamarabb érkezett oda a Karoling építészet nyomán.

Ugyanott találtunk későbbi korszakból való igen mély sírokat, amelyekbe hevenyészve a fekete himlő, a középkori tömegpusztító járvány idején elhúnytakat temették. Szerológiai vizsgálattal, Dr Lengyel Imre, a budapesti Semmelweiss Orvostudományi Egyetem professzora állapította meg a csontokból a rokoni kapcsolatokat. A járvány egész családokat elpusztított, és így egymásra dobva gyorsan temették el a halottakat a járvány terjedésének megfékezésére.

D.M.: És most térjünk vissza az új egyetemre!

L.A.: Egyetemünk a környék egyetemeivel konzorciumba lépett, így a régészeti és a művészettörténeti előadásaim mellett még múzeológiát is tanítottam. A diákokat a környező egyetemekkel cseréltük. Így spóroltak könyvtárosi állásokat, és más oktatói állásokat.

Azt a Departmentet, ahová helyeztek, Művészeti és Kommunikációs Fakultásnak hívták. Vezetője a színháztudományok doktora volt, akinek halvány fogalma sem volt a művészet-, valamint a zenetörténetről. Shakspeare-ből doktorált, és ezzel meg is állt nála a tudomány. A művészettörténetet hallgató diákjaimnak a katalógusban egy nem létező diplomát írt ki, emiatt, bár tisztelettel, de tiltakoztam. Amit azután személyes támadásnak vett, és a továbbiakban rettenetesen meggyűlölt. Szinte kibírhatatlan volt vele együtt dolgozni, így kérésemre az egyetem elnöke áttett a Történelmi fakultásra, ahol egy igen megértő professzor kollega volt az adminisztrátor.

Egy alkalommal arra kértek, hogy hármásban a volt elnökkel, akinek szakmája a színművészet, egy görög származású kollégámmal mint zenetörténésszel én mint művészettörténész hozzunk össze egy komparatiztika kurzust. Igen megörültem ennek, mert a Sorbonne-on mindig összekapcsolva tanultuk a társművészeteket. Természetesen a Sorbonne-on filozófiát, szociológiát és más tudományokat is tanítanak ezekkel paralel, hiszen együtt szükségesek egy korszak megértéséhez mindezek. A kurzust *Correlation of Arts*-nak nevezték el, mi pedig az ókortól napjainkig terjedően, naponta felváltva, tanítottunk erről.

Egyik nap a katedrálisok színes üvegablakairól adtam elő, az ábrázolások bibliai hátterét is magyaráztam. A színháztörténeti előadásban pedig, a misztériumjátékokról kellett beszélni, amelyeket a középkorban a templomokban, az oltár előtt játszottak. Természetesen a bibliai hátterükkel együtt. Amikor egy kicsit elkésve a kollégám megérkezett, azt kérdezte, hogy ma ki ad elő? Mondtam:

--Te vagy a soros.

Azután tovább érdeklődött, mit kell ma előadnia? Válaszoltam, hogy a középkori misztériumjátékokról. Láttam az arcán, hogy nem értette, miről

beszélek. Elrohant a WC-re, és azt kérte, tartsam szóval a diákokat. Akiknek azt mondtam, hogy a professzor úrnak valószínűleg hasmenése van, így várniuk kell egy kicsit rá. Amikor azután jó hosszú várakozás után belépett, a diákok megtapsolták. Igen örült ennek, mert nem tudta, hogy miért is tapsolnak.

Kettőt-hármat krákogott, majd elkezdett beszélni arról, hogy hogyan kell vigyáznia annak, aki egy színházjegy-kiadó ablaknál dolgozik. Ne hagyja nyitva a mögötte lévő ajtót, mert akkor huzat kerekedhet, ami kiviszi a jegyeket is, meg a pénzt is. Felállt erre egy néger hallgató, aki azt kérdezte, igen tisztességesen, bár a gúnyos mosolyát nem leplezte, hogy mi köze van a huszadik századi színház jegykiadó ablakának a gregorián énekekhez, illetve a középkori színes ablakok ikonográfiájához. Mindenkiből kitört a nevetés. A professzor szerencséjére éppen csengettek, így nem kellett válaszolnia. A diákok ilyenkor azonnal felugranak, azt sem várva meg, hogy az előadók a megkezdett mondatot befejezzék, hanem iszkolnak kifelé.

Ekkor a „Shakespeare”-re specializált kollega úgy nézett rám, mintha az édesanyját öltem volna meg. Annál is inkább, mert többször látott ezzel a nagyon okos, szellemes színes bőrű diákkal beszélgetni. Nagyon szeretett engem ez a fiú, mert szerinte a többi tanár megkülönbözteti őt fehér társaitól, bár ő nem hagyja magát. Valószínűleg a kollega azt hitte, hogy én bujtottam fel arra, hogy zavarba ejtse felkészületlen tanárát.

Hasonlóan kellemetlen esetem volt az University of California Berkeley-ben végzett kerámikus assistant professzorával is. Ő arról volt nevezetes, hogy ocsmányul beszélt mindenkivel. Egyszer egy negyven év körüli hölgy jött be az irodámba. Azt mondta, hallotta rólam, hogy „gentleman” vagyok, ezért fordul hozzám a panaszával. Mondtam, nekem ezekhez a szaktárgyakhoz semmi közöm sincsen, mert művészettörténetet és régészetet tanítok, és a múzeológia elemeit. Azért megkérdeztem mégis, hogy mit tett ez a gyakran részeg, és kábítószeres alak éppen most, ami ennyire felháborította. A hölgy elmondta, elkészítette élete első festett vázáját. Amikor ez kikerült a kemencéből, oktatója a falhoz vágta. Ezért elkezdett sírni, mivel úgy érezte, hogy megsértette a tanára. Teljes szívvel-lélekkel formázta azt a vázát, ki is festette szépen. Pontos betartotta a könyvben lévő leírásokat, valamint a tanári előírásokat is. De az oktató ahelyett, hogy megmagyarázta volna, hogy mi volt a hibája, mi nem tetszik neki, azt ordította, hogy:

-- *Fuck your pottery but do not cry!* (Közösüld meg a vázádat, de ne bőgj!)

Nem hittem volna, hogy ilyen egy egyetemen megtörténhet. Rohantam a „Chairman” -hez, aki az a „tudós kollegám” volt, aki nem tudta, mi az a középkori misztérium játék. Jól beolvastam neki, hogy engedheti meg, hogy ilyen előforduljon! Értekezletre hívta össze ezért, azonnal valamennyi

beosztottját, a zenészprofesszorokat is, és a mi művészettörténeti részlegünket is. Azt mondta, hallotta, hogy valaki furcsa módon fogalmazott kritikát egy művészhallgatóról alkotásáról. Ne tegye ezt többet, ha nem akar gyorsrepüléssel távozni innen. Az első eset volt ez, hogy valami humorosat is mondott. Láttam, hogy fél ezektől a fiatal instruktoroktól. Így inkább általánosítottan beszélt, nem nevezve meg a tetteit. Akinek azért, négy szemközt megsúgta, hogy én köptem be. Ezután ez a borzalmas alak is, együtt a főnökével utált engem.

Közben már 1968 óta tagja voltam az American Association of Museums-nak (AAM), és 1972-től az International Council of Museums-nak (ICOM). Ezen belül pedig az International Committee for Museums of History and Archaeology (ICMAH). Az ICOM-nak a központja Párizsban van, az UNESCO épületében. Így bejáratos voltam oda. Összebarátkoztam az UNESCO kulturális osztályának a vezető személyiségeivel. Amikor Karthagóban megindultak az UNESCO védnöksége alatt az ásatások, kértem egy részt belőle. A Smithsonian védnöksége alatt már amerikai csoport is alakult. Mikor megtudták, hogy kaphatnék feladatot az ásatásnál, levelet írtak ellenem az Unesco Kulturális Osztályának. Megmutatták nekem az irományt, hadd lássam milyen kedves kollegáim vannak. A levelet a szemétkosárba irattároztam, és magalapítottam a Karthage Project Unescot. A Tuniszi Kormány Régészeti Intézetének igazgatójától megkaptam az ásatási engedélyt, aki a Sorbonne-on ugyanakkor doktorált mint én, így nem volt nehéz ezt tőle megkapnom. Az egyetemen ugyanis kölcsönösen tiszteltük egymást. Az UNESCO kulturális osztályával pedig elintézttem, hogy a csoportomat altalajkutatásra használják, hogy elősegíthessük így a külföldi csoportok munkáját.

A római falat a vandálok teljesen elpusztították, és a középkorban a törmelékekből a környéken házakat építettek. A Bradford Egyetem (Yorkshire, England) Atomfizikai Osztályának volt egy régészeti részlege, ahol egy teljesen új fajta eszközt találtak fel a mélységben levő tárgyak, faldarabok stb. felderítésére. Az ügyvéd bátyám háza az atomfizikai intézet igazgatója házának szomszédja volt. Elmondta neki, hogy ásatást fogok vezetni Karthagóban. Szerettek volna abból ők is részesedni, de mivel az angol lehetőségeket már az oxfordi egyetem lefoglalta, így nekik semmi nem jutott. Örült hát, hogy segíthet nekem, mert így a műszerüket is kipróbálhatják ott.

Adott mellém egy asszisztenst aki a méréseket végezte. Minden nehézség nélkül megtaláltuk a római fal egy részét. A helyzetünk pontos megállapítására topográfiai térképet kellett kapnunk. Amit adtak nekünk, az öt fokkal el volt térítve a valóságtól. Gondolom, ezt biztonsági okokból tették, nehogy valaki, a térkép alapján bemérhesse, hogy hol található, és hogy rejtekhelyről aknavetővel belőjön Burgiba, az akkori tuniszi elnök palotájába. Akkortájt még nem voltak, mint ma, olyan satelitok, melyek segítségével

pontosan bemérheti bárki azt a pontot, ahol áll. A Ludovikán, a térképeszeti órákon tanultak alapján megrajzoltam a saját térképemet.

Egyik este Karthago romjai között teleholdnál sétáltam, és az emberiség történetén gondolkodtam. Hogyan vesztették el országok önállóságukat, hogyan kerültek idegen hatalmak rabságába, mint ahogy Karthagót is a Római Birodalom elpusztította.

D.M.: Jött a Cató-i híres „Ceterum censeo Chartaginem esse delendam”

L.A.: Igen. Ezután végig gondoltam szülőhazám történeti tragédiáit is. A hazámét, melyet mégsem tudtak úgy elpusztítani, mint a rómaiak a karthágóiakat. Ahogy ott elmélkedtem, nem messze egy női alakot láttam. Oda mentem hozzá, és megkérdeztem, hogy nem fél-e itt egyedül a sötét éjszakában? Azt mondta, hogy egy berber semmitől sem fél. Leültünk egy földhányásra, ott azután majdnem reggelig beszélgettünk. Ő a Magreb Királyságukról beszélt, amelyet elpusztítottak, én meg a Magyar Királyságról, amelyből Népi Demokrácia lett.

Néhány nap múlva olvastam a tuniszi francia nyelvű kormánylap első oldalán egy cikket. A címe az volt: *Jenki a Dunavölgyéből*. A cikkben éreztem, hogy a Karthago romjai feletti beszélgetésünk, legalább úgy megérintette az újságíró nő lelkét, mint ahogyan az enyémet. Egy berber nő és egy magyar férfi lelkileg fonódtak össze a filozófia, az emberszeretet és a múlt tanulságaiból való jövőformálás lelkes gondolataiban.

Ahogy a munkám megengedte, bementem a szerkesztőségbe és megköszöntem a szép cikket. Azt mondta, hogy másnap is lesz az írásának folytatása, de nem kell megköszönnöm, mert akkor neki is meg kell köszönnie, hogy beszélgettünk. Olyan érzéseket váltottam ki benne, amelyeket a férje halála óta nem érzett.

Egyik nap bemutatott a kisfiának is. Aranyos kis hétéves gyerek volt, akin meglátszott a Sorbonne-on végzett édesanyjának a hatása. Nemsokára meghívtak minket, külföldi kutatókat, mérnököket, orvosokat egy vacsorára. Vendég volt ott még egy állandóan vigyorgó kínai is. Az egyik meghívott amerikai kollegám kétségbeesve azt mondta nekem, hogy vendéglátóink hasist is fognak szívni és a pipa körbe jár majd. Mit tegyünk? Nem utasíthatjuk vissza, mert az udvariatlanság lenne, amivel a háziasszonyt megsértenénk. Mondtam neki, hogy ne törődjön semmivel, csak üljön az asztalnál a jobb oldalamra és tegye azt, amit én csinálok.

Valóban a hasis-pipa, ahogy gondoltuk, az óra mutató járásával ellenkező irányban körbe járt. Kihúztam a zsebemből egy kis üveg whiskeyt, majd azt mondtam, ne sértsük meg egymás vallását. Nektek muzulmánoknak tiltja a szeszes ital fogyasztását a tiétek. Az én vallásom meg a hasist nem

engedélyezi. Így kövessük vallásunkat. Ti szívjátok a hasist, én meg egészségetekre iszom a whiskeyt. A kisüveget félig kiürítve adtam oda a jobboldalon kuncogó kollegámnak. Baptista volt, így nem nagyon ihatott volna whiskeyt sem, de azért jól meghúzta az üveget. Mindenki jól érezte magát és szép emlékekkel ment haza. A háziasszony később azt mondta nekem, hogy mulatott magában eszmefuttatásomon, de akkor sem érezte volna magát megsértve, ha nem szívtam volna meg a pipát, mert ő sem tette volna azt az én helyemben.

Négy nyáron át tértem vissza az ásatásra. Mivel ott mindig úgy éreztem, hogy haza megyek. Nekem senkim nem volt Amerikában. Egyik találkozásunkkor az asszony azt mondta nekem, hogy kapott egy üzenetet, amiben az állt, hogy felejtse el az idegent, mert neki soha nem szabad férjhez mennie újra máshoz, csak férje testvéréhez. Mivel annak már felesége van, így egyedül kell élnie, ha nem akarja, hogy engem is és őt is szurokba főzzenek, így végezve ki. Többet nem mentem Karthagóba ezután, hiszen amúgy is befejeztem a munkát. Még évekig leveleztünk, de az is valami miatt megszakadt. Néha elővettem az újságcikkét, amit rólam írt, felidéztem annak az éjszakának fantasztikus érzéseit, amikor Karthagó romjain a holdvilág fényében beszélgettünk az emberiség múltjáról, jelenéről és jövőjéről. Időnként magányomban fel-felbukkant emlékeimben. Talán már meg is halt, vagy mint én is, a nyolcvanas éveit tapossa. Számomra azonban, mindig az az érett, gyönyörű nő maradt, akit megismertem, és akit a vallási különbségek, a szokások és a törvényeik miatt el kellett felejtennem.

D.M.: A gyönyörűen szívfacsaró, romantikus történet után térjünk vissza az egyetemi hétköznapokra.

L.A.: Visszatérve az egyetemre egyik nap az előadásom közben nagy szirénázást, autótülkölést hallottam. Nem gondoltam, hogy a Viet-Kong támadta meg Kentuckyt. Ekkor valaki felszakította a terem ajtaját, és beordított, hogy vége a vietnami háborúnak. Azonnal abba hagytam a tanítást. Közöltem a diákjaimmal, tudom, hogy állami egyetemen nem szabad imádkozni, de aki akar, magában felállva imádkozzon velem azokért a diáktársaikért, akik Vietnamban hősi halált haltak. Aki ezért a szándékért imádkozni szeretne, az maradjon a teremben, aki pedig nem akar ebben részt venni, az menjen haza, mert a mai órának vége van.

Ahogy befejeztem az imát és visszamentem az irodámba, kaptam egy telefont, hogy azonnal menjek a „Chairman”-hez, mert beszélni akar velem. Tudatta, hogy azonnal el tudna távolítani az egyetemről, mert megszegtem az amerikai alkotmányt, amiben az egyházat és államot szétválasztották. Azt válaszoltam, hogy miért van a dolláron az a szöveg, hogy „God We Trust” (Isten, akiben bízunk). Miért kell az államelnöknek a Bibliára tenni a kezét, amikor felesküszik az USA elnökévé? Miért volt megértő azzal, aki a legdurvább szavakkal illette azt a hölgyet, ezzel megsértve a professzori etikát,

ezzel szemben miért nem érti meg, hogy azoknak a halott diákoknak lelki üdvéért „magamban” és nem nyilvánosan imádkoztam, akiket maguk küldtek ki Vietnamba meghalni. Csendben maradt, majd azt válaszolta, hogy nem kell az ügyet ennyire emocionálisan kezelnem. Azt is mondtam, hogy, ha ezért veszítem el az állásomat, akkor inkább iskolaszolga leszek, mert azoknak van szervezetük, ami megvédi őket a hatalmukkal visszaélőkkel szemben. Ezzel, úgy nézett ki, lezáródott a dolog. De csak úgy nézett ki, mert...

D.M.: ...hátra volt még, csak ezután jött a „fekete leves”?

L.A.: Minden ment szépen rendjén. Közben sikeres munkát végeztem Karthagóban. A Művészeti Osztályon dolgozó egyik kolléga megkérdezte, hogy lehet az, hogy én mindig szerepelek az újságokban és a helyi televízióban. Láttam a szemén az irigységet, pedig én akkor a történelmi fakultáson tanítottam, csak értekezletekre jártunk együtt a Művészeti Osztályhoz.

Mosolyogva mondtam neki, csinálj valami nagyot, majd rólad is cikkeznek a lapok. De ha valami nagy disznóságot teszel, akkor is biztos, hogy ezen csámcsog egy hétig a sajtó.

A magam részéről kicsit isteni csodának is tartottam, hogy az amerikai újságok, amelyek főként csak a botrányokra figyelnek fel, az én karthagói ásatásomról is nagyon sokat írtak, és kérdezgettek tőlem. Megkérdezték, találtam-e só-réteget a romok felett. Azt nem – válaszoltam --, de megállapítottam, hogy a rómaiak bár lerombolták Karthagót, de a romokba beleépítették a saját házaikat. Úgy, ahogy a bizánciak is a vandál pusztítás után a romok fölé újra építkeztek. Készítettem egy fotót, amin a római, a bizantin és a modern világ gazdagjainak házai egymás fölötti rétegekben láthatók.

Volt egy másik irigy kollégám is (a sok közül), akinek az volt a baja, hogy a szemeszter utolsó óráján mindig megtapsoltak engem, és olyan örömmel kurjongattak, ahogy azt a borzalmas rockkoncerteken nagy ovációval, a muzikusokat ünnepeelve szokták tenni.

-- Mit ünnepelnek rajtad? – kérdezte.

-- Talán a szívemből jövő szeretetet viszonozzák, és érzik, milyen tisztelettel, megbecsüléssel fordulok feléjük, nemcsak a tudásomat, hanem az emberségemet is át kívánom nekik adni.

Szerencsémre az egyetem elnöke azt mondogatta, hogy ilyen rövid időn belül attól lett rangos mind Amerikában, mind külföldön a karunk, mert Lengyel Alfonz professzor köztünk dolgozik. Persze az irigységet ez még jobban fokozta. Pedig ezzel az emberek csak saját maguknak ártanak. Például a „keverék” Művészeti és Kommunikációs Fakultás vezetője azt mondta az egyik kollégámnak, hogy ha az értekezletekre belépek a terembe, ő mindig

hasmenést kap az idegességtől, mert nem tudja, hogy mit fogok megkérdezni, vagy kifogásolni. Nem mintha szokásom lett volna bármibe is belekötni, de két alkalommal mégis kérdeztem. Először azért, hogy egyetemünk hírnevét megvédjem, mert az a diploma javaslat, amit a művészettörténeti diákok számára kinyomtatott, nem létezett Amerikában, csak művészeti hallgatók részére.

Egy másik alkalommal új épületünk, az Art Center és Színház galériájában nagyszerű kiállítást rendeztünk volna környékbeli művészek bevonásával, ha ő bele nem üti a kiállított tárgyak sorsába az orrát. Egy klasszikus női aktot kidobattott már a kiállítás megnyitása után, mert szerinte az a pornográfia kritériumait merítette ki. Megmagyaráztam az ezt követő értekezleten, hogy ilyen elvek szerint a világ valamennyi híres múzeumából ki kéne dobni az összes görög és római aktot, mert hiszen azok is sérthetnék a látogató vallási érzékenységét. De még az amerikai puritánok sem jutottak odáig, hogy kidobják ezeket a múzeumokból. Ezért inkább elhatározták, hogy a nők és a férfiak más-más napon látogathassák a kiállítást, és a nők illendőségi okokból csak egyedül mehessenek a múzeum ezen részébe. Viszont ma már semmiféle ilyen megszorítás nincs és ezért jogilag sem lehetséges, hogy az aktot a kiállításról bárki is kidobassa. Óráimon pedig, ahol „Legal Aspect of Museum Operation” (jogi ismeretek muzeológusok számára) tantárgyat is tanítottam, elmondtam, hogy amit egy kiállítási zsűri elfogad, azt nem lehet már onnan eltávolítani, mert ezzel a művész polgárjogát sértik meg. Visszarakatták a képet, de ez érdekes hír volt az újságok számára, és ezért hosszan cikkeztek róla.

Egyik napon a professzori pihenőteremben ültem, olvasgattam, kortyoltam a Coca Colámat. Az ajtó előtt azonban hangos vitát hallva figyelmes lettem arra, hogy mi is az oka a történelmi fakultás vezetője és a magyar-amerikai diplomáciatörténetet tanító kollégám harsány vitájának. Az elnök azt ordította:

-- Ne tagadd, hogy zsidó vagy!

-- Dehogyan vagyok zsidó! Sőt, ha akarod, megmutatom neked a körülmételetlen hímveszőmet is! – azután azt magyarázta neki, hogy Magyarországon csak a zsidókat metélik körül vallási okból, és nem minden férfit, mint Amerikában egészségügyi szempontoknak megfelelően.

Ezzel úgy tűnt, hogy a vita lezárult. Az oka tulajdonképpen az volt, hogy milyen címen lehetne kidobni ezt a professzort, mert kiemelt fizetéséből három kezdő assistant professor lenne alkalmazható. Borzalmas gazdasági krízis volt ekkorában Amerikában, mindenütt leépítések, hiszen megfogyatkozott a diákság létszáma. A vietnami háború idején ugyanis nagyon sokan iratkoztak egyetemekre, hogy ezáltal a bevonulástól mentesüljenek. Ők azután azonnal abba is hagyták a tanulmányaikat, ahogy a behívás veszélye nem fenyegette

őket. A Harvardon, Yale-en és más híres amerikai egyetemen doktoráltak sem jutottak álláshoz. A Kentuckyban épített új egyetemre százával adták be a különféle pályázatokra kérvényüket. Megvolt az ok az egyetem elnöke számára, hogy hogyan bocsássa hát el ezt a magyar származású professzort. Mert bár viccesen, de egy olyan teremben, ahova női professzor is beléphetett volna, előhúzta a hímveszőjét. Az egyetem elnöke azt magyarázta, hogy ez az ember egy olyan magát mutogató, mint akik az utcán egy szál ballonban, minden nélkül sétálnak, és a hölgyek előtt zsebetett kezüket széttárva csapják szét a kabátot. Az egyetem elnöke engem akart koronatanúként az esetre, és kért, hogy tanúskodjak arról, hogy ez valóban megtörtént. Tegyek erre, mint az egyetem vezetőségi tagja, eskü alatt, bizonyító vallomást. Azt mondtam neki, hogy én Magyarországon hat évet töltöttem börtönben, és ebből három éven keresztül minden lehető kínzásformával próbáltak rávenni arra, hogy eskü alatt hazudjak. Például Mindszenty József hercegprímás ellen. Az életem függött nem egyszer attól, hogy a különböző koncepciós vádakát aláírom-e vagy sem, de én erre akkor, ott, életveszélyben is azt válaszoltam:

-- Inkább öljenek meg, de senki ellen nem hazudok!

Most pláne nem fogom ezt megtenni. Annál is inkább, mert ha Amerikában lehetőség van arra, hogy valaki hitbéli okból ne fogjon fegyvert, akkor legyen nekem is lehetőségem arra, hogy hitbéli okból ne kelljen hazudnom, és főként ne kelljen azt eskü alatt.

Csomagoltam, mentem Karthagóba ásni. Miután visszajöttem, mutattak egy újságcikket Karthagóban végzett ásatásaimról, mely a Művészeti Osztály vezetőjének a rólam mondott dicsérő szavait tartalmazta, aki azért vállalkozott erre, hogy ezáltal a saját értékeit emelhesse ki. Úgy beszélt rólam, hogy munkásságom apropóján az ő nem létező zsenialitását tudja a világ elé tárni. Az ezt követő napon kezdődött a fegyelmi ügy, melyre én is hivatalos voltam. Itt kellett volna eskü alatt azt vallanom, amit elutasítottam, és a tárgyaláson újra csak elutasítottam, elmondva, miért nem tettem eleget a megkönyékezésnek már kezdetben sem. Talán nem véletlen, hogy másnap az egyetem helyettes elnökétől levelet kaptam, melyben közölte, hogy nem hosszabbítják meg a szerződésemet. Mivel azonban kiderült, hogy élő szerződésemet csak egy év múlva jár le, így egy újabb levélben azt közölték, hogy csak a következő tanév végeztével nem hosszabbítanak szerződést számomra.

Bepereltem az egyetemet. Micsoda véletlen, a bíró, aki az ügyet tárgyalta, éppen arra várt, hogy a Jogi Karon meghívott előadóként oktathasson. Milyen határozatot hozhatott hát? Azt mondta, igaz, hogy előadott bizonyítékaim igazolják, megsértették polgárjogaimat, és ez büntetendő. De feletteseim már előbb elhatározták, hogy eltávolítanak az egyetemről, hiszen egyik kollégámat csavargónak neveztem, így nem a polgárjog megsértése számít. Ez hát az igazságszolgáltatás Amerikában. Egy barátom szerint olyan a bíróságtól igazságot várni, mint őszinte szeretetet a

kuplerájban. Továbbálltam hát, az általam megalapított „Institute for Mediterranean Studies”-t jogilag kivontam az egyetemről és Cincinnati székhellyel az egyetemek közötti konzorciumként mint annak dékánja vezettem. Kaptam egy tanítványom ügyvéd férjétől Cincinnati város üzleti negyedében egy ingyenes irodát, ahol tovább folytathattam tudományos munkámat, és az ásatásokat Olaszországban. A karthagói ásatásokat már befejeztük, és csak a Siena melletiek maradtak, az Etruscan Foundationnal kooperálva. Mivel 1972 őszén, amikor Detroitot el kellett hagynom, lemondtam az ásatás vezetéséről, így csak együttműködő voltam és nem vezető ennél az alapítványnál. Módosítanom kellett azon a nézetemen, hogy az amerikai ügyvédeknek csak ravaszságuk vagy maximum eszük van, de szívük a legkevésbé sem, mert hát találtam egy olyan ügyvédet, aki ingyen rendelkezésemre bocsátotta az irodát. Miért is tette? Valószínű értékelt bennem azt, ahogyan felesége a kiváló és szorgalmas tanítványom ismert engem. Méltányolta azt is, hogy 1972-ben, amikor a Northern Kentucky Egyetemre kerültem, mely csak a Cincinnatiből Kentuckyba vezető Ohio folyó hídja másik oldalán van, azonnal a Cincinnati vasútállomás (Cincinnati Rail Terminal) épülete és freskóinak védelmére keltem. Ezt az épületet Art Nouveau stílusban építették, a freskók Cincinnati ipar- és kereskedelemtörténetét ábrázolták. Amikor Kentuckyba érkeztem, olvastam az újságokban, hogy a lakosság tiltakozása ellenére a városi tanács elhatározta ennek a vasútállomásnak a lebontását, melynek helyére üzletház építését tervezték. A lebontással a falfestmények néhány nap múlva elpusztultak volna. Felhívtam telefonon a Cincinnati Egyetem Művészeti Osztályának vezetőjét, megmagyaráztam, hogy a falfestmények megmenthetőek. Elmondtam, hogy Jugoszláviában például, amikor egy kis kápolnát le kellett bontani és a hegytetőre átvinni, először levettük faláról a freskókat, és ezeket a templomocska átépítése után újra fel tudtuk a falra helyezni. Szívesen idehoznám azokat a szakembereket, akikkel együtt ott megmentettük a falfestményeket, hogy itt is megmaradhasson az érték. Azt mondta, ez nem oldható meg, mert a lebontás másnap megkezdődik. Kértem, hogy most azonnal vigyen el a polgármesteréhez, ami meg is történt. Elmondtam, hogy Sorbonne-i tanulmányaim során láttam először diaképeket a cincinnati vasútállomásról, mint az art nouveau stílus remekéről. Nem lenne jó szétverni az emberiség örökségének tekinthető csodálatos épületet, ilyen pusztítást véghezvinni, mert bizony akkor a világ emlékezete másképpen fog gondolkodni erről a városról. Szíven ütötte a polgármestert, azt mondta, írjam meg javaslatomat, mert valóban igazam van abban, hogy meg kell védenünk a képeket. Elkészítettem javaslatomat, mely szerint a falakat szelíden kivájva, a fal hátát vékony fadeszkával biztosítva, a falfestményre pedig lemosható ragasztóval egy réteg gézt felhelyezve, majd ezt erős vászonnal felerősítve, illetve elé még egy vékony deszkalapot erősítve az így bekeretezett freskó szállítható lesz, és ha a falrészletet átemeljük, akkor ez már az újonnan épülő repülőtér díszítésére is megfelelő lesz. Mivel még nem volt kész a tetőszerkezet, könnyen lehetett szállítani és a meglévő falhoz erősíteni a megmentett freskót, amit a Kentucky oldalon ma is mindenki megcsodálhat.

Siena melletti ásatásaimat is folytattam. Bár nem szenvedélyem, de élvezettel néztem minden augusztusban a „Palio” lóversenyt a Piccolomini Palota erkélyéről. Ugyanis az Etruszk Alapítvány elnöke rokonságban volt a Piccolominiakkal, akik több pápát is adtak a katolikus egyháznak. A lovakat a városban felállított szentélyben a verseny előtt megáldják. Ha azonban nem az nyer, akire tippeltek, akkor a zsokét lerángatják a lóról, és jól agyba-főbe verik, amit a nézőközönség hahotája és üvöltözése kísér. Mert szamaritánusok, a vesztes véres fejét utóbb bekötözik, persze egy kicsit le is köpdösik, de ezután mindenki elindul vagy haza, vagy a kocsmába felejtetni, ha még marad miből innia, a pénzvesztesége után. A nyerteseket üdvrivalgás közepette viszik végig a városon, az ablakokból dúskeblű lányok hintenek virágokat a fejükre.

Egyik napon egy barátomtól El Pasoból kaptam felkérést arra, hogy amíg őt betegsége miatt kezelik, helyettesítsem. Mivel kapóra jött kérése, elmentem az UTEP-re tanítani (University Texas El Paso). Igen jól éreztem itt magam, ahol a diákok 90 %-a mexikói volt. Néhány spanyol is akadt közöttük, de én ezeket is mexikóinak tartottam, mert családjaik az eredeti spanyol telepésekkel érkeztek, és őket a gringók, az amerikaiak foglalták el, igazták le.

Megszerettem a sivatagban épült várost, és engem is a hallgatóim, akik különösen annak örültek, hogy kisebb dolgozataikat spanyolul is írhatják számomra, mert ugyan nem beszélem a nyelvet, de olvasni tudok és így osztályozni is tudom anyanyelvükön beadott írásaikat. A gringó professzorok, ahogy ezt ők mondták, nem vállalják ezt, de köszönik, hogy én, a „Duna tájáról jött gringó” megteszem nekik. Megörültem annak, hogy így neveztek, el is mondtam nekik, hogy ehhez hasonló volt Tuniszban kapott elnevezésem is: „yenki a Dunavölgyéből”.

Esténként átmentem az USA-t Mexikóval összekötő hídon, hogy egy jó mexikói kávét ihassak, mert az amerikaiakat csak ismeretlen eredetű fekete löttynek neveztem, melynek igaz, hogy enyhén, de némi kávéíze is van. Esténként tehát a jó olaszországira emlékeztető, aromás kávét élveztem. A határon az útlevelet kellett csak felmutatni, mehettem tovább. De feltűntek látogatásaim, és egyszer csak az amerikai oldalon kihallgatásra vittek az őrszobára. Darabokra szedték a kocsimat, melyben valószínű kábítószer kerestek. Mivel semmit sem találtak, megkérdezték, miért megyek minden este kb. 20 percre Juarez városába. Először azt gondolták, hogy kuplerájba, mint az olyan amerikaiak nagy része, kiknek felesége esténként fejfájásra panaszkodik, de hát úgy gondolják, erre 20 perc nem elegendő. Megmagyaráztam nekik, hogy csak kávézni. Erre csodálkozva kérdezték: Amerikában is van kávé, miért kell ezért határátlépve naponként autózni? Nevetve magyaráztam meg nekik, hogy jó amerikainak tartom magam, soha nem égettem amerikai zászlót, sőt igyekeztem megvédeni azt a született amerikaiak ilyen cselekedeteitől, de azt ne várják tőlem, hogy kávénak nevezzem ezt a löttyöt. A szegény mexikóiak jó gazdasági életet ugyan nem tudnak a polgáraiknak biztosítani, de legalább jó

kávét főznek. Lezárult ezzel az ügy, olyannyira, hogy esténként a vámosok jó kávéivást kívánva integettek utánam.

A Művészeti Osztály tanárai, akik a keleti partról jöttek, New York és Boston környékéről, nem értették, hogy a sivatagban élő mexikóiak nem rajonganak az absztrakt, expresszionista művészetért. Ők a diákok kiállításra kerülő festményeiből, melyeket eladásra is felajánlottak, a figuratív alkotásokat mind kihajigálták. Nagyon elkeseredtek ezen a hallgatók, és azzal kerestek fel, hogy segítsék az ő munkáikat is a nézők és esetleges vásárlók elé kiállítani. Azt mondtam, béreljünk egy termet, melyben az el nem fogadottak kiállítását, a reject exhibition-t rendezzük. Az általunk kiállított összes festmény elkelt, míg a másik kiállítás alkotásaiból egyetlen egy sem fogyott. Persze ezzel is magamra haragítottam kollégáimat, akik akkor, amikor barátom súlyos betegsége miatt korai nyugdíjazását kérte és állása megüresedett, azt a számomra elérhetetlenné tették. A Művészeti Osztály chair person-ja, a lady professor azt mondta, hogy Lengyel Alfonz professzor nagyon öreg és nem való a mi fiatal művésztanáraink közé. Bepereltem őket a federális bíróságon, mert a jog szerint senkit sem lehet diszkriminálni vagy megkülönböztetni a kora miatt. El is indult a per, de egy napon azt az értesítést kaptam, hogy mivel az állam által finanszírozott per sokba kerül, ezért az én ügyemet, bár engedélyezték, de olyan csoportba tették, melyben a perköltséget nekem kell megfizetni. Elképzelhető, ami az államnak sok, az nekem sem kevés. Így odébbálltam és egy másik egyetemre pályáztam. De facto tehát diszkriminált az ügyészség, ami de jure nem számított annak, mert hiszen megengedték a per folytatását (tudván, úgyszincs miből). Amíg újra állást nem kaptam, a Rosemont College-ban (Philadelphia mellett lévő kisvárosban) vezettem az intézetet, de gazdasági nehézségek miatt ez a konzorcium is feloszlott. Kiadtam még az utolsó bulletint, Siena mellett egy másik Augustus-kori barlangot is kiástam, amikor jött a hír, hogy Rosemontban egy katolikus női kollégium, amely Master Degree képzést folytat, hajlandó velem szerződést kötni és így alkalmaz. Átköltöztem hát Bryn Mawr Pennsylvániába, ahol a kollégium közelében találtam egy parkban kis lakást. Szép reményeim hamar szertefoszlottak, mert itt a katolikus egyetemek nem olyanok, mint otthon voltak a kommunizmus előtt. Azokon a dolgokon, amik ott velem megtörténtek, mert én már Amerikában semmin sem csodálkozom, nem csodálkozom.

D.M.: Kérem meséljen, hogyan alakult kapcsolata Kínával? Hogyan kezdődtek ottani kutatásai?

L.A.: Az angolok már 1949-ben elismerték a „vörös” Kínát. Az angol kormánynak ezt azonnal meg kellett tennie, mert ahogy a kínai kommunisták Tibetbe is behatoltak, féltő volt, hogy Hong Kong-ot is elfoglalják. Deng Xiaoping javaslatára [magyar helyesírás szerint: Teng] Hong Kong beolvasztása az anyaországba jóval később, angol–kínai diplomáciai megegyezésre, Deng [Teng] zseniális „*Egy Ország Két Szisztéma*” doktrínája

alapján meg is történt. A kínai kommunisták beleegyeztek, hogy Hong Kong 50 évig „kapitalista” maradjon. A „Market Socializmus” lényegében csak abban különbözik a Hong-Kong „kapitalista” szisztémájától, hogy amíg az anyaországban egypártrendszer van, Hong-Kongban a vezetés többpártrendszeren alapszik.

Az amerikaiak csak 1972-ben vették fel a diplomáciai kapcsolatot Kínával addig kizárólag Tajvant (Republic of China) támogatták. Kissinger kerülő úton hamis útlevelemmel ment Kínába, nagy titoktartással, egy kínai–amerikai csúcstalálkozót előkészíteni. Majd Nixon és felesége találkozott Mao-val és annak a volt színésznő feleségével, aki tönkretette a kínai színházat és a művészet minden ágát. Az amerikai Első Asszony (First Lady), Nixon felesége akkor Amerikában nagyon divatos Miki Egér (Mickey Mouse) órát adományozott a kínai „első asszonynak”, Jiang Qing-nek, amin a kínaiak még a mai napig is nevetnek.

A Shanghai Communiqué-n kívül ezután sokáig semmi más nem történt, csak az amerikaiak hozzájárultak ahhoz, hogy ezentúl ne Tajvan, hanem „Vörös Kína” képviselje Kínát vétőjoggal az Egyesült Nemzetekben.

Amikor mi, amerikai professzorok Mao halála után Deng Xiaoping kérésére Kínába mentünk segíteni visszaépíteni az iskolákat, egyetemeket, és kulturális intézményeket, a kínai kollégáim megkérdezték, hogyan lehet az, hogy az amerikai újságok soha nem támadták Mao *Kulturális Forradalmát*. Nixon is akkor jött barátkozni a gyilkosokkal, amikor milliókat tettek tönkre vagy irtottak ki. Most meg, amikor Kína a „Kapitalista Útra” tért, az amerikai újságok állandóan támadják Kínát. Többször megesett, hogy a New York Times átvette a kínai újságoktól az anyagot. Lényegében ugyanazt írta, csak gúnyos aláfestéssel. A válasz talán az lenne, hogy Mao alatt Kínát a kommunista szisztéma a középkorba taszította vissza. Most viszont Kína talpra állva olyan fejlődést ért el, hogy az amerikai gazdasági szakértők előre látják, hogy a világpiacon nemsokára riválisa lesz Amerikának.

Az Anhuai Egyetem alelnöke, ahova 1980-ban érkeztem, megkérdezte a véleményemet arról, hogy hogyan képelem el Tajvan egyesítését az anyaországgal. Azt válaszoltam, hogy ha Kína olyan magasra tudja vinni gazdasági életét és politikai szabadságát, mint Tajvan, akkor senki sem fog törődni többé azzal, hogy ki „egyesíti” a másikat.

1980-ban az első kínai utam után a New York államban levő Jamaica város St. John (Szent János) Egyetemén tartottam beszámolót az amerikai Kína-specialistáknak. Óriási támadás ért akkor, amikor azt mondtam, hogy *aki a 21-ik században partnere lesz Kínának, az fogja abban a században Kínával a világot vezetni*. Azok a specialisták, akik akkor a legjobban és legdurvábban ágáltak a kijelentésem ellen, ma a nevemet meg sem említve, ugyanazt harsogják.

D.M.: Kína, és Európa...1582-ben érkeztek Macaóba, és onnan 1583 szeptemberében egy Kanton tartománybeli kisvárosba Matteo Ricci és P. Michele Ruggeri S.J.. missziónáriusok..

Ricci írja: "Az európaiak által ismert pogány nemzetek között tudomásom szerint egy sincs, amely a vallással szemben olyan kevés tévedésbe esett, mint a kora ókori Kína."

„Matteo Ricci tudta, hogy ebben az Európától annyira idegen kultúrában hogyan lehet a kor által megkövetelt módon „közvetíteni” Eljárásának szellemét és módszerét a II. Vatikáni Zsinat megerősítette, amikor kijelentette, hogy „ismerni kell mások nemzeti és vallási hagyományait, örömmel és tisztelettel kell felfedni a kinyilatkoztatásnak abban elvetett vetését”—ahogyan II. János Pál mondja,— megerősítve azzal, hogy Matteo Ricci,„olyan hidat tudott verni az egyház és a kínai kultúra között, amely a múltbeli és manapság is felébredő félreértések és nehézségek ellenére változatlanul stabil és biztonságos.”.

Az inkultúrációs tevékenysége során nemcsak vallási, de etikai, természettudományos és irodalmi műveket is alkotott kínai nyelven.

Munkásságának emlékezete átível a századokon. Li Ma-tou, ahogy a kínaiak nevezték sírja történelmi emlékhely. Vágyaim között szerepel elzarándokolni oda.

Elnézést, az iránta való tiszteletemből eredő közbeszúrásért. Persze ma a kérdés már nemcsak Kína és Európa kapcsolata. Folytassuk inkább ott, hogy milyen gyakorlati tevékenységet kezdte megérkezve Kínába?

L.A.: Az ICOM-UNESCO részére átvizsgáltam múzeumi politikáját. Az alkotmánynak volt olyan pontja, amely megkövetelte, hogy mielőtt egy épületet vagy bármi mást építenek, először régészeknek kell megvizsgálni a területet egy próbaásatással. Ezt az építetőnek kell megfizetnie. Megállapítottam, hogy a nagy kulturális forradalom idején a múzeumokat teljesen tönkretették, így ezeket újjá kell építeni és muzeológusokat képezni. Deng Xiaoping „Four Modernization” eszméjének értelmében új utakat, vasutakat, középületeket, gyárakat és iskolákat kellett építeni és ezzel nagy mennyiségű lelet kerülhet Kína több ezer éves történetéből a felszínre. Javasoltam dr. Xie Xide-nek, a sanghaji Fudan Egyetem akkori elnöknőjének, hogy segítsen egy múzeológiai intézetet felállítani az egyetemen. Érveimet az ICOM által kiadott *Múzeum* című magazinban is megjelentettem. Dr. Xie egyetértett ezekkel és a központi kormánytól támogatást kért erre. Jó barátságba került Barbara Bush-sal, később Clinton elnök feleségével, Hillary-vel is, akiket Amerikában rendszeresen meglátogatott a Fehér Házban. Egyidős voltam dr. Xie-vel, munkánkon keresztül igaz barátságot kötöttünk. Sajnos néhány évvel ezelőtt meghalt. Tagja volt a New York-i Tudományos Akadémiának, így a nekrológot

én írtam róla. Javaslataim alapján alakult meg a Múzeológiai Intézet Kínában, amely Master Degree fokozatot adott és útjára indítottuk a kínai múzeológusok új generációját.

A kínaiak nagyon szerették az akkor kiküldött amerikai ügyvivőt, a későbbi elnököt, George Bush-t és feleségét, Barbarát. Amikor a sanghaji Fudan Egyetemen az egyetemi múzeumot segítettem megépíteni, valamint a Múzeológiai Intézet felállítására terveket készítettem, egy jól ismert sanghaji festő a hagyományos ecset és tinta technikával megfestette nekem a házaspár portréját, amint Barbara és George a Tiltott Város előtt kerékpáron mennek a piacra, napi zöldségszükségletüket megvásárolni.

Kína továbbra is ötéves tervek szerint dolgozott, de ezekbe már a külföldről jövő tőkét és a gyáripár modernizálását is beleszámították. Érdekes, hogy a külföldi tőke és iparcikk a valamikori legnagyobb ellenségtől, a japánoktól érkezett először. A japán kormány mélyen meghajolva a kínai nép előtt, megkövette őket a háborúban elszenvedett atrocitásai miatt. Állítottak egy hatalmas emlékművet is a civilek emlékére, akiket a háború alatt kiirtottak. Sőt pénzbeli kárpótlást is felajánlottak azoknak a hölgyeknek, akiket ifjúkorukban a háború idején a japán katonák megerőszakoltak. A nők többsége kezdetben annyira szégyellte azt, ami velük történt, hogy még az édesanyjuknak sem beszéltek erről. Hosszú évtizedek hallgatása után most eljött az az idő, hogy az életben maradottak a kompenzálást ígérők ajtaján minden szégyenkezés nélkül bevonulva követelték pénzbeli kéréseik teljesítését.

Mint tudjuk, a világ karikaturistáinak az a feladata, hogy görbe tükörben szemléltessék az életet. Elvezetett gyűjtöttem össze ezeket, és különféle nemzetközi és amerikai konferenciákon előadtam a Mao alatt elnémított karikaturisták kiváló műveit, amelyeket Deng Xiaoping jóvoltából újra alkothattak. A karikaturisták nagy része a kitelepítések alatt ugyan elpusztult, de akik mindezt túléltek, most bizonyos szabadsággal élcelődhetnek az átélt dolgokon és a jelenlegi kínai helyzeten. A kínai nők változó világát például az egyik karikaturista így mutatta be: az első kínai forradalom után, 1912-ben sok nő apácának készült. A kommunista forradalom, 1949 és az azt követő kulturális forradalom alatt a nők álma egy párttitkár férj volt, vagy az, hogy ők maguk lehessenek a helyi kommunista párt titkárai. Amikor pedig Deng meghirdette a kapitalista utat, és kijelentette, hogy nem szegények gazdagnak lenni, már bankárhoz akartak feleségül menni, vagy saját hatalmas bankszámlát kívántak.

A Ming korszakban íródott és nagyon népszerű opera témáját is szociális paródiájuk kifejezésére használták a satíristák. Az eredeti téma szerint egy szegény fiatal tudós a gazdag földesúr lányába szeretett bele. Ahogy illik, a szolgálólány közvetítette leveleiket és sok viszontagság után végre egybekelhetek. A történet a market szocializmus szellemében úgy alakult,

hogya a szerelmeslevél helyett a cselédlány úrnője kérdőívét adja át a lovagnak, melyben nem a soha meg nem szűnő, halálos szerelméről biztosítja őt, hanem bankszámlája nagyságáról érdeklődik.

Xie Xide azt mondta, hogy osztálytársa, aki a Xi'an Jiaotong Egyetem elnöke lett, mivel hallott rólam, arra kérte őt, beszéljen rá, hogy menjek Xi'an-ba, ahol egy új épület megalapozásakor egy Han korabeli sírra bukkantak, melynek falán az eddig ismert legrégebbi égi térkép található. Elmentem, de sajnos sehonnan nem tudtunk pénzt szerezni arra, hogy megmenthessük ezt. Lerajzoltuk és lefényképeztük, hogy legalább restaurálható legyen. A British Museum igazgatója el is küldte volna freskórestaurátorát, ha valaki csupán az útiköltségét és a szállodaszámláját finanszírozta volna. Kapcsolatban voltam ebben az ügyben a Guggenheim Velencében lévő restauráló központtal, és a Paul Getty restaurációs központtal (Malibu, Kalifornia), de semmi sem sikerült. Mivel a falfestmény közvetlenül téglára festett volt, a párás levegő miatt felszínre kerülése után igen hamar lepergett, de még a mai napig sem adtam fel, hogy legalább restaurálható legyen, mint ahogy Leonardo *Utolsó vacsoráját* is, amin igen kevés az a festék ma, amit valóban Leonardo tett fel, restaurálták. Mint kulturával foglalkozó egyén, én a borzalmas „kínai kulturális forradalom” utáni helyzetben célul tűztem ki, hogy segítsem a múzeumok újjáépítését, valamint az ásatások modernizálását. Hittel tudtam azt, hogy amit kiásunk, vagy a múzeumokban kiállítunk Kínában, az a kínai nép vagyona, de egyben az egyetemes emberiség tulajdona is. Az emberiség kultúrtörténetének az egyik ékessége az, amit kötelességünk az utókor számára megmenteni. A piacgazdaság, a piacsocializmus igen jól működik Kínában, ezért szívesen dolgoztam velük a múzeológusok és a régészek képzésében, és hogy még több leletmentő ásatást végezhesse nek, megalapítottam a Xi'an Jiaotong Egyetemen a *Sino-American Field School of Archaeology*-t, aminek amerikai igazgatója lettem. Előtte már megalapítottam a *Fudan Museum Foundation*-t, amit regisztráltam Pennsylvania államban. Az eredeti cél az volt, hogy az USA kormánya által fizetett Amerikai Intézet (American Institute) mellé épített Fudan Egyetemi Múzeumot egy folyosóval kössük össze az Amerikai Intézettel, és ezt az amerikai szárnyát a múzeumnak használjuk fel az amerikai művészet, kultúra valamint technikai és gazdasági fejlődés megismertetésére. Ezt az amerikai külügyi tárcához tartozó United States Information Service (USIS) nem támogatta, mivel nem az ő agyukban született az ötlet, hanem egy emigráns magyar professzortól származik. Azt is elértem, hogy a Smithsonian Institution amerikai múzeumának vezetője megígérte, hogy a raktáron lévő, de soha ki nem állított anyagból hosszú lejáratra kihelyez képeket kölcsönbe. Viszont a szállításukhoz szükséges pénzt nem tudtam megszerezni. Pedig megkérnyéztem Armand Hammert is, aki nemcsak Sztálin, hanem Mao Zedong barátjának is mondta magát, de ő sem adott pénzt, mert kínai szénbánya befektetéseiből veszteségei voltak. Az Amerikai Intézetben most csak amerikai politikát, valamint gazdasági ismereteket szerezhetnek a Fudan Egyetem hallgatói, az amerikai művészettel és kultúrával ott nem ismerkedhetnek. Amikor megkérdeztem a diákokat, hogy mit tudnak

Amerikáról, nem véletlen, hogy vagy semmit, vagy hogy „ismerjük a diszkózenét, és Michael Jacksont” volt a válasz.

1997 nyarán, mint a Sino-American Field School of Archaeology amerikai igazgatóját megkértek, hogy segítsék kiásni a Shaanxi tartományban lévő Tongchuan város mellett egy papírgyár alapjait, ahol egy négy- vagy ötezer éves Yangshao kultúrához tartozó falut találtak. Nem engedték, hogy a teljes történelem előtti falut kiássuk, mert azon terület fölé nem építettek semmit. Csak annak a résznek a kiásását fedezték, mely fölé a gyárat építették. Így a történelem előtti falunak igen nagy része örökre a föld alatt maradt.

Most is minden évben nyaranta vissza szoktam menni Xi'an-ba, ahol két, Amerikában is elfogadott kurzust tartok: *Terepásás elemei* és *Kínai kultúrtörténet* címmel.

A diákok már jelentkezésükkor megkapják a kötelező olvasmányok jegyzékét, melyekből majd írásban kell beszámolniuk. Cikkeim másolatát és két könyvemet ingyen adom nekik. Egy általános kínai művészettörténeti könyvet kell megvenniük. Ezekből felkészülve érkeznek július elején Sanghajba, az első vizsgára, ahonnan egy általános oktatás után együtt megyünk Xi'an-ba. Nemcsak amerikai diákokat, de más nemzetiségű külföldieket is fogadok. Kínai asszisztenssel „hajkurásszuk” az érkezőket, akiket egy hotelben szállásolunk el.

Segítettünk kiásni az első kínai császár kincseskamráját is. Ő építette a Nagy Falat, a hunok, Xiongnu (Siongnu) ellen, akiknek unokatestvérei a magyarok, a Xunyalik (Sunyalik). A kínai kollégák nevetve mondják nekem, hogy a kincsestárat ellenetek építette a császár és te most, mint magyar-amerikai, idejöttél, hogy a féltve őrzött kamrát kiáshasd.

Wu Zetian (Tang korszak) császárnő unokájának, Li Xian-nak a tumulusát is segítettünk kiásni, melynek bejárati folyosója mindkét oldalán freskószerű falfestményt találtunk. Az ICOM-UNESCO tagjaként ezen szervezetek segítségét kértem a falfestmények professzionális elmozdítására, és ezeknek az intézet laboratóriumába való szállítására. Mivel az intézet laboratóriumának egy része német adomány, én arra kértem Clinton Fehér Házát, hogy az amerikaiak ajándékozzanak egy Fold Resistivity laboratóriumot. Ezt azonban, mivel a Fehér Ház elutasította, Clintonnak „üres kézzel” kellett mennie Xi'an-ba. Sajnos a kínai régészek, akik anyagi segítséget vártak, csak egy Clintonnal közös fotót tarthattak meg maguknak emlékül, és ezt őrizgetik talizmánként.

Egy kollégám egy Han sírban, nem messze attól, ahol mi is dolgoztunk, a császári háremben használatos szexuális tárgyakat talált. Több cikkben közösen írtunk erről és Dél-Koreában, Szöulban az ICOM-ICOFOM közgyűlésén elő is adtam erről. Legutóbb kiástunk megint egy Yangshao

kultúrához tartozó kőkorszakbeli falut Xi'an-tól északkeletre, Gaoling megyében. A falu szerkezete és felépítése ugyanolyan volt, mint a -- már terepmúzeumnak kiképzett -- Ban Po (Pan Bo) falubanban épített (Kr. e. 5000-től 3000-ig), mert láthatólag az évezredek alatt több telep épült egymás fölé.

Amikor 1980-ban megérkeztem Kínába, nem volt ott egyetlen nyugati típusú zenész vagy operaénekes, illetve balerina sem. Azóta azonban ilyen irányban képzett, kiváló művészek is szinte előtörték az országot. Az addig említésre sem méltó filmipar azóta a Cannes-i filmfesztiválok rendszeres díjnyertese. Minden nagyobb kínai városban szimfonikus zenekar működik. A kínai festők és szobrászok művei a világ legrangosabb biennáléin és művészeti galériáiban kerülnek kiállításra. A nyugati művészek egyes munkáin észrevehető a kínai tradicionális művészet hatásának kopírozása, a jelenlegi kínai művészek viszont, bár azt teljesen meg nem értve, de a beáramló nyugati magazinok alapján a nyugati és főként az amerikai művészetet kezdték utánozni. Persze ennek is megvan a maga karikatúrája. Hazalátogat nyugatról, bízva Deng Xiaoping szocializmusában a nagybácsi feleségével és gyermekeivel. Vacsorán a meglátogatott kínai nyakkendőben, de nyugati zakóban, amerikai sört iszik és amerikai cigarettát szív. A látogató Mao-zakóban a teáját kortyolgatja. A gyerekek közül a kínaiak görkorcsoolyával randalíroznak a szobákban, de az ablakon át jól látható, hogy a hazalátogatottak sárkányt eregetnek az udvaron. Elmondhatom, hogy amennyiben a világ helyzete nem változik, és továbbra is tudja tartani Kína jelenlegi felfelé ívelő gazdasági helyzetét, akkor Deng Xiaoping elmélete áldás lehet az emberiség számára. Deng nem akarta Mao nimbuszát olyan drasztikusan lerombolni, mint azt a Szovjetunióban a desztalinizáció idején tették, Sztálint azzal a jámbor ürüggyel dobván ki a Kreml falaiból, hogy nyugodjon inkább közelebb édesanyja sírjához. Vajon miért nem gondolkoztak „ilyen nemesen”, amikor Lenin mellé helyezték?

Annak ellenére, hogy Mao eltúrta azt, hogy a Négyek Bandája (Gang of Four) Deng fiát az ablakon dobja ki, aminek következtében teljesen megbénultan éli életét, Deng nem kívánta Mao kultuszának teljes megsemmisítését. Néha még Maotól származó idézeteket is használ, ugyanúgy, ahogy a nyugati politikusok a Bibliából veszik idézeteiket, melyekkel el kívánják fogadtatni a lakossággal országépítő ötleteiket. Állami temetést sem akart magának Deng. Nem úgy kívánt az élők sorából távozni, ahogy az Maonak megadatott. Nem építtetett mauzóleumot, csak annyit kért, hogy hamvait a hőn szeretett anyaország, Tajvan és Hongkong partjai közelében szórják a tengerbe. Érdekességként elmondom, hogy a sanghaji rádió és televízió egy alkalommal azt kérdezte tőlem, nem gondolom-e, hogy Deng Xiaoping és Nagy Imre között sok a hasonlatosság. Azt válaszoltam, lehet a gondolkodásukban hasonló, hiszen mind a ketten kommunisták voltak, azonban Nagy Imre nem lövetett diákokra.

Ezt a kérdést később kínai diákjaimmal is megbeszéltem, akik azt mondták, hogy a kormány is hibás volt a Tiananmen téri vérengzésben, de ők is hibásak voltak, mert siettették a dolgokat. Véleményük szerint Xiaoping azt hitte, hogy így menti meg Kínát a végpusztulástól. A maoisták ugyanis azzal vezették félre, hogy a diákok az őáltala beindított piacgazdaságot akarják felrúgni. Az igazi bűnt az követte el tehát, aki Denget becsapta, mert ő emiatt járult hozzá a diáktüntetés katonai akcióval való leveréséhez. A történészek sokat fognak ezen még vitatkozni, ugyanúgy, ahogy a J. F. Kennedy elleni halálos merényleten is. Még ha meg is vonjuk ezt a mentséget Dengtől, akkor is élete összképét vizsgálva beláthatjuk, hogy ha a maoista kulturális forradalom szelleme marad fent, akkor ma a világnak szembe kéne néznie egy egymilliárd-kétszázmillió kínai által vezetett támadással. Nem sokkal jobb a világgazdasági kooperáció, a kínai vendéglők, a kínai kereskedések, a kínai tudományos és kulturális szakértők elterjedése világszerte, és az emberiségre kifejtett kínai orvostudomány, az I Ching és Feng Shui jó hatásának megismerése, minthogy ellenséges táborokban kiirtsuk egymást (és végülis mi vagyunk kevesebben, és ez akkor is fontos tényező, ha a keresztény szeresd felebarátodat gondolatot nem is vesszük figyelembe).

D.M.: És most térjünk vissza az amerikai egyetemi pályára!

L.A.: Magyarországon klerikális reakcióként kerültem börtönbe, sőt amerikai kapitalista klerikális reakciónak hívtak, mivel egyik nagybátyám, aki bár a születésem előtt meghalt, de ismert volt az ÁVO előtt, hogy New Jerseyben görög szertartású katolikus pap volt. Ezért örültem annak, hogy nyugdíjazásomhoz közeledve egy jó hírű kisebb női kollégiumban fogok tanítani. Nagyon tiszteltem hazai tapasztalataim alapján az apácák és papok által vezetett oktatást. Azonban rájöttem, hogy azokat az embereket, akik velem együtt börtönt szenvedtek a kommunisták és a nyilasok alatt, teljesen más fából faragták, mint az itteni kollégáimat. A kollégiumot fenntartó apácaprofesszorok ostromolták a Szentatyát, hogy szentelje fel őket papnőnek. Nem engedték, hogy a pap prédikáljon, az átváltoztatott szentostyát ők oszthatták ki, mert szerintük a kollégium papja megsértette őket és a hallgatónőket azzal, amikor a bűnökről és a kárhozatról beszélt. Minden vasárnap misére mentem a kollégium kápolnájába, ahol a 800 diákból néha öt már jelen is volt. Az atya úgy határozott, hogy a 11 órai szentmisét a lányok lakosztályának aulájában fogja megtartani, hiszen oda nem kell ötszáz métert sétálni a hallgatóknak a dormitóriumtól, mint ahogy azt a kápolnáig szükséges volt. Sajnos ez sem változtatta meg a helyzetet, mert így is kevesen voltak a misén, hisz a lányok szombatnként hajnalig táncoltak Philadelphiában diszkókban, kábítószerrel is *kellemesebbé téve* estéjükét, így nemcsak álmosak voltak, de meg is kellett volna szombat esti bűneiket gyónni, ezért inkább nem jártak a kápolnába. Szomorúan hallottam, amikor egy diák azt mesélte nekem, hogy ha nőre van szüksége, nem az Escorting Service-t hívja, hanem a Rosemont College dormitóriumát, ahol azonnal talál hallgatót, akinek unalmas a tanulás, így boldogan vállalkozik a randevúra.

Az egyik volt kollegám osztályvezetőként bekerült a US Department of Education-ba (Magyarországon ezt Oktatásügyi Minisztériumnak hívják). Amerikában szinte érthetetlen miért van Oktatásügyi Minisztérium, ha az oktatásügyet az amerikai alkotmány a különböző államok kezeibe adta. Azok pedig delegálták a county-knak és a városoknak, valamint a falvaknak. Ezen belül is minden iskolának megvan a saját „Board”-ja. Ez a vezető testület viszi az iskola ügyeit. Ebbe meg a szülők szervezete és a tanárok szervezetei is beleszólnak. Ezzel idézték elő azt a káoszt az amerikai oktatásügyben, amit szinte lehetetlen kibogozni.

Reagan elnök rájött, hogy a középiskolát végzettek igen nagy része, bár tud olvasni, de nem érti meg, hogy mit olvasott. Ez megesik még a BA degree-t végzettekkel is. Reagan kitalálta, hogy bár az amerikai alkotmány nem ad jogot a szövetségi (federális) kormánynak, hogy beleszóljon az oktatásügybe, de ő azt „védelmi” ügynek minősítette.. Az ország védelme pedig a szövetségi kormány kezében van. Ezen az alapon azután Reagan életre hívta a Department of Education-t (Oktatásügyi Minisztérium). Erre azért volt szüksége, mert megalkotta a “HIGH TECH” hadsereget, melynek brossúrait a High School-okban végzettek nem tudták megérteni. Így a hadseregnek dollár milliárdokba került a behívottakat, majd később, amikor a behívásos rendszert eltörölték, az önkénteseket megtanítása arra, hogy amit olvasnak azt meg is értsék.

Ezért a Reagan elnöksége alatti Fehér Ház egy munkacsoportot hozott létre, amit „*National Forum on Excellence in Education*”-nak hívták. A volt kollégámon keresztül én is meghívást kaptam. A csoport kiadott egy könyvet, melynek a mottója a következő volt: *Ha egy szomszéd állam azt tette volna az oktatásügyünkkel, amit mi tettünk, akkor az ok lenne a háborúra*”. Ezt a könyvet minden egyetem és iskola könyvtára megkapta, de a liberálisok kidobták a könyvtárakból. Amikor visszajöttem a konferenciáról, akkor a kollégák utálattal néztek rám, és reaganistának neveztek el. Nem bírták elviselni, hogy a konferencia célja az volt, hogy a „tanítási és tanulási morált” visszaállítsák Amerikában. Így a mai napig nem sok történt ebben a témában.

A konferencián én is előadtam a javaslatomat, hogy az egyetemeink két első évében megkövetelt „General Education”-t tegyék át a High School-ba, mert még Afrikában is a középiskolában tanítják azokat a tárgyakat. Ezután az egyetem vagy kollégium első évétől kezdve azokat a szaktárgyakat tanítsák, amire a hallgatók beiratkoztak. Így orvostanhallgatóknak, mérnököknek vagy joghallgatóknak stb. ne világtörténelmet, művészettörténetet, valamint irodalomtörténetet tanítsanak egy-egy szemeszterben, hiszen ezt a világ minden középiskolájában több éven keresztül tanítják. Kértem, hogy az amerikai egyetemi oktatás BA és BS diplomáját emeljék fel legalább az afrikai egyetemek szintjére. Clinton akkor Arkansas kormányzója volt, egy nagyon szép elismerő levelet küldött az előadásomról, de semmit nem tett ebben az ügyben a saját államában sem. Amikor meg elnök jelölt lett, egyik pontja az

oktatásügy modernizálása volt, de semmi nem történt az amerikai oktatásüggyel az elnöksége alatt.

Azon a fórumon az egyik igen nagyra értékelt női kollégium elnöknője erősen támadta Reagant, hogy nem adott pénzt az egyetem parkjának széppé tételére, ezért nincsen kedve a diákságnak tanulni. Szót kértem, megmagyaráztam, hogy nem Reagant akarom megvédeni, mert meg tudja védeni magát. Elmondtam, hogy a New York-ban tartott nemzetközi diák matematikai versenyen egy 17 éves kínai diák nyerte meg az első díjat. Az amerikai diák a 20-ik hely alatt végzett. Mivel én minden évben Shanghaiban tanítok, ezért megnéztem, hogy milyen „gyönyörű épület”-ben képezik ezt a kiváló versenygyőztes diákot. Megállapítottam, hogy abban az iskolában nincsen sem hűtés, de még fűtés sem. A diákok vacognak, de tanulnak. Tehát nem a gyönyörűre vágott bokrok, virágágyak készítetik Kínában a diákokat a tanulásra, hanem a tanárok tanítási és a diákok tanulási morálja! A liberális, szovjet barát kollégák, nem nagyon örültek annak, hogy nyaranta én Kínában tanítok, és a Shaanxi Provincia Régészeti Intézetével együtt ásatást is vezetek. Kínát a kommunizmus árulójának nevezték, mert bár az elején együttműködtek a kínai és szovjet kommunisták, de amikor rájöttek arra, hogy Sztálin uralni akarja őket, akkor a szovjet tanácsadókat kidobták.

Történt ennél egy számomra borzalmasabb dolog is, amikor egyik nap egy idősebb diáklány jött be az irodámba és azt mondta, hogy a „Contemporary Christian Problems” órán (Korunk keresztény problémái) azt tanítják, hogy Szűz Mária nem volt szűz és Jézus Krisztus nem férfi, de nő volt. Azonnal mentem tiltakozni a Vallási Osztály vezetőjéhez, aki a Harvard Divinity School-ban végzett. Csodálkozott, hogy ez engem felháborít. Amikor a Kollégium elnöknőjéhez vagy alelnöknőjéhez mentem panaszkodni, ugyanilyen hideg fogadtatásban volt részem. Ezt még a kommunisták sem merték kitalálni, csak bebörtönözték Mindszenty bíborost, valamint sok paptársát és seminaristát.

Utánanéztam a Vallási Osztály vezetőjének. Megtudtam, hogy budapesti békepapokkal van kapcsolatban. Az amerikai Congressional Recordban is láttam, hogy az illetőt mint a szovjet Amerikában lévő titkos szervezetének egyik vezetőjét is megemlítette az FBI. De ezzel a megfigyelése be is fejeződött. Azzal már nem törődtek, hogy hogyan mételyezi meg az amerikai ifjúságot ebben a Női Katolikus Kollégiumban, mert őket csak az érdekli, hogy végez-e felforgató tevékenységet valaki, vagy sem. Hogy mit tanít vagy, mit tanítanak a vezetése alatt, az lehet “felforgatás”, de az amerikai alkotmány a szólás szabadsága címén megvédi ezt. Engem persze nem védett meg, aki a szólás szabadsága szellemében tiltakozni mertem..

Egyik hétvégén, az amerikai kormánytól kikunyerált pénzen, tartottak egy konferenciát Orwell könyvéről. A kormány pénzén bizonygatták, hogy Orwell nem a Szovjetunióra, de Amerikára értette, hogy „*Big Brother Watching*

You” (A nagy testvéred figyel téged). Minden jól fizetett előadó Amerikát gyalázta.

Aznap a diák újságban írtam egy cikket, amiben bebizonyítottam, hogy igenis Orwell a Szovjetunióra gondolt, amikor ezeket írta. Elmagyaráztam, hogy Orwell és Rajk együtt szolgáltak a Lenin Brigádban Franco ellen. De amikor meghallotta Orwell, hogy a trockistának minősítettek elkezdtek a szovjet ügynökök kiirtani, Orwell elmenekült és megírta azt a híres könyvet.

Amikor a diákújság megjelent, a liberális és szovjetbarát professzorok rohantak összegyűjteni és megsemmisíteni a példányokat, hogy a diákok ne tudjanak írásomhoz hozzájutni. Természetesen mindezt a szólás szabadsága szellemében tették, és nem lehet cselekedetüket semmilyen bíróságon sem bizonyítani, hiszen az újságokat úgy tüntették el, hogy azt senki se láthassa, és aki látta, az sem mert arról beszélni. Az amerikai bírók egyébként is híresek a kontroverziál döntéseikről. Kentucky-ban volt egy antropológus kollégánóm, aki elnöke volt akkorában az Amerikai Maoista Forradalmi Pártnak. Óráin azt tanította, hogy hogyan kell felrobbantani a Brooklyn-hidat. Természetesen kidobták ezért az egyetemről, viszont a szövetségi bíró azonnal vissza is helyezte. Azzal érvelve, hogy nem azt tanította, hogy robbantsák fel a hidat, hanem csak azt, hogy hogyan lehetne azt felrobbantani. Ezt pedig az amerikai hadsereg is tanítja. Természetesen az amerikai bíró azt nem látta be, hogy mekkora különbség van egy maoista kommunista és az amerikai hadsereg robbantási instruktora között. Az egyiknek antropológiát, a másiknak pirotechnikát, robbantástechnikát kell tanítania. Ha lenne a hozzá nem értő jogászoknak aranykönyve, ez az eszetlen bíró is beleírta volna a nevét.

Elmentem a philadelphiai érsekségre panaszt tenni arról, hogy mit tanítanak Jézusról és Szűz Máriáról, és segítsenek, hogy ez a borzalom megszűnjön. Azt mondták, nem tudnak semmit sem tenni, mert igaz, hogy a katolikus nevet viselik, de nem tartoznak az egyházhoz Amerikában ezek az egyetek, és így semmi beleszólásuk nincs abba, hogy ott mit tanítanak. Amennyiben pert indítanának ellenük, ez évekre is elhúzódna, és igen sok pénzbe kerülne. Azt hiszem, olyan sokba mégsem került volna, mint amennyit húsz évvel később milliókban kellett megfizetniük kártérítések gyanánt azért, mert hagyták, hogy pedofil és homoszexuális papjaik a fiatalokat molesztáljanak. Nem hagytam ennyiben, ismertem Őszentségét, II. János Pál pápát, hiszen még mint Wojtyła bíborossal találkoztam vele, amikor Rómában végeztem ásatásokat. Volt egy kedves öreg barátom is, ő volt az Aula igazgatója, akit megkereshettem levelemmel, de soraimat nem nekik adták át, hanem egy amerikai jezsuitának, aki azt válaszolta vissza, hogy ne üssem az orrom mások dolgaiba, hanem tanítsak, mert erre vettek föl. Később megtudtam erről a jezsuitáról, hogy a „felszabadítási teológia” (Liberation Theology) híve volt, aki a sandinista Nicaraguát támogatta az amerikai kormány ellen. Közéjük tartoztak Rosemont egyes apácái és a Vallási Osztály vezetője is. Itt is kaptam tehát hamarosan egy értesítést arról, hogy nem

hosszabbítják meg szerződésemet, de kapok egy éves fizetett szabadságot, ha békésen távozom. Távoztam. Egy baptista kollégiumba, az Eastern College-ba mentem tanítani. Itt nagyon szerettek, megbecsültek, nem bánták, hogy görög szertartású római katolikus vagyok.

Többször megfordult az eszemben, hogy megérte-e életem kockáztatásával, börtönökkel Magyarországon védelmezni a katolikus egyházat, és szabad földön is harcolni azokkal, akik arra akartak kényszeríteni, hogy megtagadjam hitemet és elfogadjam az Evangéliummal összeegyeztethetetlen badarságaikat. Megérte-e, hogy többször veszítettem el a szerződéseimet csupán azért, mert a szabad Amerikában elhittem, hogy valóban van szólás- és lelkiismereti szabadság. Amikor ezeken gondolkozom, végül is győz bennem az az érzés, hogy mindent jól tettem, minden szenvedés megérte, és helyes volt, hogy soha nem álltam be kommunistának és kitartottam hitem mellett.

D.M.: Hogyan érte el ennyi megrázkódtatás után a nyugdíjas éveket?

L.A.: Az Eastern College a déli baptisták kezében volt. (Southern Baptists). A baptizmus Amerika déli államaiból indult, de a keleti és a nyugati partokra is nagy részben kiterjesztődött. Baptisták termelik Kentucky és Tennessee államokban a legjobb Bourbon, vagy whiskey-t, bár a vallásuk tiltja az alkoholfogyasztást. Nem ők isszák meg tehát, hanem azok, akik számára nem tilalmas ez az élvezet. A kollégiumban minden szerdán 10 és 12 között vallási óra volt. Ezalatt az idő alatt bezárták még a könyvtárat is, és kötelező volt mindenki számára az óra meghallgatása. Mindenki vallását tiszteletben tartották, így az enyémet is, de azért megkértek, vegyek részt ezeken a foglalkozásokon, sőt ha akarom, elmondhatom a saját gondolataimat is. Éltem az adott lehetőséggel és elmeséltem azt a történetet, ami megesezt velem rabságom idején a várpalotai bányában. Ott is azt az evangéliumi idézetet adtam címéül: ahol ketten-hárman összejönnek az én nevemben, ott veletek vagyok. Mély csendben, nagy megilletődéssel hallgatták, amint beszéltem életemnek erről a hihetetlenül nehéz időszakáról. A légy zümmögése is hallható volt, pedig a vallási órákon vakarózni, olvasgatni, mozgolódni szoktak a résztvevők. Most, amikor rövid mondandómat befejeztem, láttam, hogy nemcsak lány, de fiú diákoknak is könny csillog a szemében. Felugráltak és hosszan tapsoltak. Felugráltak, és nem ebédelni rohantak, hanem hozzám jöttek, megöleltek és mindenki ott maradt, amíg én el nem hagytam a termet. Az elmondott történet engedélyemmel a *Baptista Magazin*ban is megjelent.

A művészettörténet mellett régészetet is tanítottam itt, és nyári programjaimat sem hagytam el Kínában. Arra is megkértek, hogy hívjak össze egy kínai konferenciát is a kollégiumban. Erre eljött dr. Xie Xide, a Fudan Egyetem elnöke is, aki itt elmesélte a Mao rendszert követő oktatáspolitikát. Meghívtam általa a kínai kormány vallási osztályának elnökét is, aki beszámolt a kínai alkotmányban biztosított vallási vagy vallásellenes jogokról.

Megmagyarázta, hogy elismerik a következő nyugatról származó vallásokat, így a római katolikust, orthodox keleti katolikust, a reformált vallásokat pedig mindegy, hogy milyen csoportba tartoznak, közös vallásként ismerik el, viszont nem fogadják el az illegális vallási csoportokat, akik házaknál jönnek össze. Akiket elfogadnak, azokat védi a kínai alkotmány, szabadon terjeszkedhetnek, és szabadon végezhetik vallási szertartásaikat.

Magam a kínai művészet vallási rendszeréről tartottam előadást egy, a Harvardról meghívott professzor kollégámmal közösen. Örültem, hogy ezen az előadássorozaton nem a kommunizmus árulóinak nevezték kínai kollégáimat, úgy, mint a liberális és a szovjetbarát professzorok a Rosemont College-ban tették. 1987-ben felismerték már, hogy Kína Deng Xiaoping vezetésével jó úton halad, s ez az út nem a kommunizmus útja.

Nyári ásatási programjaimat továbbra is folytattam Kínában. Egy milliomos támogatásával a Jing Di Múzeum parkjában fákat ültettem és egy másik milliomos segítségével egy kaliforniai sequoia fenyőt (*Pinea Gigantica*) ültettem a shanghai tv állomás kertjében. Kurátora voltam a tanítás mellett a könyvtárban tárolt rézkarcgyűjteménynek. Nemcsak a regisztrációs módszert készítettem el, hanem könyvet is kiadtam az általam választott legjelentősebb rézkarcokról. Szerzői tiszteletdíjamról és jogaimról lemondtam a kollégium javára. Bárki, aki nagy összegű adományt adott ennek a kollégiumnak a céljaira, ebből az illusztris rézkarcgyűjtemény kötetből kapott egy példányt. Egész életemben mindig arra törekedtem, hogy olyan alapítványokat találjak, vagy olyan pályázatokon nyerjek összegeket, melyekkel műveimet kiadhassam. Ezeket azután szerzői jogdíjat sem számítva fel mindig szétosztottam a hallgatók között, vagy az érdeklődőknek adtam példányokat belőle. Új hazát találtam Amerikában. Az amerikai élet csúcsára kerültem, úgy éreztem, kötelességem, hogy megháláljam ezt az amerikai népnek, fogadott hazám polgárainak. Néha elgondolkozom azon, merre billen a mérleg serpenyője, ha magánéletem jó és rossz történései között próbálok egyenleget készíteni. Azt hiszem, a szebb és jobb dolgok húzzák le azt. Az Eastern Baptist College-ban szerettek engem, talán elsősorban annak hatására is, amit a vallási órákon elmondtam. Nem kívánták, hogy szeressem a kommunizmust, szeressem a szovjeteket, és utáljam Őszentségét a pápát, aki nem szentel nőket pappá, nem támogatja az egyneműek házasságát és kiáll az élet szentségéért. Nem voltak olyan prúdek, mint ahogy az előző helyemen, a Rosemont College-ban megtörtént, hogy feljelentsenek azért, mert állítólag amikor a milói Vénuszról adtam elő, túl sokáig tartottam kezemet a kivetített Vénusz szobor mellén, miközben arról magyaráztam, hogy hogyan képezték ki ilyen sima felületű domborulatokat. Egy nő sírva ment ugyanis panasza a dékánhoz, hogy pornográf képeket mutogatok és élvezem is azok simogatását a művészettörténeti óráimon. Számonkérésére azt válaszoltam a dékán úrnak, hogy mondja meg a hölgynek, iratkozzon át a keresztény művészeti előadásaimra, mert akkor ott, ha meztelen testet lát, az csak a kis Jézusé lehet az édesanyja ölében. Azon viszont ne csodálkozzon, hogy ha a görög-római

művészet nemcsak mezítelen kisbabákat, hanem férfiakat és nőket is ábrázolt és ezért ha arról tanítok, nem ruházhatom fel az aktokat. Sajnos nem ez volt az egyetlen ilyen öregasszony, aki megfordult az óráimon, mert a hölgyek, akik már elfogyasztották férjeiket, néha többet is, olyat, aki a pénzhajhászásban agyonradolgozva magát elpusztult, magukra maradván unalmukban beiratkoztak az egyetemre. Öregségükre tértek vissza oda, ahol abbahagytak 17 évesen, amikor már teherbe estek.

A baptista kollégiumnak szerződése volt egy philadelphiai vonósnegyessel félévenkénti, diákoknak rendezett hangversenyre. Megkértem, amikor barokk program kerül előadásra, jöjjenek el óráimra, ahol a barokk zene hangjait a barokk építészettel, festészettel, szobrászattal tudom kapcsolatba hozni. Nagyon élvezték ezt diákjaim, mert így egy stíluson belül a kölcsönhatásokat ismerték meg. Ezt a kvartettet később Sanghajban és Pekingben (Beijing) is bemutattam a nyolcvanas években, akkor, amikor Kína még csak ébredezett. Ugyanitt bemutattam egy magyar zenetanár barátomnak a lányát is, amikor Beethoven hegedűversenyt játszott az akkora már megszervezett ötven tagú kínai szimfonikus zenekar kíséretével. A hangverseny műsorfüzetét 15 évvel később még őrizte kollégám, aki büszkén mutatta ezt nekem elmondva, hogy sem ő, sem más, aki akkor hallhatta Bachmann Mária interpretálásában ezt a hegedűversenyt, sohasem felejtette el az előadást.

D.M.: És mit hozott a nyugdíj?

L.A.: Újabb feladatokat. Életkorom szerint eljutottam nyugdíjazásomig. Fájdalmas volt a búcsú, hiszen utolsó munkahelyem nagyon a szívemhez nőtt. Arra készültem, hogy emlékeimet rendezgetem és mint más nyugdíjas, élem az öregek szokásos napjait. Nyugdíjas lettem és mégsem lettem nyugdíjas. A búcsúztatásomat megelőző napon felhívtak a Fehér Házból és közölték velem, hogy Reagan elnök kinevezte a Belügyminisztérium Tanácsnoki Testületébe. Az amerikai Belügyminisztériumhoz tartoznak az erdők, a vadvidékek, a régészet, a természetvédelem, valamint az állami múzeumok, melyeket a National Park Service, a Nemzeti Park Szolgálat tart fenn.

D.M.: Mit csinált a US Department of the Interior (USDI) Tanácsnoki Testületének tagjaként?

L.A.: Fűzzek ehhez egy kis helyismeretet. Már beszéltem arról, hogy itt Amerikában az elnevezések különböznek az óvilágitól. Miniszternek például Amerikában a nem katolikus papokat hívják, a templomokat pedig ministry-nek. Az európai minisztériumoknak Amerikában a department-ek felelnek meg, ezeknek az élén a secretary-k állnak. Tehát errefelé a Belügyminisztériumot Department of the Interiornek nevezik, és az élén álló minisztert secretary-nek. A Tanácsnoki Testületnek – amelyikbe imigyen belekerültem -- a törvény szerint 16 tagja van, melyek között történészek, építészmérnököknek és régészeknek is kellett lennie. Én lettem a Reagan--Bush

Fehér Ház által kinevezett tanácsnoki csoport régész tagja. Mi magunk között választottuk meg a Tanácsnoki Testület elnökét és a különböző bizottságok elnökeit. A Régészeti Bizottság elnöke és a Történelmi Bizottság tagja lettem. Munkálkodtak ebben a bizottságban külső tanácsadók is, akik a Harvard, a Yale és más híres egyetemek professzorai is voltak. Irányításunk alá tartozott a National Park Service (NPS) és a National Historic Landmark Designation (NHLMD). Nekünk kellett megállapítani, mit tartunk nemzeti, történelmi műemléknek. A titkárságnak pedig joga volt, hogy elfogadja vagy elvesse a mi megállapításunkat. A Secretary az a titkár, aki tulajdonképpen miniszteri rangban vezeti a tanácsnoki testületet. Dehát a törvényeket sajnos ezekben a kérdésekben is úgy szövegezték meg, hogy mindegyikben megvolt a kiskapu. A National Park Service-nek saját történelmi osztálya volt, melynek vezetője egyben a szövetségi történész is volt. Nem nyíltan, mert azt már nem lehetett, de burkoltan azért ellenállt, ha egy néger (afro-amerikai) ügy került tárgyalásra. Azt olvastam egy napon az újságban, hogy a National Park Service megtagadta a US Color Troups (USCT) ügyének tárgyalását és azt, hogy erről mi értekezhessünk, lehetlenné kívánták tenni. Mi is volt ez a United States Colored Troups (USCT)? Az amerikai polgárháborúban, a 19. század közepén a déliek már mélyen az északiak területébe hatoltak, amikor is az amerikai kongresszus felállított a négerek számára egy saját ezredet. Ennek az első ezrednek a kiképzőtábora Philadelphia külvárosában, La Motte-ban volt. Mielőtt jogilag megalapozták az USCT-t, addig, ha egy fekete harcost elfogtak, azt azonnal ki lehetett végezni, mert néger nem lehetett katona. A harcosokra érvényes jogszabályok és védelem lett érvényes ezekre az ezredekre is. Felhívtam telefonon a kérvényt beadó személyt, miután az elutasító határozatot már kikézbcsítették számára. Beadványukat átnézve rájöttem, hogy igaz az, hogy egy archeológus professzornő segített annak elkészítésében, de mégsem tartalmazza azokat a törvény szerinti részleteket, amelyek alapján a tárgyalásra alkalmas lett volna a dolog. Joga volt tehát az elutasításnak és amennyiben újabb kiegészítéseket tesznek, lehetőség adódik az újratárgyalásra. Magam mentem el a Nemzeti Levéltárba, átlapoztam az összes dokumentumot, amit a törvény előírt, és kerestem olyan analógiákat, melyek alapján a sok eltűnt történelmi emlék mellett ezt az egyet nemzeti történelmi műemléknek lehetne nyilvánítani. Tanácsnoki szervezetem elé vittem az ügyet, kérve, hogy történelmi bizonyítékaim alapján terjesszék újratárgyalásra a kérdést. A Történelmi Osztály vezetője mindent megtett azért, hogy ha ezt megakadályozni nem is tudja, de legalább elodázza. Az én mandátumom négy évre szólt, így azt gondolta, hogy ha sikerül elodáznia, akkor utánam már senki nem fogja a pozitív döntést erőszakolni. Egyszer még egy vizsgálatot is indított ellenem, melyben azt kívánta igazolni, hogy érdekösszeütközés áll fent, amennyiben azt állították, hogy én La Motte-ban lakom és ezért érdekel annyira ez az ügy. Sőt, valószínű pénzt is kapok ezért a tevékenységemért. Amennyiben ezt bizonyítani tudták volna, úgy nemcsak kidobnak a tanácsnoki csoportból, hanem eljárást is indíthattak volna ellenem. Sajnos Amerikában, de azt hiszem, ma már szerte a világon is úgy van, hogy senki nem tesz semmit, amiből anyagi hasznot ne húzna. Nem gondolták hát rólam sem, hogy csupán emberségből,

lelkessedésből, segíteni akarásból és nem a pénzért teszem, amit teszek. Be tudtam bizonyítani, hogy 18 km-re lakom La Motte-től, de azt is tudtam, hogy figyelmeztetésnek szánták ellenem amit tettem, és van még elhárító fegyverük ellenem.

Közben az ügyet a Történelmi Bizottság elé vitték, ahol a Bizottság elnöknője addig manipulált, amíg az USCT ügyet leszavazták. Szót kértem a szavazás előtt, de a hölgy azt megtagadta, azzal, hogy már sokat tárgyaltunk, és nincsen idő, a továbbiakban ezért szavazásra bocsátja az ügyet.

Hivatali hatalmával való visszaéléssel vádoltam meg az NPS történészét és a vele kollaborálókat. Erre a miniszterhelyettes behívott az irodájába és kérte, vonjam vissza a vádakát, mert garantálja, hogy a USCT ügye azonnal a tanácsnoki csoport elé fog kerülni. Ígéretét be is tartotta. Visszavontam hát a bűnügyi eljárás kezdeményezését.

Először a csoportunk leszavazta az USCT javaslatát a Nemzeti Történelmi Műemlékké nyilvánításra. Erre ismét kértem bizonyíték kiegészítést, és ismételt szavazásra bocsátást. A szavazás előtt most is szót kértem, amit meg is adtak. Logikusan elmagyaráztam a néger fiatalság jelenlegi helyzetét. A terhesség náluk már tizenöt éves korban lehetséges, így a fele már abban a korban terhes. A börtönök lakóinak nyolcvan százaléka néger fiatal. Ez mind azért van, mert a néger fiatalságnak nincsenek eszményképei. A fehéreknek viszont vannak. Nem lehet a négeres eszményképe Washington, vagy bármelyik más politikus, akik megalapították az Amerikai Egyesült Államokat, mert rabszolgatartók voltak. Az USCT harcosai kíválók eszményképek lennének, mert kétségkívül az ő bevetésükkel nyerték meg a jenkik a polgárháborút. Ha mi elveszük tőlük ezt a lehetőséget, akkor ne csodálkozzunk azon, hogy sok néger fiatal Che Gevara-t dicsőíti, és forradalomról ábrándozik. Vannak olyanok is, akik nyíltan agitálnak arra, hogy Amerika közepén megalapítsák a Republic of New Afrika (Új Afrikai Köztársaság) államot.

Ezen rövid, de érzelmekkel teli nyilatkozatom hatott. A Tanácsnoki csoportunk egyhangúlag megszavazta az USCT-nek Nemzeti Történelmi Műemlékké való nyilvánításának javaslatát. Ez akkor történt, amikor a miniszternek, mivel kormányváltás volt, be kellett nyújtania a lemondását. A miniszter éppen úton volt a Fehér Házba, amikor valaki az irodájában az aláíró masinával aláírta, hogy a miniszter nem fogadta el a javaslatunkat. Nekem is akkor járt le a négy évem, amit meg lehetett volna hosszabbítani, de nem tették, így a szövetségi vonalon az ügyet ad acta tették.

A Pennsylvániai Államnál viszont, mint Pennsylvánia lakosa, nem hagytam abba az ügyet. Az állam politikusain keresztül elértük, hogy nemcsak a Pennsylvánia Állam nyilvánította az USCT-t Pennsylvánia Történelmi Emlékének, hanem La Mott-ban egy elhagyott 19. századbeli Tűzoltó Állomást

ajándékozott, amit átalakítottunk az USCT Múzeumává. A felavatáson én mondtam az ünnepi beszédet. Egyben beválasztottak holtomig a Múzeum Tanácsadói Csoportja tagjává.

A másik érdekes munkám az első Reagan és Gorbacsov elnöki találkozóhoz kapcsolódik. Megtudtam, hogy már Nixon elnöksége idején a Bering-szorosban, a víz alatti olajkutatók találtak emberi csontokat. Megvizsgálták, és az Oregoni indián törzsek csontanyagának DNA-jéhez hasonlónak találták. Abban az időben, amikor a Bering szoros területén, egy a két kontinenst átívelő földrészt volt, az úgy nevezett amerikai indiánok Közép-Ázsiából azon a földnyelven keresztül jöhettek be a mai amerikai kontinensre.

Nixon szeretett volna a kamcsatkai rész és Alaszka között egy „Béke” parkot létesíteni, de lemondása után az ügy abbamaradt. Ezt, mint a Tanácsnoki csoport régészeti csoportjának elnöke, felmelegítettem. A miniszter kiküldte az NPS archaeologiai megbízottait a Szovjetunióba előkészítő tárgyalásokat folytatni, és ennek eredményéről kiadtak egy brossúrát. Reagan elnök és Gorbacsov legutolsó találkozására az NPS jól előkészítette az ezen rész tárgyalási anyagát. Engem kértek, hogy ha valami fontos kérdés adódna megválaszolásra, akkor legyek állandó készenlétben. Erre nem volt szükség, mert Gorbacsov a tervet azonnal elfogadta, mely azonban Gorbacsov lemondása miatt, hamarosan kátyuba esett.

Reagan temetésén, mint idősebb Bush vendége, Gorbacsov is itt volt. Egyébként is Gorbacsov évente rendszeresen kap nagy összegeket amerikai jótévedőktől a California-ban bejegyzett Gorbacsov Intézet részére. Azonnal írtam az US Department of the Interior Vezetőjének, (a belügyminiszternek) valamint a Gorbacsov Intézetnek, hogy Reagan be nem fejezett programját a néhai elnök emlékére fejezzük be. Ez a kérésem eddig megválaszolatlanul maradt, de már tárgyaltam a szibériai kollégáimmal is, hogy a másik oldalról is szorgalmazzák az ügyet. Talán egyszer mégis lesz ebből is valami.

D.M.: Hogyan került Philadelphia környékéről Floridába, Sarasotába?

L.A.: Az asztmám miatt ott kellett hagynom Philadelphia környékét és ezért Floridába, Sarasotába költöztem és házat építettem ott. A belsőépítészét magam alakítottam ki. Mennyezete kétszer olyan magas, mint az amerikai házaknál szokás. Egyik oldala golyóálló üvegből van, mert ez a hurrikán veszély miatt kötelező. Kertem végében kis tavacska van, halak, madarak és egy alligátor is lakik ott. Jó étvágyú alligátor, erről akkor győződtem meg, mikor egyszer az üvegfalon kinézve azt láttam, hogy a vidáman úszkáló vadkacsák közül egyesek eltűnnek és valószínű, hogy az alligátor reggelijeként jutnak a vadkacsa mennyországba.

Tampa Bay egyik legkulturáltabb városa Sarasota. Vannak színházai, galériái, koncenttermei, operája és néhány kisebb múzeuma is. Két egyetem,

néhány kisebb kollégium, műszaki intézmények találhatóak a városban. Van megyei és városi könyvtár és ugyancsak megyei és városi bíróság is. Rengeteg itt az ügyvéd, mert azt hiszik, hogy bőven akad munka, hiszen sok öreg jön ide abban reménykedve, hogy a kellemes éghajlatú Floridában meghosszabbíthatják életüket. Persze ez nem mindenkinek sikerül és az ilyeneken a temetkezési vállalkozókon kívül az ügyvédek is jól meggazdagszanak, mert a végrendeleten sok-sok évig pereskedhetnek a gyerekek, a volt szeretők és a volt feleségek. Mosolyogva jegyzem meg, hogy a temetkezési vállalkozók a gyorsabb haszonszerzés érdekében a következő reklám ajánlatokkal szoktak élni.

Amennyiben ezen és ezen a napon megveszek egy parcellát, melyben temetkezhetem, vagy ezen és ezen a napon elhamvasztatni kívánom magam, akkor soha vissza nem térő árendedményt kaphatok.

Az ilyen telefonokra azt szoktam mondani általában, hogy engem nem nagyon érdekel, mennyibe fog majd a temetésem kerülni, mint hogy az sem érdekel, hogy mennyi pénz marad utánam. A temetésem gondját, ha a pénzem erre kevés lenne az állam ügyis megoldaná, mivel nem hagyhatják hogy egy rothadó test bűdösítse a szép várost. Erre azután dühösen levágják a telefont.

Mivel nem készülök még a halálra, folytatom Floridából is a kínai ásatási programomat. Az egyik ilyen ásatásból úgy jöttem haza, hogy a Jing Di múzeum belső falára egy bronzlapon elhelyezték a nevemet és hogy mit végeztem ott mint kutató. Gondoltam, mindez érdekelni fogja a helyi újságot és elküldtem nekik levélben az erről szóló értesítést. Soraimra, nemhogy nem közölték le azt, de nem is válaszoltak. Dörgedelmes levélben köszöntem meg „óriási érdeklődésüket”, felhívva a figyelmüket arra, hogy valószínűleg igen sajnálatos az, hogy az ásatásom „csak” sikeres volt. Nem történt semmi botrány, egyetlen amerikai diáklányt sem „ejtettek” meg akarata ellenére, még a lábát sem törte el senki, nem omlott a föld sem az ásókra, az amerikai diákok pedig úgy viselkedtek, bevett szokásaikkal ellentétben, hogy csak dicsőséget hoztak hazájukra. Barátokat szereztek a kínaiak között és csak kölcsönös tisztelet és béke légkörében dolgoztunk. Így aztán be kell látnom, hogy mivel valóban nem volt semmi botrány, nem számíthatunk az amerikai újságokban érdeklődésre. Kaptam is egy év múlva választ, melyben felajánlottak egy interjút, amelyben elmesélhetem életemet és bemutatkozhatom a város lakóinak. Amint leközölték a cikket, a *Museum of Asian Art* meghívott az igazgatóság tagjai (Board of Directors) közé. Az igazgatóság tagjait általában országszerte a helyi gazdag elitből válogatják. Itt is én voltam a minden pénz nélküli, szegény, aki *csupán* szakembere a művészettörténetnek, régészetnek és múzeológiának. Így aztán nekem kellett az összes problémát végig gondolni, majd megoldásukat az igazgató tanácsi tagok elé terjesztenem. Kiállításokat szerveztünk az (Icom-Unesco) alá tartozó International Committee for Museology (Icofom) ülésén 2002-ben Martinique-ben. Javaslatot tettem itt az iraki múzeumi szisztéma újjáélesztésére, ezt azután továbbítottuk

a párizsi központba is. Volt egy javaslatom az Afganisztánban elpusztított Buddha szobor restaurálására is, melyet Taliban a sziklafalból kirobbantottak. Azt javasoltam, hogy a kőporból kötőanyag segítségével öntsük ki újra a szobrot és ezt darabonként összerakva vaskapoccsal rögzítsük vissza a sziklafalhoz. Így vissza lehetne építeni a több emelet magas szobrot, melyen már nem volna észrevehető, hogy darabokból állították össze, amennyiben a fugákat kötőanyaggal egybe simítanák. Így darabonként formázva, ahogy a bronz szobrokat szokták, megmenthető lenne ez a műemlék.

Beszámoltam saját múzeumi programunkról is egy konferencián, amelynek eredményeként minden egyes gazdag látogató tulajdonképpen két éves bérletet vesz és a másodikkal lehetővé teszi egy olyan ember számára is a múzeumba lépést, aki nem tudná megfizetni a belépőt. A gazdag Floridában nincstelenek is sokan vannak. Részben kubai vagy dél-amerikai menekültek. Nemrégiben lehetőséget kaptak arra, hogyha bejelentkeznek és Social Security kártyát kérnek, maradhatnak Amerikában. A személyi igazolvány bevezetését nem szavazták meg ugyanis, személyiségi jogokat sértenének, ha az adatokat belefoglalnák.

A lakosság nyilvántartására csak a gépkocsi vezetői jogosítvány és a Social Security kártya szolgál. 2002. szeptember 11-e óta hiába próbálnak újabb és újabb megoldást találni arra, hogy pontosabb legyen a kontroll, a szabadelvű civil szervezetek ezeket a javaslatokat mindig megakadályozzák. Azt hiszik, Amerika olyan erős, hogy csak annyit árt neki ez a „káosz”, mint elefántnak a szűnyogcsípés. Hihetetlen, de megtörtént, hogy az az ember, aki neki repült a toronynak, a robbanást követő két hét múlva megkapta a lakására nemcsak a meghosszabbított tartózkodási engedélyt, hanem a repülőiskolába való beiratkozási papírokat is. Nem vették észre, hogy illegálisan már valószínűleg elvégzett egy olyan tanfolyamot, amivel leszállni ugyan még nem tanult meg, de a toronyépülettel együtt felrobbanni azt igen.

A posta, miután a levelek gyakran elvesznek, bevezette, természetesen többletköltségért a számítógépes levélkövetést. A terroristák levelei valahogy sohasem vesznek el.

Az FBI arra is engedélyt ad, hogy olyan ember is vásárolhasson fegyvert, akinek a neve már szerepel a terrorista listán, de mivel még semmit nem követett el, így nem bizonyítható, hogy valóban terrorista. Megvárják azt, hogy golyószóróval embereket lőjön le, és csak ezután veszik el a fegyverét és vonják be fegyvertartási engedélyét. Jelenleg van a kongresszus előtt a törvény megváltoztatása. De ha ezt megszavazzák, majd az utcára mennek újra a Civil Liberty Union emberei, akik a legfelsőbb bíróságon majd törvényességi óvással megszüntetik ezt a törvényt. Ugyanúgy ahogy a gondolat és szólásszabadság nevében az Amerikai Legfelsőbb Bíróság nem tartja törvénytelennek azt sem, ha valaki a szó szószerinti értelmében is „rákakál” az amerikai lobogóra. A szólás szabadságát ugyanis védi az USA alkotmánya.

Évenként kitüntetésekkel adtuk, gálaesteken a múzeumban. Utoljára azt az amerikai-kínai építész tüntettük ki, aki a Louvre-ban tervezte az üvegpiramist. Most Kínában dolgozik. Ezeket az ünnepeket a Hold Újév napjára szerveztük. A meghívóra a legöregebb grafikus művész Ma Ding képét tettük, aki ezt a hagyományos folklór alapján készítette. Felkértem, adja múzeumunknak a kép eredetijét. Ezt aztán meg is kaptuk.

Mint már említettem, Mao Zedong alatt rengeteg kínai művészt száműztek a sivatagba, akik meg is haltak ott. Nagyon kevés művész élte túl a Nagy Kulturális Forradalom zaklatásait. Deng Xiaoping kijelentette, hogy az intellektueket azonos szinten kell értékelni a kommunista káderekkel. Megszüntette az osztályharcot, és így a kevés számú életben maradt újra dolgozni kezdhettek. A nagy múltú karikatúrista nemzedék tagjaiból Guangzhou városban hármat ki is tüntettek, amikor múzeumot építettek munkásságuk számára. Ketten már csak posztumusz kapták meg ezt a kitüntetést. Az életben maradt Liao Bingxiongról viszont könyvet adtak ki, melyhez én írtam az előszót.

A Magyar Nemzeti Múzeumban előadást tartottam a már említett United States Colored Troups (USTC) körüli vitákról, majd a La Mottban megnyílt múzeum történetét mondtam el.

Voltam Szibériában Krasznajarszkban a ICOM-ICOFOM egyik évi közgyűlésén. A Terror Háza múzeumról szólt előadásom. A közgyűlés Barnaulban (Altaj hegységben) volt, innen mentünk Bala Khurichaba, ahol megismételtem előadásomat. A közgyűlés nyilvános volt, a hallgatók között voltak olyanok, akik előadásom alatt zokogtak, mert arra gondoltak, hogy Sztálin alatt ugyanilyen dolgok történtek meg velük is.

Az előadás utáni napon odajött hozzám egy fiatal lány és egy picinyke fából készült csengettyűvel ajándékozott meg. Azt mondta, a csengő szava emberi fülnek ugyan hallhatatlan, de a gonosz szellemeket messzire űzi tulajdonosától. Átölelt, megcsókolt, majd eltűnt a tömegben. Jól tudott angolul, így szívesen beszélgettem volna vele a körömnyi méretű kicsiny ajándékáról.

Az egyik evenki származású múzeológus hölgy édesapja magyar hadifogoly volt. Ezért is volt olyan kedves és figyelmes ő is hozzám.

Elvittek bennünket Eniseiskbe is, ahol ezüsbánya működött a cári időkben. A polgármester megkérdezte, mit tegyen, hogy turistikai szempontból vonzóvá és érdekessé tegye a várost. Mivel a múzeum néhány sötét szobájában csak népművészeti gyűjtemény volt, a tárgyak feliratai csak orosz nyelven és úgy is olvashatatlanul elhelyezve, ezért mindenki gyorsan tudott valamit javasolni. Nagyobb szabású javaslatot tettem. Azt mondtam, a bánya bejáratát ássák ki és építsék azt a múzeumban látható képek alapján újra látogathatóvá, legalább a bánya előterében. Ezt azután mint élő múzeumot

használhatják. Példákat is mondtam erre a világból. Említettem az angliai York városát, vagy a floridai Fort St. Augusztinet, illetve a pekingi óváros sikátorait is. Itt korabeli öltözetekben mutatják a korabeli életet. Svájci kollegám be sem várva mondataim befejezését, rám ordított, hogy tipikus amerikai vagyok, akik mindenhova Disney Land-et építenének. A polgármester azonban az ebédnél maga mellé ültetett és a fantasztikus szibériai vodkával (amelyet még sohasem láttam és ittam) köszöntő beszédet mondott, melyben nemcsak megdicsérte javaslatomat, de arra kért, hogy küldjek részletes terveket, melyeket majd továbbít a kormányhoz.

Kaptam a krasznojarszki múzeumtól egy felkérést, segítsek a náci és sztálinista rémuralomról szóló kiállítási anyaguk összeállításában. Arra kértek, hogy az ehhez szükséges magyar anyagot a Terror Háza Múzeumtól szerezzem be a kiállításra. Meg is kíséreltem 2003. szeptemberében megbeszélni ezt a Terror Háza Múzeum főigazgatójával. Két történész fiatalember megígérte, hogy fel is veszi a kapcsolatot a krasznojarszkiakkal. Persze mindez 2005. február végéig nem történt meg. Most is levélváltásban (e-mail) vagyok a múzeummal, annál is inkább, mert nézetem szerint ott kezdődik a Balkán, ahol a levelekre elfelejtenek válaszolni. Akivel csak tudtam, üzeneteket küldtem a Terror Háza Múzeumba, és végül is telefonon felhívtak és közölték, hogy felvették a kapcsolatot a krasznojarszki múzeummal. Kértem, küldjenek videokazettát és nagyformátumú képeket a cellákról, kínzókamrákról, a kivégzőhelyről és a kivégzettek neveit feltüntető háromemeletes falról. Nem tudom megtörténik-e ez a közeljövőben egyáltalán.

Amerikában tagja lettem a Sarasota Megyei Művészeti Tanácsnak is, a szervezeten belül a művészeti és oktatási csoport dolgait képviseltem. Sajnos gazdasági problémák esetén a pénzt mindig a művészetektől és az oktatásügytől veszik el először. Ez a szervezet pedig mindent elkövet a jogi kereteken belül, hogy ez ne történjen meg. Amióta én tagja vagyok ennek a tanácsnak, már másodszor tettem be egy delegációba, hogy a Florida fővárosában, Telehasse-ban lévő Parlamentbe (State Legislature) a művészetek parlamenti csoportjával tárgyaljunk a művészetpártolás érdekében.

Közben a Puskin Muzeum az ICOM-ICOFOM-tól tervezetet kért egy múzeológiai munkacsoport felállítására, hogy szimpóziumok és workshopok alkalmazásával tanítsuk meg őket a modern múzeológia fogásaira. Ebben én is boldogan részt vállaltam. A kollégák olyan aranyosak voltak, hogy nem hittem volna, hogy a szívemet otthagytam Szibériában.

Meghívást kaptam a *Russian Academy of Sciences, Center for Civilizational and Regional Studies*-tól. A fő téma: *Hierarchy and Power in the History and civilization*. Az én témám ezen belül: *The Hierarchical State Organization under the First Emperor of China: The benevolent and malevolent actions of Emperor Qin Shi Huang*. Az igaz, hogy ez a császár megalkotta az egységes Kínát és sok fontos jogalkotással erősítette azt meg, de

kiirtotta azokat a Confuciuszt követő tudósokat, akik bírálták a tevékenységét. Ugyanakkor pénzt veretett és megállapította annak értékét, valamint bizonyos szabványokat létesített az utak szélességére és a rajta haladó kocsik tengelyének szabályozására. Nyugaton a rómaiak végezték el ezt a fontos szabványozást. Tevékenysége ebből következően igen ellentmondásos volt.

D.M.: Nem sokallja a feladatokat?

L.A.: Nem tudom, meddig bírom ezt az iramot. Az amerikai életbiztosítók statisztikája szerint én már halott vagyok, mert az átlag életkor most Amerikában 77 és fél év. Ebben az évben (2005) lépek be a 84-ik életévembe. Ahol előadást tartok, mindig kiemelem, hogy magyar származású vagyok, és pályám első harminc évében, ha csak lehetett, a szakkonferenciákon mindig magyar tárgyú előadást tartottam. 1980 óta jobbra kínai témát választottam.

Apám egyszer azt mondta, hogy ha hazát cserél valaki, akkor a szívét is ki kell cserélnie. Kényszerből hagytam el a hazámat. Nem akartam, hogy visszavigyenek a politikai börtönbe, vagy felakasszanak, ahogy egyik barátommal tették, akit szintén feltételes szabadlábra helyeztek 1956-ban, mint engem is. Új hazára találtam, de a szívem mindig magyar maradt.

D.M.: És a magyar ügyekkel hogyan foglalkozott élete során?

L.A.: Amikor Amerikába érkeztem, Hajdu-Németh Lajos bácsi, a Kisgazda Pártnak volt országgyűlési képviselője elvitt Vargha Béla pápai prelátyhoz, valamint Király Béla tábornokhoz, aki akkor már a New York-i egyetemen megkezdte a történelem szakon való tanulását. Király Béla Végváry Vazul atyával együtt társelnöknek hívott meg az általa New York államban bejegyzett Magyar Szabadságharcos Világszövetségbe. (World Federation of Hungarian Freedom Fighters). Azután Kaliforniába mentem és ott megalapítottam és bejegyeztettem a Magyar Szabadságharcos Szövetség Kaliforniai Csoportját. Annak első elnöke lettem, majd amikor Párizsba mentem doktorálni, akkor erről lemondtam.

Párizsban a Magyar Katolikus Misszió keretében tevékenykedtem. A Párizsban tanuló magyar menekült diákok Chartres-ba való zarándoklatain minden évben részt vettem és ahol tudtam, a magyar ügyet szolgáltam. Előadásaimban is mindig megemlítettem a magyar művészetet és kultúrát.

Amikor Párizsból illetve Heidelbergből 1968-ban végleg visszatelepültem az USA-ba, azonnal felvettem a kapcsolatot az Amerikai Magyarok Szövetségével (Federation of American Hungarian, AMSZ-AHF) és annak alelnöke lettem. A szervezeten belül kialakult viszály miatt Dr. Nadas János elnökségével megalapítottuk az Amerikai Magyarok Országos Szövetségét (National Federation of American Hungarians, AMOSZ- NFAH).

Pásztor László és Dr. Balogh Sándor szakadár csoportjával beperelte Dr. Nádor Jánost és engem, hogy bírói úton vegyék el Dr. Nádas Jánostól az elnökséget. Dr. Nádas a per alatt meghalt, és mi otthagytuk az AMOSZ-t és, hogy továbbra is tudjunk dolgozni a „magyar ügyért”, megalapítottuk Haydu K. György elnökségével a Magyar Amerikaiak Országos Szövetségét (National Federation of Hungarian Americans, MAOSZ-NFHA). Ebben a szervezetben az Ügyvezető Tanács elnöke lettem.

Munkánkat az Antall József miniszterelnöksége alatt felszabadult Magyarország egyes rászoruló intézményeinek támogatására összpontosítottuk. Segélyben részesítettük többek között a Szellemileg Elmaradott Gyerekek iskoláját és otthonát (Hegyhát utca, Budapest); A gödöllői Tessedik Sámuel Szülőotthont, a Debreceni Egyetemen lévő Leukemia Intézetet, a Pázmány Péter Katolikus és a Károli Gáspár Református Egyetemet, valamint más rászoruló csoportokat. Makk Imre és felesége valamint fia által festett *Történelmi Képek* kiállítást a washingtoni Press Clubban, valamint Magyarországon is megrendeztük. Ezek az óriás képek jelenleg a Hadtörténeti Múzeumban lettek véglegesen elhelyezve.

D.M.: A kiállításuk megnyitásán jómagam is részt vettem, ugyanis aznap délelőtt ugyanott az én 1956-os könyvem (*Akkor is karácsony volt, Bölcsészek az 1956-os forradalomban*) megjelenése alkalmából tudományos konferenciát rendezett a Hadtörténeti Múzeum és az I. Kerületi Önkormányzat, 2004. október 23-a tiszteletére.

L.A.: A kivégzett gyerek, Mansfeld Péter emlékére Budapesten a MAOSZ évente tanulmányi versenyt hirdet meg a Szent Imre Gimnázium részvételével, ahol a győztes diákot kitüntetjük díszes oklevéllel. A diákoknak az 1956-os forradalmunk és nemzeti szabadságharcunk előzményeit, lefolyását és utóhatását kell írásban kidolgozniuk.

D.M.: A sok támogatásnak mi lett az eredménye itthon?

L.A.: Ahogy tagjaink kihaltak, úgy az adományok is leapadtak, végezetül csak a Hegyhát utcai iskolát tudtuk támogatni.

D.M.: És közben eljutunk ismeretségünk kezdetéhez, a Mikes Kelemen Kör Tanulmányi napjaihoz.

L.A.: Most pedig arról írok tanulmányt, hogy hogyan alakult a kultúra és a gazdaság élete Deng Xiaoping munkásságának hatására. A kötet címe: *Deng Xiaoping's Market Socialism and its Impact on Chinese Culture and Economy* (Deng Xiaoping market szocializmusának hatása a kínai kultúrára és gazdasági életére). Munkámban írok az oktatásügy és a gazdasági élet minden ágáról, a kulturális élet és a régészet eredményeiről.

2004. szeptemberében a hollandiai Mikes Kelemen Körben erről a témáról tartottam előadásomat. 2005-ben pedig nemzetközi konferencián a Florida Gulf Coast University-ben, Fort Myers városban augusztusra pedig Shanghaiban fogok hasonló témával előadni a Szociális Tudományok Akadémiájának Shanghai Központja és a Leideni (Hollandia) egyetem közös rendezésében levő nemzetközi konferencián...

Amikor professzori pályámról beszélek büszkeség tölt el, hogy a „kommunista paradicsomot” elhagyva az „Igéret Földjén” nem pénzgyűjtéssel foglalkoztam, hanem átadtam a következő generációnak azt, amit a fejemben összegyűjtöttem. Egy nagy történelmi átalakulás közepette mentem el hivatalos kiküldetésben Kínába, és nem bántam meg, hogy ettől kezdve évente visszajártam oda tanítani. Ott nem óriási zökkenéssel múlik ki a kommunizmus, mint az a Szovjetúnióban történt, hanem a Mao Zedong és a „nagy menetelő kommunisták” halála utáni fokozatos átalakulás vitte a kínai népet a borzalmas maoista pusztításból a Deng Xiaoping által megálmodott market szocializmusba. Ott is a magyar népem, az emberi kultúra teljességét valamint új hazámat, Amerikát szolgálom.

D.M.: „Amint a szőlővessző sem tud gyümölcsöt hozni önmagától, ha nem marad a szőlőtőn, úgy ti sem, ha nem maradtok bennem. Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők. Aki bennem marad és én őbenne, az bő termést hoz.”

Jézus, az igazi szőlőtő, sok vessződséggel is megajándékozta, szőlővessző életedet, de a fürtök beértek, sőt aszúsodnak

Hosszú, újabb viharok, hurrikánok nélküli derűs napsütést kívánok.